

JULKAISUJA 4 · 2004

Luottavaiset suomalaiset?

Kuluttajien näkemykset ruoan turvallisuudesta

Sanna Piironen, Johanna Mäkelä, Mari Niva

Kuluttajatutkimuskeskus, julkaisuja 2004:4
Konsumentforskningscentralen, publikationer 2004:4
National Consumer Research Centre, publications 2004:4

Luottavaiset suomalaiset? Kuluttajien näkemykset ruoan turvallisuudesta.

De tillitsfulla finländarna? Konsumenternas synvinklar på matens säkerhet.

Trusting Finns? Consumer views on food safety.

Tekijät / Författare / Authors

Sanna Piironen, Johanna Mäkelä, Mari Niva

Julkaisija / Utgivare / The publisher

KULUTTAJATUTKIMUSKESKUS

PL 5 (Kaikukatu 3)

00531 HELSINKI

Puh. (09) 77 261

Faksi (09) 7726 7715

www.kuluttajatutkimuskeskus.fi

Kokonaissivumäärä / Sidantal / Pages

68

Kieli / Språk / Language

Suomi / Finska / Finnish

Julkaisun päivämäärä / Utgivningsdatum / Date of publication

11.5.2004

ISSN 0788-5415

ISBN 951-698-113-5 (PDF-julkaisu: www.kuluttajatutkimuskeskus.fi)

TIIVISTELMÄ

Luottavaiset suomalaiset? Kuluttajien näkemykset ruoan turvallisuudesta.

Tutkimus käsittelee kuluttajien luottamusta ruoan turvallisuuteen. Tarkastelun kohteena on luottamus erilaisten ruokien ja elintarvikkeiden turvallisuuteen sekä elintarvikeketjun toimijoihin. Tutkimus on toteutettu samanlaisena kuudessa Euroopan maassa (Iso-Britannia, Italia, Norja, Portugali, Saksa ja Tanska) tehdyn kyselytutkimuksen kanssa. Kyselytutkimukset ovat osa EU:n rahoittamaa hanketta Consumer Trust in Food. A European Study of the Social and Institutional Conditions for the Production of Trust. Kuluttajatutkimuskeskus on mukana hankkeessa erillisenä yhteistyökumppanina. Puhelinhaastattelulla kerätty tutkimusaineisto (N = 1 207) on väestöä edustava otos 18–79-vuotiaista suomalaisista. Aineisto on käsitelty omana kokonaisuutenaan ja tuloksia verrataan muiden maiden tuloksiin soveltuvin osin.

Suomalaiset kuluttajat voidaan jakaa luottamuksen perusteella kahteen ryhmään. Osa luottaa ruoan turvallisuuteen suuresti, osa luottaa osittain. Suomessa ei ole tulosten perusteella löydettävissä sellaista kuluttajajoukkoa, joka luottaisi ruoan turvallisuuteen vain hyvin vähän tai ei lainkaan. Luottamus näyttää kasautuvan. Luottamus yleensä ruoan turvallisuuteen, luottamus eri tavoin tuotettujen ja erilaisista raaka-aineista peräisin olevien elintarvikkeiden turvallisuuteen, luottamus elintarvikeketjun toiminnan laatuun ja luottamus muihin ihmisiin ovat yhteydessä toisiinsa. Kuluttajat luottavat eri tavoin erilaisiin toimijoihin ja tuotteisiin. Luottamus vaihtelee myös tilanteen mukaan.

Kuluttajat näkevät ruoan turvallisuuden ja terveellisyyden parantuneen viime vuosikymmeninä. Silti ruokaan liitetään ongelmia, joista vakavimpina pidetään epäterveellisiä ruokatottumuksia ja allergioita. Käsityksiin erilaisten ruokien ja elintarvikkeiden turvallisuudesta vaikuttavat niiden raaka-aineet, tuotantotapa, jalostaminen, terveellisyys ja tuttuus. Edellä mainitut tekijät painottuvat eri tavoin eri elintarvikkeissa. Esimerkkielintarvikkeista kuluttajat pitävät turvallisimpina tuoreita kasviksia ja hedelmiä sekä luomunaudanlihaa. Eniten he epäilevät pikaruuan, säilyketomaattien ja geenimuunneltujen tomaattien turvallisuutta. Nuoremmat vastaajat näkevät vanhempiin verrattuna turvallisempina etenkin juuri ne edellä mainitut ruoat, joiden turvallisuus herättää eniten epäilyksiä. Sukupuoli on vielä selvemmin yhteydessä luottamukseen kuin ikä. Naiset suhtautuvat ruoan turvallisuuteen miehiä epäilevämmiin ja he pitävät ruokaan liittyviä ongelmia vakavampina kuin miehet.

Eurooppalaisittain suomalaiset ovat suhteellisen luottavaisia. Suomessa eri toimijoiden rehelliseen tiedotukseen mahdollisessa ruokaskandaalitalanteessa luotetaan enemmän, ruoan laadun nähdään menneen parempaan suuntaan ja useat elintarvikkeet nähdään turvallisempina kuin muissa tutkimuksissa mukana olleissa maissa keskimäärin. Luottamuksen suhteen Eurooppa jakautuu luottavaiseen pohjoiseen ja epäilevään etelään.

Asiasanat:

Luottamus, turvallisuus, elintarvikkeet, ruoka, kuluttajat, elintarvikeketju

REFERAT

De tillitsfulla finländarna? Konsumenternas synvinklar på matens säkerhet.

Undersökningen handlar om konsumenternas förtroende för matens säkerhet. I undersökningen studeras förtroendet för olika matvarors och livsmedels säkerhet samt för livsmedelskedjans aktörer. Undersökningen har genomförts på samma sätt som en enkät som gjorts i sex europeiska länder (Storbritannien, Italien, Norge, Portugal, Tyskland och Danmark). Enkäterna är en del av det EU-finansierade projektet 'Consumer Trust in Food. A European Study of the Social and Institutional Conditions for the Production of Trust.' Konsumentforskningscentralen är med i projektet som en enskild samarbetspartner. Materialet (N = 1 207) som samlats in med telefonintervjuer utgör ett representativt urval av 18–79-åriga finländare. Materialet har behandlats som en särskild helhet och resultaten jämförs i tillämpliga delar med andra länders resultat.

De finländska konsumenterna kan indelas i två grupper enligt förtroende. En del litar mycket på matens säkerhet, en del delvis. Resultaten tyder på att det i Finland inte finns en konsumentgrupp som skulle lita på matens säkerhet endast mycket litet eller inte alls. Förtroendet verkar anhopa sig. Det finns ett samband mellan förtroendet för matens säkerhet i allmänhet, förtroendet för säkerheten hos livsmedel som producerats på olika sätt och som kommer från olika råvaror, förtroendet för kvaliteten av livsmedelskedjans funktion och förtroendet för andra människor. Konsumenterna litar olika på olika aktörer och produkter. Förtroendet varierar även efter situationen.

Konsumenter anser att matens säkerhet och hälsosamhet har förbättrats under de senaste decennierna. Maten förknippas emellertid med problem av vilka de allvarligaste anses vara ohälsosamma matvanor och allergier. På uppfattningarna om olika matvarors och livsmedels säkerhet inverkar deras råvaror, produktions-sätt, förädling, hälsosamhet, och bekanthet. De ovannämnda faktorerna betonas på olika sätt i frågan om olika livsmedel. Av de livsmedel som användes som exempel anser konsumenterna färska grönsaker och frukter samt ekologiskt nötkött vara säkrast medan de förhåller sig mest skeptiskt till snabbmatens, konservtomaternas och de genmodifierade tomaternas säkerhet. Dock anser de yngre svara de tre sista matvaror säkrare än de äldre. Förtroendet beror på könet ännu tydligare än på åldern. Kvinnor förhåller sig mera skeptiskt till matens säkerhet än män och de är mera bekymrade för matrelaterade problem än män.

Jämfört med andra européer är finländarna relativt tillitsfulla. I Finland litar man mera på att olika aktörer ger sanningsenlig information vid en eventuell mat-skandal, man anser att matens kvalitet har blivit bättre och att flera livsmedel är säkrare än vad man i genomsnitt anser i de andra länderna som varit med i undersökningen. I frågan om förtroendet indelas Europa i den tillitsfulla norden och den skeptiska södern.

Nyckelord:

Förtroende, säkerhet, livsmedel, mat, konsumenter, livsmedelskedjan

ABSTRACT

Trusting Finns? Consumer views on food safety.

The study deals with consumer trust in food safety, with a focus on trust in the safety of different foods and the various actors in the food chain. The study was conducted similarly as a food trust survey covering six other European countries (United Kingdom, Italy, Norway, Portugal, Germany and Denmark). The survey forms part of the project 'Consumer Trust in Food. A European Study of the Social and Institutional Conditions for the Production of Trust', funded by the EU. The National Consumer Research Centre is a separate co-operation partner in this survey. The data (N = 1 207) were collected by means of telephone interviews of a representative sample of the Finnish population aged 18–79. The data were analysed separately and the results compared as applicable with those obtained in the other countries.

Finnish consumers can be divided into two groups according to their trust in food safety. Some Finns trust in large degree; others trust partially. The results indicate that there is no consumer group in Finland that would trust in food safety only very little or not at all. Trust appears to accumulate: there seems to be a correlation between trust in the safety of foods produced in different ways and from different raw materials, trust in the quality of the food chain, and trust in other people. Yet, consumer trust in different actors and products varies, and trust also varies according to the situation.

Consumers feel that food safety and healthiness has improved over recent decades. Still, they also see problems related to food, and consider unhealthy food habits and allergies to be the most serious of these. Views on the safety of different kinds of foods are affected by factors like raw materials, production method, processing, healthiness and familiarity. The importance of these factors varies for different foods. Of the foods given as example, consumers have highest trust in fresh fruit and vegetables and organic beef, and most distrust in fast food, canned tomatoes and genetically modified tomatoes. The younger respondents have higher trust compared to older ones particularly in above-mentioned foods that aroused most scepticism among all participants. Gender correlates with the level of trust even clearer than age. Women are more sceptical with respect to food safety than men, and regard the problems related to food as more serious than men.

Finns are relatively trusting as compared with other European consumers. Finns have more trust in the truthfulness of the information provided by different actors in the event of food scandals, consider that food quality has improved and see many foods as safer than consumers in the other study countries on average. Thus, as far as trust is concerned, Europe is divided into a trusting north and a sceptical south.

Keywords:

Trust, safety, food, foodstuffs, consumers, food chain

ESIPUHE

Kuluttajien luottamus elintarvikkeisiin ja elintarvikeketjun toimivuuteen on ajankohtainen teema koko Euroopassa. Sekä EU:n komission elintarvikkeiden turvallisuutta käsittelevä valkoinen kirja että Euroopan elintarvikeeturvallisuusviranomaisen EFSA:n perustaminen ovat osa elintarvikepoliittisista keskustelua, jossa kuluttajien luottamuksen palauttaminen ja säilyttäminen nähdään tärkeänä tavoitteena. Suomessa kuluttajalähtöisyys korostuu kansallisen elintarviketalouden laatustrategiatyössä.

Tässä tutkimuksessa on selvitetty kuluttajien luottamusta ruoan turvallisuuteen. Tutkimusaineisto on kerätty tietokoneavusteisilla puhelinhaastatteluilla kesäkuussa 2003.

Tutkimus liittyy EU-rahoitteiseen laajaan hankkeeseen, Consumer Trust in Food. A European Study of the Social and Institutional Conditions for the Production of Trust. Koko projektin tavoitteena on tutkia kuluttajien elintarvikkeisiin liittämän luottamuksen tuottamisen ja ylläpitämisen sosiaalisia ja institutionaalisia ehtoja. Hanke tarkastelee niitä tekijöitä, jotka määrittelevät luottamusta ruoan tarjontaan. Näin se pyrkii edesauttamaan ruoantuotantoon ja ruokajärjestelmään liittyvien luottamusta ylläpitävien strategioiden luomisessa. Tutkimusta koordinoi Norjan kuluttajatutkimuslaitos, SIFO (Statens institutt for forbruksforskning). Norjan ohella hankkeeseen osallistuvat maat ovat Iso-Britannia, Italia, Portugali, Saksa ja Tanska.

Suomi ei ole ollut alun perin mukana tässä kokonaisuudessa, mutta Kuluttajatutkimuskeskukselle tarjoutui tilaisuus osallistua hankkeeseen keräämällä kansallisin varoin vastaava aineisto. Osallistumisen teki mahdolliseksi eurooppalaisen tutkimusryhmän myönteinen suhtautuminen sekä Elintarvikkeiden Tutkimussäätiön kansalliseen aineistonkeruuseen myöntämä apuraha. Suomen osuuden tutkimuksesta ovat Kuluttajatutkimuskeskuksessa toteuttaneet tutkija ETM Sanna Piironen, tutkimuspäällikkö VTT Johanna Mäkelä ja tutkija VTM Mari Niva. Tutkijaryhmä jatkaa vielä yhteistyötä muun tutkijaryhmän kanssa vertailutietoa syventäen sekä tieteellisiä julkaisuja valmistellen.

Kuluttajatutkimuskeskus esittää hyvästä yhteistyöstä parhaat kiitokset rahoittajalle sekä edelleen tutkija Unni Kjærnesille SIFOn, professori Jukka Gronowille Upsalan yliopistosta samoin kuin koko muulle eurooppalaiselle tutkimusryhmälle. Samoin kiitoksen ansaitsee tutkimuspäällikkö Johanna Mäkelän johdolla innostuneesti työskennellyt Kuluttajatutkimuskeskuksen oma tutkimusryhmä.

Helsingissä toukokuussa 2004

Johtaja, professori Eila Kilpiö
Kuluttajatutkimuskeskus

SISÄLLYS

1	Johdanto.....	1
1.1	Tutkimuksen tausta.....	1
1.1.1	Kuluttajat ja ruoan turvallisuus.....	2
1.1.2	Kuluttajat ja luottamus.....	3
1.2	Tutkimuksen tavoitteet.....	5
2	Aineisto ja menetelmät.....	7
2.1	Tietokoneavusteiset puhelinhaastattelut.....	7
2.2	Analyysimenetelmät.....	9
2.3	Aineiston kuvaus.....	10
3	Tulokset.....	12
3.1	Ruokatottumukset ja ruoan ostotavat.....	12
3.2	Ruoan turvallisuus ja luottamus.....	15
3.2.1	Yleinen luottamus ruokaan.....	16
3.2.2	Tiettyjen elintarvikkeiden turvallisuus.....	17
3.2.3	Tomaatin ja naudanlihan turvallisuus.....	21
3.2.4	Naudanlihan turvallisuuden ja laadun osatekijät.....	23
3.3	Ruoan laadun kehitys ja laatuun liittyvät ongelmat.....	25
3.3.1	Mikä kuluttajia huolestuttaa?.....	27
3.4	Luottamus eri toimijoihin ruoan turvallisuuden takaamisessa.....	29
3.4.1	Vastuut ja velvollisuudet.....	30
3.4.2	Luottamus ongelmatilanteessa.....	33
3.4.3	Luottamus ruokaan suhteessa luottamukseen instituutioihin.....	37
3.5	Käsitykset vaikutusmahdollisuuksista ja aktiivisuus kuluttajana.....	38
4	Ruoan turvallisuus Euroopassa: luottavainen pohjoinen, epäilevä etelä.....	42
4.1	Luottamus ruoan turvallisuuteen voimakkainta Pohjoismaissa ja Isossa-Britanniassa.....	43
4.2	Ruoan laadun kehitys: optimistiset suomalaiset.....	46
4.3	Luottamus institutionaaliin toimijoihin.....	47
4.4	Luottamusindeksit.....	51
4.4.1	Suomen sijainti luottamuksen kartalla.....	52
5	Pohdinta.....	56
5.1	Aineiston ja menetelmän tarkastelu.....	56
5.2	Luottamus ruokaan osana perusluottamusta.....	59
5.3	Moniulotteinen turvallisuus.....	60
5.4	Luottamuksen tilannesidonnaisuus.....	63
	Lähteet.....	66

Liite 1 [Kyselylomake](#)

[Liitetaulukot](#)

TAULUKOT

Taulukko 1.	Vastaajat sukupuolen, ikäryhmän ja asuinpaikan mukaan...	10
Taulukko 2.	Vastaajat koulutuksen, ammattiryhmän ja työnantajan sektorin mukaan sekä vertailu väestöön.....	11
Taulukko 3.	Vastaajien osuudet ja vastausprosentit maittain.....	43
Taulukko 4.	Luottamus ruoan turvallisuuteen maittain.....	44
Taulukko 5.	Niiden vastaajien prosenttiosuus, joiden mielestä on erittäin turvallista syödä seuraavia ruokia.....	45
Taulukko 6.	Niiden vastaajien prosenttiosuus, jotka näkivät asioiden menneen huonompaan suuntaan.....	46
Taulukko 7.	Keskimääräinen luottamus toimijoihin.....	48
Taulukko 8.	Niiden vastaajien prosenttiosuus, jotka uskoivat kunkin toimijan kertovan koko totuuden ruokaskandaalitalanteessa.....	49

KUVIOT

Kuvio 1.	Tiettyjen ruokien ja ruoka-aineiden sekä kodin ulkopuolisten lämpimien aterioiden päivittäinen ja viikoittainen syöminen.....	12
Kuvio 2.	Tomaattien, naudanlihan ja yleensä ruoan ostamisen säännöllisyys.....	13
Kuvio 3.	Ruoan ostoon liittyvien väittämien jakaumat.....	14
Kuvio 4.	Kuluttajien luottamus ostamansa ruoan turvallisuuteen sukupuolittain ja koko aineistossa.....	16
Kuvio 5.	Vastaajien näkemykset tiettyjen ruokien ja elintarvikkeiden turvallisuudesta.....	18
Kuvio 6.	Eri tekijöiden tärkeys tomaattien ostotilanteessa.....	21
Kuvio 7.	Eri tekijöiden tärkeys naudanlihan ostotilanteessa.....	22
Kuvio 8.	Eräiden turvallisuuteen ja laatuun liittyvien tekijöiden tärkeys naudanlihan ostotilanteessa.....	24
Kuvio 9.	Vastaajien näkemykset ruokaan ja sen tuotantoon liittyvien tekijöiden kehityksestä viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana.....	26
Kuvio 10.	Vastaajien näkemykset ruokaan liittyvien mahdollisten ongelmien suuruudesta.....	28
Kuvio 11.	Vastaajien näkemykset vastuista ja velvollisuuksista.....	30
Kuvio 12.	Ruoan tuotantoa ja jakelua käsittelevien väittämien vastausten jakaumat.....	32
Kuvio 13.	Luottamus eri toimijoiden tiedottamiseen mahdollisen ruokaskandaalin yhteydessä.....	34
Kuvio 14.	Vastaajien näkemykset eri toimijoiden tärkeydestä ruoan turvallisuuden ja laadun valvonnassa.....	37
Kuvio 15.	Vastaajien osallistumisaktiivisuus sukupuolittain ja koko aineistossa.....	39
Kuvio 16.	<i>Eri ruokien ja elintarvikkeiden turvallisuus suhteessa yleiseen luottamukseen ruokaan. Keskimääräiset arvot maittain.....</i>	<i>52</i>
Kuvio 17.	<i>Yleinen luottamus ruokaan suhteessa pessimismiin. Keskimääräiset arvot maittain.....</i>	<i>53</i>
Kuvio 18.	<i>Yleinen luottamus ruokaan suhteessa totuuden kertomiseen. Keskimääräiset arvot maittain.....</i>	<i>54</i>

LIITETAULUKOT

1. Haastatteluun osallistuneet, haastattelusta kieltäytyneet sekä niiden perusteella laskettu vastausprosentti
2. Tiettyjen ruokien ja ruoka-aineiden syöminen sukupuolittain
3. Ruoan ostoon liittyvien väittämien jakaumat sukupuolittain
4. Ruoan ostoon liittyvien väittämien jakaumat ikäryhmittäin
5. Vastaajien luottamus ruoan turvallisuuteen taustamuuttujittain
6. Vastaajien näkemykset tiettyjen ruokien ja elintarvikkeiden turvallisuudesta sukupuolittain
7. Eri tekijöiden tärkeys tomaattien ostotilanteessa sukupuolittain
8. Eri tekijöiden tärkeys tomaattien ostotilanteessa ikäryhmittäin
9. Eri tekijöiden tärkeys naudanlihan ostotilanteessa sukupuolittain
10. Eri tekijöiden tärkeys naudanlihan ostotilanteessa ikäryhmittäin
11. Eräiden turvallisuuteen ja laatuun liittyvien tekijöiden tärkeys naudanlihan ostotilanteessa sukupuolittain
12. Eräiden turvallisuuteen ja laatuun liittyvien tekijöiden tärkeys naudanlihan ostotilanteessa ikäryhmittäin
13. Vastaajien näkemykset ruokaan ja sen tuotantoon liittyvien tekijöiden kehityksestä viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana ikäryhmittäin
14. Vastaajien näkemykset ruokaan liittyvien mahdollisten ongelmien suuruudesta sukupuolittain
15. Vastaajien näkemykset ruokaan liittyvien mahdollisten ongelmien suuruudesta ikäryhmittäin
16. Vastaajien näkemykset toimijoiden vastuista ja velvollisuuksista ikäryhmittäin
17. Vastaajien näkemykset eri toimijoiden tärkeydestä ruoan turvallisuuden ja laadun valvonnassa ikäryhmittäin
18. Vastaajien näkemykset eri toimijoiden tiedottamisesta mahdollisen ruokaskandaalin yhteydessä ruokaa kohtaan koetun luottamuksen mukaan
19. Vastaajien tekemien aktiivisuutta mittaavien asioiden määrä viimeisen vuoden aikana taustamuuttujittain
20. Vastaajien näkemykset siitä, onko heidän omilla mielipiteillään kuluttajana merkitystä, taustamuuttujittain

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen tausta

Kysymys siitä, luotetaanko ruokaan, kohdataan monella tapaa. Onko ostamani valmisruoka varmasti syömäkelpoista, vaikka viimeinen myyntipäivä lähestyy? Sairastunko syötyäni nautanpohvin? Onko geenimuunnettu ruoka vaarallista ympäristölle ja terveydelle? Onko luomutuote ympäristöystävällisempi kuin tavanomaisesti tuotettu? Miten eläinten rehuihin voi päästä ihmisille vaarallisia myrkkijä? Luottamus tai epäluottamus voivat kohdistua niin yksittäisiin tuotteisiin kuin ruoan tuottajiin, valvojiin tai tutkijoihin. Luottamuksen puute voi merkitä huolta terveys- tai ympäristöhaitoista, mutta yhä useammin myös sosiaalisista seurauksista. Keskustelu ruoan turvallisuudesta liittyy ruokajärjestelmämme monimutkaistumiseen. Ruoan tie alkutuotannosta lopputuotteeksi on pidempi kuin ennen. Raaka-aineet kulkevat monien toimijoiden ja prosessien kautta muotoutuakseen lopulliseksi tuotteeksi, ja matka on usein sekä ajallisesti että fyysisesti hyvin pitkä. Laajeneva, paikasta ja vuodenaikasta riippumaton tuotevalikoima sekä kaupan ja teollisuuden kansainvälistyminen ja keskittyminen samanlaistavat tarjontaa yli valtioiden rajojen, ja ruoan alkuperä hämärtyy. Matkalla raaka-aineesta valmiiksi tuotteeksi kuluttajan jääkaappiin on lukuisia toimijoita ja vaiheita, joiden rooli ja merkitys ruoan turvallisuudessa välittyy vain heikosti loppukäyttäjille asti.

Luottamuksesta ruokaan ja sen puutteesta on viime vuosina puhuttu vilkkaasti, kun erilaiset ruokakriisit ovat ravistelleet Eurooppaa. Luottamus on noussut keskiöön niin markkinatoimijoiden kuin poliitikkojen ja viranomaisten käsitteistössä puhuttaessa ruoantuotannon ongelmista ja turvallisuudesta. EU:n komission elintarvikkeiden turvallisuutta käsittelevässä valkoisessa kirjassa nähdään kuluttajien luottamus tärkeänä elintarvikepolitiikan tavoitteena. Myös Suomessa elintarvikeeturvallisuus on tärkeä kysymys. On laadittu uutta lainsäädäntöä, toimintaohjelmia ja strategioita kuluttajien luottamuksen ”palauttamiseksi”, ”vahvistamiseksi” tai ”ylläpitämiseksi”. (Ks. Valkoinen kirja ... 1999, Suomen ... 1999, Pieni kirja... 2000). Kuluttajalähtöisyys korostuu kansallisen elintarviketalouden laatustrategian ja -työn perusteissa, joissa kuluttajan tarpeiden ja odotusten katsotaan ohjaavan koko elintarvikeketjun toimintaa. Kuluttajien on saatava riittävästi tietoa, jonka perusteella he voivat tehdä valintoja. Koko elintarvikeketjun luotettavuus on tärkeää: kuluttajien on pystyttävä luottamaan elintarvikeketjun eri osiin ja toimijoihin, sillä tiedon lisääntymisestä huolimatta ei yksittäinen kuluttaja voi hankkia saati hallita kaikkea yksityiskohtaista tietoa.

Luottamus on aihe, jota on käsitelty paljon yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa myös Suomessa (ks. esim. Misztal 1996, Ilmonen ja Jokinen 2002). Tutkimus on ollut pitkälti teoreettista ja analysoinut luottamusta yhteiskuntia ja yhteisöjä koossapitävänä voimana esim. sosiaalisen pääoman käsitteen kautta (ks. esim. Ilmonen 2000). Sen sijaan voimistuvasta julkisesta keskustelusta huolimatta laaja-alaista empiiristä tutkimusta siitä, missä määrin ruokakriisit ovat mahdollisesti rapauttaneet kuluttajien luottamusta ruokaan ja sen tuotantoon ja mihin mahdollinen epäluottamus kohdistuu, on tehty vasta vähän (ks. kuitenkin Gronow 1998, Berg 2000, Berg ja Kjærnes 2001). Tästä näkökulmasta tärkeä eurooppalainen hanke on vuonna 2002 alkanut Consumer Trust in Food. A European Study of the

Social and Institutional Conditions for the Production of Trust (ks. <http://www.trustinfood.org>). Se tarkastelee ruokaan kohdistuvan luottamuksen ehtoja ja edellytyksiä kuudessa Euroopan maassa; Isossa-Britanniassa, Italiassa, Norjassa, Portugalissa, Saksassa ja Tanskassa. Hanke koostuu kahdesta osiosta. Ensimmäisessä osiossa kerättiin kvantitatiivinen, väestöä edustava kyselyaineisto, jonka avulla selvitettiin kansalaisten luottamusta ruokaan. Toisessa vaiheessa tarkasteltiin kahden laadullisen tapaustutkimuksen kautta ruoantuotantoon liittyviä strategioita. Olennainen osa tutkimusotetta on kansainvälinen vertailu, sillä osiot toteutettiin samanlaisina kaikissa maissa.

Suomi ei ole mukana EU:n rahoittamassa hankkeessa varsinaisena kumppanina. Kuluttajatutkimuskeskus kuitenkin osallistui ensimmäiseen, kvantitatiiviseen osioon yhteistyössä emohankkeen kanssa eräänlaisena satelliittina. Suomalaista tutkimusta ovat rahoittaneet Elintarvikkeiden Tutkimussäätiö ja Kuluttajatutkimuskeskus. Suomessa kerättiin puhelinhaastatteluilla kesällä 2003 yhteistutkimuksen kyselylomaketta käyttäen vastaava aineisto kuin edellä mainituissa maissa. Tässä raportissa esitellään Suomea koskevat tulokset ja soveltuvin osin verrataan niitä muissa maissa saatuihin tuloksiin.

Kuluttajatutkimuskeskuksessa tutkimus on osa vuonna 2002 alkanutta Kuluttajat, luottamus ja elintarvikeketju -tutkimusohjelmaa. Siinä on toteutettu käsiteanalyysi luottamuksesta nimenomaan ruokaan ja elintarvikkeisiin liittyvänä ilmiönä (ks. Mäkelä ym. 2004). Keväällä 2004 käynnistettiin kuluttajien ruokavalintoja ja arkisia toimintatapoja pohtiva tutkimus, joka on osa maa- ja metsätalousministeriön rahoittamaa kuluttajien laatuodotuksia ja käsityksiä elintarvikkeisiin liittyvistä riskeistä käsittelevää viiden hankkeen kokonaisuutta. Muutaman tulevan vuoden aikana onkin tulossa lisää kotimaisia tutkimustuloksia elintarvikeketjun toiminnasta luottamuksen ja myös vastuun näkökulmasta.

1.1.1 Kuluttajat ja ruoan turvallisuus

Paradoksaalisesti ruoka on kenties turvallisempaa tai vaarattomampaa kuin koskaan aikaisemmin, mutta me – sekä kuluttajat että asiantuntijat – olemme (tieteellisen) tiedon lisääntyessä entistä tietoisempia riskeistä. Järvelän (1998a) mukaan suomalaiset kuluttajat näyttävät pitävän elintarvikkeita pääosin melko turvallisina. Tästä huolimatta huolestuneisuutta aiheuttivat eläinperäisten tuotteiden välityksellä siirtyvät sairaudet, home, vanhentunut ruoka, erilaiset bakteerit, huono hygienia ruoan käsittelyssä, raskasmetallit sekä ruokamyrkytykset. Sen sijaan epäterveellisistä ruokailutottumuksista aiheutuvat terveysvaarat (esim. liika kolesterolin tai suolan saanti) huolestuttivat kuluttajia vähemmän. Järvelä korostaa, että näkemyksiin riskien ongelmallisuudesta vaikuttavat monet erilaiset asiat. Yhtäältä kuluttajat voivat kokea heille tuntemattomat asiat suurempana vaarana tai ongelmana kuin tutut, toisaalta myös paljon julkisuudessa esillä olleet asiat kiinnittävät helposti huomion ja aiheuttavat huolta. Järvelän (1998b) toisessa, laadullisessa tutkimuksessa kohteena olivat kuluttajien käsitykset lihatuotteiden laadusta ja turvallisuudesta. Turvallisuus oli lihan tuotannon eettisyyden ja ekologisuuden sekä terveellisyden ohella keskeinen arvo kuluttajille lihan valinnassa. Turvallisuus merkitsi kuluttajille lihan puhtautta ja tuoreutta, ja sitä tavoiteltiin ostamalla kotimaista lihaa. Tutkimus osoitti, että turvallisuus oli

kuluttajille lihan välttämätön piirre. Sitä ei voi olla enemmän tai vähemmän vaan sitä joko on tai ei ole.

Koska kuluttajien on mahdotonta osallistua riskinarviointiin, ovat he asiantuntijoiden – olivatpa he tutkijoita tai viranomaisia – tietämyksen varassa. Ruokaa, ravitsemusta ja terveellisyyttä koskevan keskustelun tieteellistyminen ei välttämättä takaa kuluttajien luottamusta, sillä tieteellinen tieto on aina kiistanalaista mutta myös kasautuvaa. Me tiedämme enemmän kuin ennen. Maallikot ja asiantuntijat arvioivat elintarvikkeisiin sisältyviä riskejä eri tavoilla. Kuluttajat painottavat usein ulkoisia, omasta toiminnastaan riippumattomia riskejä, kun taas asiantuntijat pitävät kuluttajien omaa käyttäytymistä suurimpana riskien aiheuttajana. Jos riskejä tarkastellaan teknisestä näkökulmasta, on kysymys jonkin tapahtuman todennäköisyyden ja sen haitallisten seurausten tulosta. Tästä näkökulmasta kuluttajien tavat ymmärtää riskejä ovat subjektiivisia ja virheellisiä, koska ne eivät perustu tieteelliseen arviointiin. Koska asiantuntijat pitävät esimerkiksi BSE:hen liittyviä riskejä pieninä, näyttäytyy sen aiheuttama kohu irrationalisena.

Kuluttajien mielipiteitä elintarvikkeisiin liittyvistä riskeistä ja vaaratekijöistä on tutkittu melko paljon niin Suomessa kuin muuallakin (ks. tarkemmin Mäkelä ym. 2004). Useiden tutkimusten mukaan maallikot ovat enemmän huolissaan ruoan lisäaineista ja vierasaineista, kuten torjunta-ainejäämistä, kuin tilastolliset riskianalyysit antaisivat aiheetta (esim. Senauer 1992, Schafer ym. 1993, ks. myös White 2002). Isossa-Britanniassa kuluttajat olivat huolissaan erityisesti torjunta-aineista, gm-ruoasta, ruokamyrkytyksistä, salmonellasta ja BSE:stä (White 2002). Schaferin ym. (1993) yhdysvaltalaisessa tutkimuksessa yhdeksän kymmenestä vastaajasta oli huolissaan ruoan turvallisuudesta. Haitallisina pidettiin erityisesti lisäaineita, kemikaalijäämiä sekä lihan hormoni- ja antibioottijäämiä. Sen sijaan bakteerit ja virukset tai ruoan luontaiset haitalliset aineet eivät herättäneet niin paljon huolta. Tutkimuksen mukaan sosiodemografiset tekijät selittivät heikosti riskikäsityksiä. Smithin ja Riethmullerin (2000) mukaan tutkimukset demografisten tekijöiden vaikutuksista riskikäsityksiin ovatkin tuottaneet vaihtelevia tuloksia. Omassa tutkimuksessaan lihan turvallisuutta koskevista käsityksistä ja luottamuksesta ruokaan Australiassa ja Japanissa he havaitsivat, että korkeat tulot ja ikä vähentävät lihan turvallisuutta koskevaa huolta. Vanhemmat kuluttajat myös luottivat ruoantuotantoon nuorempia enemmän.

Ruotsin elintarvikeviraston tutkimuksessa ruokaan liittyvistä riskikäsityksistä havaittiin, että asiantuntijoiden ja maallikoiden käsitykset riskeistä erosivat kaikkein eniten suhteessa geenitekniikkaan, lisäaineisiin ja säteilyttämiseen. Eroja oli myös radioaktiivisuuden, elohopean, pcb:n ja torjunta-ainejäämien kohdalla, mutta ne eivät olleet niin suuria. Kaikissa näissä maallikot pitivät riskejä suurempina kuin asiantuntijat. (Andersson ja Wahlberg 1996.)

1.1.2 Kuluttajat ja luottamus

EU:n komission elintarvikkeiden turvallisuutta käsittelevässä valkoisessa kirjassa (2000) nähdään luottamuksen palauttaminen ja säilyttäminen tärkeänä elintarvikepolitiikan tavoitteena. Euroopan elintarviketurvallisuusviranomaisen EFSA:n perustamisen yhtenä tavoitteena oli palauttaa kuluttajien luottamus, jota monien eurooppalaisten ruokaskandaalien ja -kriisien katsottiin rapauttaneen (Husu-Kallio 2004). Myös Pohjoismaissa elintarviketurvallisuus on tärkeä poliittinen kysymys.

Suomen kansallisessa elintarvikkeiden laatustrategiassa korostetaan jäljitettävyyttä, läpinäkyvyyttä, yhteistyötä, vastuuta ja avoimuutta. Elintarvikkeisiin ja syömiseen liittyvien riskien käsittely liittyykin yhtäältä yksilön ruoan valintaan ja toisaalta kulutuksen rakenteellisiin ja poliittisiin ehtoihin (Kjærnes 1999).

Luottamuksen sosiaaliseen ja kulttuuriseen rakentumiseen vaikuttavat yhteiskunnan eri toimijoiden, instituutioiden, tuotannon, jakelun ja kulutuksen luonteen ohella vallalla olevat käsitykset ja uskomukset. Käsitteellisesti on erotettava toisistaan luottamus yksilöön (confidence) ja luottamus järjestelmään (trust). Ensimmäinen luottamuksen tyyppi perustuu henkilökohtaisiin suhteisiin. Esimerkiksi viime aikoina lähiruoan ja suoramyyntin suosion kasvu saattaa kertoa pyrkimyksestä rakentaa ruokaskandaalien murentamaa luottamusta uudelleen kuluttajien ja tuottajien välisillä henkilökohtaisilla kohtaamisilla. Jälkimmäisessä luottamustyyppissä on kysymys yhteiskunnan instituutioihin liitetystä luottamuksesta ja näiden instituutioiden oikeutuksesta. (Gronow 1998.)

Itse luottamuksen käsitteen kautta kuluttajien luottamusta ruokaan on tutkittu melko vähän. Siinä missä riskikäsitysten tutkimus on ollut sekä psykologisesti tai psykometrisesti että sosiologisesti suuntautunutta, luottamus on tutkimuksellisenä käsitteenä kiehtonut ensisijaisesti sosiologeja. Norjassa Berg (2000) on tutkinut kuluttajien luottamusta ruokaan. Hän luokitteli kuluttajia sen mukaan, luottavatko he ruoan turvallisuuteen ja missä määrin he harkitsevat ja pohtivat ruokaa ja elintarvikkeita koskevia valintojaan turvallisuuden näkökulmasta. Berg erotti neljä kuluttajatyyppejä: naiivin luottavaiset, järkevät, epäilevät ja välinpitämättömät kuluttajat. Järkevät ja naiivin luottavaiset kuluttajat luottavat ruoan turvallisuuteen, kun epäilevät ja välinpitämättömät suhtautuvat turvallisuuteen epäillen. Sen sijaan harkinnan akselilla järkevät ja epäilevät pohtivat aktiivisesti valintojaan ja pyrkivät ruoan turvallisuuteen valinnoissaan toisin kuin naiivin luottavaiset ja välinpitämättömät. Typologia kiinnittää huomiota siihen, että kuluttajien käsitykset ruoan turvallisuudesta ja sitä koskevat käytännöt eivät välttämättä muodosta kovin yhtenäistä kokonaisuutta. Turvallisuuteen voidaan luottaa tai olla luottamatta riippumatta siitä, pyritäänkö turvallisuutta saavuttamaan omien valintojen kautta, otetaanko se annettuna vai jätetäänkö riskit huomiotta.

Suomessa on perinteisesti luotettu viranomaisten ja muiden ruoan turvallisuuden kanssa tekemisissä olevien instituutioiden toimintaan. Jukka Gronowin (1998) mukaan tämä on osaltaan vaikuttanut siihen, ettei Suomessa ole mahdollisten ongelmien yhteydessä syntynyt hysteriaa. Gronow korostaa, ettei voimakkaiden kansalaisreaktioiden puuttumisesta voida suoraan tehdä johtopäätöstä, että Suomessa ruoka olisi sen turvallisempaa kuin muuallakaan. Sen sijaan vallitseva luottamus merkitsee, ettei Suomi ole kovin otollinen maaperä paniikkireaktioille, joita ruokaskandaalit usein aiheuttavat. Yhteiskunnan kannalta riskien ja vaarojen sietokyky liittyy sosiaalisten instituutioiden nauttimaan luottamukseen. Jos se ei ole uhattuna, eivät ruokaan liittyvät pelot ja uhat voi saavuttaa hälyttäviä mittasuhteita.

Se, miten kuluttajat ratkaisevat arkisissa tilanteissa omalla toiminnallaan ruokaan ja elintarvikkeisiin liittyvät kysymykset riskeistä, turvallisuudesta ja laadusta, on moniulotteinen kysymys. Kuluttajat tulkitsevat tieteellistä ja muuta tietoa suhteessa omaan arkeensa ja käytäntöihinsä. Siksi kuluttajille on olennaista, että he voivat luottaa niihin toimijoihin, joiden tehtäviin ja toimenkuvaan kuuluvat riskinarviointi ja riskinhallinta. Niinpä kuluttajien näkökulmasta kysymys ei ole (vain) järjestä tai tunteesta vaan luottamuksesta. Olennaista onkin, että luottamus on suhde:

x (kuluttaja) luottaa y:hyn (muut toimijat) suhteessa z:aan (esim. laatu tai turvallisuus). Kysymys on viime kädessä siitä, että luotetaan johonkukaan eikä johonkin.

Luottamusta, erilaisia elintarvikkeisiin liittyviä riskejä sekä elintarvikeketjua ja ruokajärjestelmiä koskevia keskusteluja ja käsitteitä jäsennetään tarkemmin myös Kuluttajatutkimuskeskuksen Kuluttajat muuttuvassa elintarviketaloudessa -tutkimusryhmän tuottamassa julkaisussa (Mäkelä ym. 2004).

1.2 Tutkimuksen tavoitteet

Eurooppalaista yhteistutkimusta Consumer Trust in Food koordinoi norjalainen kuluttajatutkimuksen tutkimuslaitos SIFO (Statens institutt for forbruksforskning). Koko projektin tavoitteena oli tutkia kuluttajien elintarvikkeisiin liittämisen luottamuksen tuottamisen ja ylläpitämisen sosiaalisia ja institutionaalisia ehtoja (ks. Poppe ja Kjærnes 2003 ja <http://www.trustinfood.org/>). Vuosina 2002–2004 toteutettava hanke tarkastelee ja etsii niitä tekijöitä, jotka määrittelevät luottamusta ruoan tarjontaan. Näin se pyrkii edesauttamaan ruoantuotantoon ja ruokajärjestelmään liittyvien luottamusta ylläpitävien strategioiden luomista. Erityisesti kiinnitetään huomiota eri toimijoiden rooleihin ja toimijoiden väliseen vuoropuheluun. Tarkoitus on identifioida niitä tekijöitä, jotka vaikuttavat ruokaan ja elintarvikeketjun toimijoihin kohdistettuun luottamukseen tai epäluottamukseen. Tutkijaryhmä on myös ollut kiinnostunut pohtimaan epäluottamusta teoreettisena haasteena ja institutionaalisen muutoksen voimana.

Eurooppalainen kuluttajien luottamusta ruokaan luotaava yhteistutkimus tuo uuden näkökulman luottamusta koskevaan keskusteluun, sillä siinä selvitetään paitsi tuotteisiin myös toimijoihin kohdistuvaa luottamusta. Yhteiseurooppalainen vertaileva tutkimus on hyödyllinen, sillä aikaisemmat tutkimukset osoittavat, että luottamus vaihtelee Euroopassa maiden välillä (ks. Poppe ja Kjærnes 2003, Berg 2001). Yhteishankkeen erityisenä tavoitteena on tuottaa syventävää vertailutietoa kuluttajien luottamuksesta ja heidän kokemastaan ruoan turvallisuudesta eri Euroopan maissa.

Kyselytutkimuksen tavoitteena oli selvittää kuluttajien käsityksiä elintarvikkeiden turvallisuudesta ja laadusta sekä heidän kokemaansa luottamusta ruokaa ja elintarvikeketjun toimijoita kohtaan. Tarkoitus oli analysoida, kuinka kuluttajien luottamus tai epäluottamus ilmenee, keihin luotetaan ja kuinka ruoan turvallisuus pyritään takaamaan arkipäivän toiminnoissa, kuten ruokaostoksia tehtäessä. Yhtäältä haluttiin tietoa kuluttajien luottamuksesta ruoan laatuun ja sen kehitykseen Suomessa yleensä, toisaalta kiinnostuksen kohteena oli, kuinka erilaisiin yksittäisiin ruokiin ja elintarvikkeisiin luotetaan, vaihteleeke luottamus ruokaan sen mukaan millaisista ruoista on kyse ja voivatko nämä mahdolliset erot tai yhteneväisyydet kertoa jotakin olennaista luottamuksesta. Ruoan lisäksi tutkimuksen kohteena olivat ruoan kanssa tekemisissä olevat toimijat; niin markkinoiden toimijat kuin yhteiskunnalliset instituutiot, mutta myös kuluttajat itse. Tavoitteena oli ymmärtää luottamuksen vaihtelua sekä yhtäläisyyksiä ja eroja eri kuluttajaryhmien välillä.

Suomessa vastaajille esitetyt kysymykset ovat samanlaisia kuin emohankkeessa. Lisäksi suomalaisen tutkimusryhmän omana tavoitteena oli tuottaa tietoa siitä, millaisena uusien teknologioiden hyödyntäminen elintarviketuotannossa nähdään ja mikä on teknologioiden suhde kuluttajien kokemaan luottamukseen ruokaa

kohtaan. Kiinnostuksemme kohteena olivat erityisesti funktionaaliset eli terveysvaikuttaiset elintarvikkeet, jotka ovat esimerkki uusien teknologioiden tulosta elintarvikkeisiin ja niiden tuotantoon (ks. Niva ym. 2003).

Käsillä oleva tutkimus auttaa identifioimaan niitä tekijöitä, jotka ovat juuri Suomen ruokajärjestelmän erityisiä vahvuuksia tai heikkouksia. Osallistuminen kansainväliseen vertailevaan hankkeeseen mahdollistaa sen, että suomalaisia tutkimustuloksia voidaan paremmin suhteuttaa eurooppalaiseen tilanteeseen. Toisaalta on korostettava, että Suomessa toteutettiin vain tutkimushankkeen määrällinen osio. Emohankkeen tavoitteena on yhdistää laadullista ja määrällistä aineistoa. Suomessa ei tehty laadullista institutionaalista analyysia, joten Suomen tuloksista ei ole mahdollista tehdä samanlaisia johtopäätöksiä. Silti määrällisen aineiston vertailu tarjoaa mahdollisuuksia kontekstualisoida Suomen maakohtaisia tuloksia osaksi laajempaa kokonaisuutta. Tutkimus tuottaa tärkeää tietoa myös kotimaiselle elintarvikeketjulle, sillä tutkimus auttaa hahmottamaan elintarvikeketjuun kohdistuvan luottamuksen rakentumista ja moniulotteisuutta kuluttajien näkökulmasta sekä ymmärtämään kotimaisuuden ja alkuperän merkitystä elintarvikkeisiin kohdistuvassa luottamuksessa. Tuloksia voidaan hyödyntää elintarvike- ja kuluttajapolitiikan strategioiden suunnittelussa ja viranomaisten riskiviestinnässä.

Raportti koostuu viidestä luvusta ja liitteistä. Luvussa kaksi ([luku 2](#)) tarkastellaan aineistoa ja menetelmiä. Tulokset esitellään luvussa kolme ([luku 3](#)). Yhteistutkimuksen tuloksia käsitellään tarkemmin neljännessä luvussa ([luku 4](#)), jossa vertaillaan luottamusta Suomessa ja kuudessa yhteistutkimukseen osallistuneessa maassa. Raportin päättävät luvussa viisi ([luku 5](#)) esitettävät johtopäätökset. Kuviot ja keskeisimmät taulukot ovat asianomaisissa luvuissa, mutta yksityiskohtaisemmat taulukot ovat linkitettyinä liitetäulukkoina raportin lopussa.

2 AINEISTO JA MENETELMÄT

Yhteistutkimuksen (ks. <http://www.trustinfood.org>) tutkimusmenetelmäksi oli valittu kvantitatiivinen täysin strukturoitu kysely, sillä sen katsottiin tarjoavan parhaat mahdollisuudet eri maista kerättyjen aineistojen keskinäiseen vertailuun. Tavoitteena oli saada tietoa kuluttajien mielipiteistä niin, että tulokset olisivat yleistettävissä, minkä vuoksi aineistosta haluttiin väestöä edustava. Strukturoinnin ajateltiin helpottavan niin kysymyksiin vastaamista kuin etenkin suuren aineiston analysointia.

2.1 Tietokoneavusteiset puhelinhaastattelut

Tutkimusaineiston (N=1 207) keräsi TNS Gallup Oy tietokoneavusteisina puhelinhaastatteluina (CATIBUS). Aineisto kerättiin kesäkuussa 2003, viikoilla 24–26. Tutkimusaineisto kiintiöitiin keruuvaiheessa väestöä edustavaksi sukupuolen, asuinpaikan ja iän mukaan. Vastaajat olivat iältään 18–79-vuotiaita. Yksi haastattelu kesti keskimäärin noin 16 minuuttia. Kyselyn vastausprosentiksi muodostui 23 %. [Liitetaulukossa 1](#) esitetään kyselyyn vastanneiden ja eri syistä vastaamasta kieltäytyneiden määrät sekä niiden perusteella laskettu vastausprosentti.

Yhteistutkimusta varten eri maissa kerätyille aineistoille laskettiin vastausprosentit eri tavoin kuin käsillä olevassa tutkimuksessa. Yhteistutkimuksessa haastateltujen määrä suhteutettiin kaikkiin niihin ihmisiin, joihin saatiin puhelimitse kontakti. Vastausprosentit maittain vaihtelivat kahdeksasta kuuteentoista. Suomen aineistossa näin laskettu vastausprosentti olisi 12 %. Tämä ei kuitenkaan ole mielekkäin kuvaus vastaajajoukosta, sillä vastausprosenttiin vaikuttaisivat myös ne henkilöt, jotka kenties olisivat halunneet vastata, mutta heidän edustamansa kiintiö (esimerkiksi ”naiset” tai jokin aluekiintiö) oli jo täynnä. Kiintiöinnin voi katsoa joka tapauksessa hieman laskevan vastausprosenttia verrattuna tilanteeseen, jossa kiintiöitä ei käytetä. Esimerkiksi naiset osallistuvat miehiä innokkaammin tutkimuksiin ja tällöin tietyn miesmäärän tavoittamiseksi tarvitaan enemmän yhteydenottoja kuin vastaavan naismäärän tavoittamiseksi. Kiintiöinti kuitenkin parantaa aineiston edustavuutta. Edustavuuden ja vastausprosentin voi nähdä tässä tapauksessa saman kolikon kääntöpuolina. Vertailututkimuksen aineistoissa käytettiin painotusta sekä sosiodemografisten muuttujien edustavuuden että maiden välisten vastaajamäärien suhteiden parantamiseen.

Haastattelulomake

Kyselyyn sisältyi neljä aihealuetta (ks. [lomake liitteessä 1](#)). Kyselyn alussa oli kysymyksiä ruoan ostosta ja ruokatottumuksista sekä kuluttajan ja kansalaisen rooleista. Tarkastelun kohteena olivat etenkin syömiseen ja ruoan ostamiseen liittyvät tavat ja käytännöt, mutta myös vastaajien aktiivisuus kuluttajina, jolla tarkoitettiin esimerkiksi palautteen antamista huonolaatuisesta tuotteesta. Ruokatottumuksia ja ostotapoja käsittelevät kysymykset sijoitettiin haastattelun alkuun, sillä niiden avulla vastaajat johdateltiin aiheeseen ja vastaaminen saatiin käyntiin. Toinen aihepiiri käsitteli ruokaan liittyvän vastuun, esimerkiksi turvallisuudesta tai laadusta, jakautumista elintarvikeketjun ja yhteiskunnan eri toimijoiden sekä

kuluttajien kesken. Vastuukysymysten jälkeen siirryttiin varsinaiseen luottamusta käsittelevään osuuteen. Luottamusta tarkasteltiin seuraavista näkökulmista:

- luottamus yksittäisiin ruokiin ja elintarvikkeisiin
- luottamus kuluttajien ostamaan ja käyttämään ruokaan kokonaisuudessaan
- luottamus elintarvikeketjun toiminnan ja ruoan laadun osatekijöiden kehitykseen pitkällä aikavälillä
- luottamus eri instituutioiden toimintaan tiedon välittäjinä
- luottamus muihin ihmisiin.

Viimeisen aihealueen muodostivat taustakysymykset, joita olivat mm. ikä, koulutus ja ammatti sekä perheen koko.

Käänsimme haastattelulomakkeen alkuperäisestä englanninkielisestä lomakkeesta suomeksi, ja kysymysten muotoilussa apuna oli myös norjankielinen käännös. Koska pidimme tutkimuksen vertailukelpoisuutta muissa maissa saatuihin tuloksiin yhtenä tärkeänä tavoitteena, lomakkeen suunnittelussa kiinnitimme erityistä huomiota siihen, että kysymykset ja vastausvaihtoehdot vastasivat mahdollisimman tarkasti alkuperäistä lomaketta.

Lomakkeessa oli yhteensä 34 strukturoitua kysymystä. Aluksi vastaajilta kysyttiin heidän ruokatottumuksistaan (kysymykset 1–3 sekä 13). Vastaajilta tiedusteltiin tiettyjen elintarvikkeiden käytön ja kodin ulkopuolella lämpimän aterian nauttimisen useutta asteikolla päivittäin (4 kertaa viikossa tai useammin), viikoittain (kolme kertaa kuussa tai useammin), kuukausittain (9 kertaa vuodessa tai useammin), harvemmin (vähemmän kuin yhdeksän kertaa vuodessa, mutta kulutusta kuitenkin tapahtuu) ja ei koskaan. Ruoan ostamista talouteen tiedusteltiin kolmiportaisella asteikolla ei koskaan, satunnaisesti ja säännöllisesti. Tämän jälkeen ruoan ostamisesta tiedusteltiin tarkemmin niiltä, jotka olivat ilmoittaneet ostavansa talouteensa ruokaa satunnaisesti tai säännöllisesti.

Ostotapoja käsittelevät kysymykset keskittyivät kahden esimerkkituotteen, tomaatin ja naudanlihan ostamiseen (kysymykset 4–12). Niissä tiedusteltiin ostouseutta, -paikkaa sekä erilaisten tuotteisiin liittyvien tekijöiden tärkeyttä ostopäätöstä tehtäessä. Esimerkkituotteet oli valittu siten, että niihin liittyisi erilaisia riskejä. Naudanliha valittiin mukaan siinä olleiden turvallisuusongelmien, erityisesti BSE:n vuoksi. Sen avulla pyrittiin selvittämään luottamusta elintarvikeketjun eri toimijoihin kriisitilanteessa sekä sitä, voiko luottamuksen palauttaa, kun skandaali on jo ohitettu. Vaikka ruokaskandaalit yleensä kytkeytyvät tiettyyn ruokaan tai tuotteeseen, ne kuitenkin usein vaikuttavat kuluttajien luottamukseen laajemminkin. Tomaatti taas oli valittu edustamaan perinteistä turvallista tuotetta, joka ei ole kohdannut sellaisia laajoja ongelmia, jotka olisivat asettaneet sen turvallisuuden kyseenalaiseksi. Tomaatti mahdollisti toisaalta myös vertailun sitä lähellä oleviin tuotteisiin, säilyketomaatteihin sekä geenimuunnettuun tomaattiin. Ne ovat raaka-aineeltaan samoja tuotteita, mutta lopputuotteena voivat edustaa erilaisia ominaisuuksia ja niihin voi liittyä erilaisia laatu- ja turvallisuusodotuksia sekä -käsitteitä.

Halusimme saada tietoa siitä, uskoivatko kuluttajat ruoan laadun osatekijöiden pitkällä aikavälillä parantuneen vai huonontuneen. Vastaajia pyydettiin arvioimaan erilaisten ruokaan ja elintarvikkeisiin liittyvien tekijöiden (esim. hinta, terveellisyys) kehitystä (kysymys 14). Tämän jälkeen vastaajille esitettiin kymmenen ruoan tuotantoa ja jakelua koskevaa väittämää (kysymys 15), joita arvioitiin kolmi-

portaisella asteikolla täysin samaa mieltä, osittain samaa mieltä ja eri mieltä. Väittämät ottivat kantaa lähinnä elintarvikeketjun eri toimijoiden vastuuseen suhteessa toisiinsa. Vastuu koski esimerkiksi ruoan laatua, turvallisuutta ja hintoja. Seuraavaksi vastaajilta kysyttiin, kuinka tärkeinä he pitivät tutkijoiden, kuluttaja-järjestöjen, median ja ympäristöjärjestöjen rooleja ruoan turvallisuuden ja laadun valvonnassa (kysymys 16). Asteikko oli jälleen kolmiportainen, hyvin tärkeä, melko tärkeä ja ei lainkaan tärkeä.

Tämän jälkeen lomakkeessa oli osio, joka käsitteli vastaajien omaa toimintaa ruokaan liittyvissä asioissa ja kokemusta omista vaikutusmahdollisuuksistaan kuluttajana (kysymykset 17–18). Toiminnasta tiedusteltiin esimerkiksi kuluttaja-boikottiin tai järjestötoimintaan osallistumista. Toiminnan ja vaikutusmahdollisuuksien jälkeen vastaajilta tiedusteltiin heidän käsityksiään luottamuksesta, ruoan turvallisuudesta sekä elintarvikeketjun toimijoiden rooleista ruoan turvallisuuden takaamisessa (kysymykset 19–24). Turvallisuudesta tiedusteltiin sekä yleisesti että eri tuotteiden tasolla. Kysymyksessä 21 esitettiin yhteensä kaksitoista ruokaa tai tuotetta (kohdat a–l), joiden turvallisuutta vastaajien tuli arvioida asteikolla erittäin turvallinen, melko turvallinen, ei kovin turvallinen. Tuotteet oli valittu siten, että mukana oli jokin elintarvikeryhmä kokonaisuudessaan ja saman ryhmän yksittäisiä tuotteita (esim. kasvikset ja tuoreet tomaatit) ja toisaalta sekä prosessoituja että prosessoimattomia tuotteita (esim. tuoreet tomaatit ja säilyketomaatit, naudanliha ja hampurilaiset). Tuotteisiin haluttiin myös tavanomaisen ja vaihtoehtoisen tuotannon (naudanliha ja luomunaudanliha) ja jakelun näkökulmat (esim. makkara ja pikaruokapaikkojen hampurilaiset tai ravintolaruoka). Tämän lisäksi suomalainen tutkijaryhmä lisäsi kysymykseen neljä uuden teknologian avulla tuotettua uudehkoa tuotetta tai tuoteryhmää (kohdat m–p). Näistä geenimuunnettu tomaatti ei ole myynnissä oleva elintarvike, vaan sen turvallisuutta arvioitiin hypoteettisesti. Lisäksi kysymykseen 24, jossa tiedusteltiin erilaisten ruoan tuotantoon ja kulutukseen liittyvien tekijöiden (esim. geeniteknologia, epäterveelliset ruokailutottumukset) ongelmallisuutta, lisäsimme kysymyksen funktionaalisten elintarvikkeiden mahdollisesta ongelmallisuudesta (kohta j).

Alkuperäisten kysymysten lisäksi muotoilimme lomakkeeseen uutta teknologiaa koskevan kysymyssarjan (kysymys 25), jonka tulokset tullaan raportoimaan erikseen. Kysymyssarja sisälsi yksitoista asenneväittämää, joissa keskityttiin erityisesti uusien teknologioiden hyödyntämiseen elintarviketuotannossa sekä ruoan luonnollisuuden ja terveellisyyden merkityksiin.

Haastattelun loppuksi esitettiin taustakysymykset (kysymykset 26–34). Suomenkieliseen lomakkeeseen lisättiin taustakysymyksiin yksi kysymys (33), jossa tiedusteltiin vastaajien kotikuntaa.

2.2 Analyysimenetelmät

Analysoimme aineiston SPSS for Windows -ohjelmiston versiolla 11.5. Aineiston pääasiallisina kuvailu- ja analyysimenetelminä käytimme suoria jakaumia sekä ristiintaulukointia ja sen tuottamien tulosten tilastollisen merkitsevyyden tarkasteluun χ^2 -testiä. Ristiintaulukointi soveltuu luokitteleville muuttujille, jotka tässä tutkimuksessa usein olivat kolmiluokkaisia. Joissakin tapauksissa ristiintaulukointiin otettiin mukaan vakioiva, ns. layer-muuttuja, joka oli sukupuoli tai ikäluokka. Tämä mahdollisti osaryhmien tutkimisen silloin, kun pyrittiin selvittämään,

vaikuttiko tarkastellun muuttujan taustalla jokin toinen muuttuja. Halusimme mm. tietää, vaihteleeko jokin asia koulutustaustan mukaan vai häviääkö koulutusryhmien välinen ero, kun sitä tarkastellaan kussakin ikäluokassa erikseen. Kun tekstissä kerrotaan esimerkiksi sukupuolen mukaan tuomisesta analyysiin, tarkoitetaan sukupuolimuuttujan käyttämistä layer-muuttujana. Muuttujia ristiintaulukoidessa analyysin ulkopuolelle jätettiin useissa tapauksissa ei osaa sanoa -vastaukset, sillä tilastollisen testaamisen ehdot eivät muuten aina toteutuneet. Joissakin tapauksissa eos-vastaukset ovat mukana, jos testin voimassaolon ehdot näin täyttyvät ja eos-vastauksia on erityisen paljon. Eos-vastausten määriä kommentoidaan, jos ne ovat erityisen kiinnostavia tai jos niiden määrä vaihtelee paljon vastaajaryhmien välillä.

Kunkin teeman tulokset esitetään ensin kaikkien vastaajien osalta, sen jälkeen sukupuolittain ja eri ikäryhmissä sekä tapauskohtaisesti muut taustamuuttujat huomioon ottaen. Ruokatottumuksia ja ostotapoja tarkasteltiin yleisemmin, mutta luottamukseen ja ruoan turvallisuuteen liittyviä kysymyksiä pyrittiin käsittelemään useampien taustamuuttujien valossa.

2.3 Aineiston kuvaus

Aineisto kiintiöitiin keruuvaiheessa edustavaksi vastaajien sukupuolen, iän ja asuinpaikan mukaan. Aineisto on näiden muuttujien osalta väestöä edustava. Mukana on yhtä paljon naisia ja miehiä, minkä vuoksi aineisto poikkeaa monista ruokatutkimuksista, joissa miehiä on mukana naisia vähemmän (esim. Järvelä 1998a, Tillgrén ja Kupiainen 2002). Kuvaus aineistosta kiintiöityjen taustamuuttujien mukaan esitetään taulukossa 1.

Taulukko 1. Vastaajat sukupuolen, ikäryhmän ja asuinpaikan mukaan.

	n	%
Sukupuoli (N = 1 207)		
Nainen	609	50
Mies	598	50
Ikäryhmä (N = 1 207)		
18–29-vuotiaat	191	16
30–44-vuotiaat	395	33
45–59-vuotiaat	302	25
60–79-vuotiaat	319	26
Asuinpaikka (n = 1 206)		
Yli 100 000 asukasta	279	23
10 000–99 999 asukasta	576	48
Alle 10 000 asukasta	351	29

Ikä-, koulutus- ja ammattimuuttujat koodattiin uudelleen analyyseja varten. Koulutuksen ja ammatin jakaumia verrattiin vielä koko väestöön (taulukko 2). Koulutusta tarkasteltiin kolmiluokkaisella muuttujalla, jossa koulutus oli jaoteltu perus-, keski- ja korkea-asteen koulutukseen. Aineistossa oli koko väestöön verrattuna enemmän keskiasteen koulutuksen saaneita ja toisaalta vähemmän perusasteen tai korkea-asteen koulutuksen saaneita. Aikaisemmissa tutkimuksissa

on käynyt ilmi, että korkeasti koulutetut luottavat ruoan turvallisuuteen enemmän kuin vähemmän koulutetut (esim. Berg 2000). Tällöin koulutuksen jakauma saattaa vaikuttaa myös vastausten jakaumiin. Koulutus korreloi yleensä voimakkaasti iän kanssa siten, että mitä nuoremasta vastaajasta on kyse, sitä korkeammin hän on koulutettu. Tämä oli havaittavissa myös nyt käsillä olevan tutkimuksen aineistossa (korrelaatiokerroin $-,262^{***}$). Koulutuksen yhteys ikään otettiin huomioon tarkastelemalla koulutusta erikseen eri ikäluokissa.

Myös ammattiryhmä on osaltaan yhteydessä koulutukseen, joskaan niiden yhteys ei ole aina suoraviivaista. Ammattiryhmittäin eniten vastaajia kuului eläkeläisiin (28 %) ja työntekijöihin (25 %). Työssäkävivistä vastaajista suunnilleen puolet työskenteli yksityisellä sektorilla ja puolet julkisella sektorilla.

Taulukko 2. Vastaajat koulutuksen, ammattiryhmän ja työnantajan sektorin mukaan sekä vertailu väestöön.

	n	%	% väestössä ¹
Koulutus (n = 1 202)			
Perusaste (peruskoulun ala-/yläaste, kansakoulu, keskikoulu)	318	27	40
Keskiaste (ylioppilas, ammattikoulu, opistoasteen ammattitutkinto)	664	55	36
Korkea-aste (ylempi opistoasteen/ammattikorkeakoulun/yliopiston/korkeakoulun tutkinto)	220	18	24
Ammattiryhmä (N = 1207)			
Ylempi toimihenkilö/johdavassa asemassa	154	13	12
Alempi toimihenkilö/työntekijä	462	38	41
Yrittäjä /ammatin harjoittaja/maanviljelijä	110	9	7
Ei työelämässä	481	40	40
Työsektori (n = 616)			
Julkinen sektori	281	46	27
Yksityinen sektori	316	51	73
Ei osaa sanoa	19	3	

¹Väestötiedot perustuvat Suomen tilastollisen vuosikirjan 2003 taulukoiden 46, 344 ja 493 tietoihin.

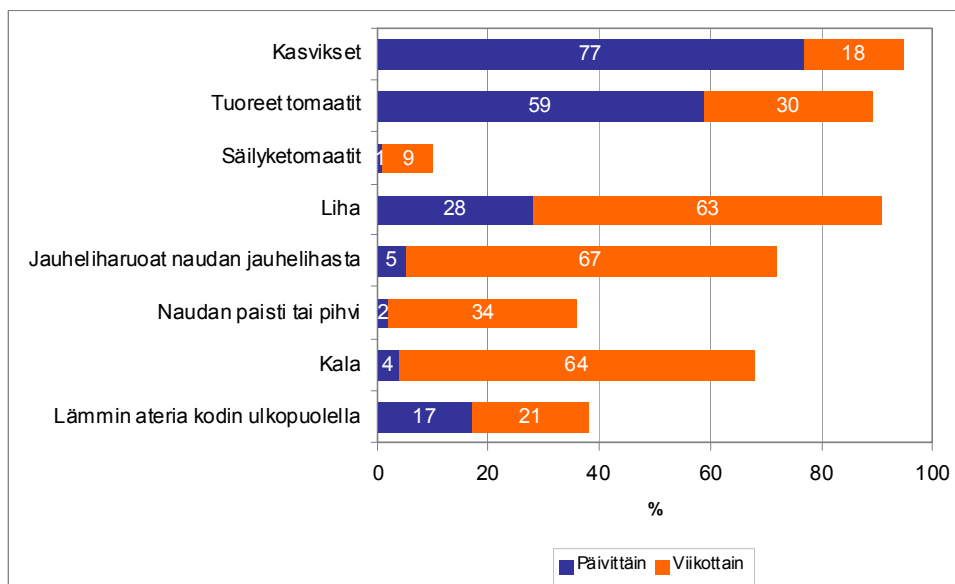
3 TULOKSET

3.1 Ruokatottumukset ja ruoan ostotavat

Vastaajien ruokatottumuksia selvitettiin tiedustelemalla ensin joidenkin, myös myöhemmissä kysymyksissä esiintyvien ruoka-aineiden, kuten kasvien (erityisesti tomaatti) ja lihan (erityisesti naudanliha), käytön useutta. Lisäksi selvitettiin lämpimien aterioiden syömisen useutta kodin ulkopuolella. Vastausten jakaumat esitetään kuviossa 1.

Kuten kuvioista 1 nähdään, lähes kaikki vastaajat söivät kasviksia joka päivä tai ainakin viikoittain. Tuoreita tomaatteja suurin osa vastaajista söi lähes yhtä usein. Sen sijaan säilyketomaatteja vastaajat käyttivät hyvin vähän. Yksi kymmenestä vastaajasta ilmoitti syövänsä säilyketomaatteja ainakin noin kerran viikossa, mutta kaikki muut tätä harvemmin tai eivät koskaan (ks. myös [liite-
taulukko 2](#)). Säilyketomaattien hyvin vähäinen käyttö saattaa viitata siihen, että kysymyksen muotoilu olisi vaikuttanut vastauksiin. Esimerkiksi *tomaattimurska*, joka ehkä on tutumpi ja käytetympi ilmaus, olisi voinut tuottaa toisenlaisen vastausjakauman (ks. myös luku 3.2.2).

Jotakin lihaa ilmoitti syövänsä päivittäin runsas neljännes vastaajista ja viikoittain useampi kuin kuusi kymmenestä vastaajasta. Ainoastaan yksi kymmenestä söi lihaa tätä harvemmin. Jauheliharuokat näyttivät olevan vastaajien suosiossa, yli 70 % vastaajista söi naudanjauheliharuokia ainakin viikoittain. Lähes yhtä moni ilmoitti syövänsä kalaa ainakin viikoittain.

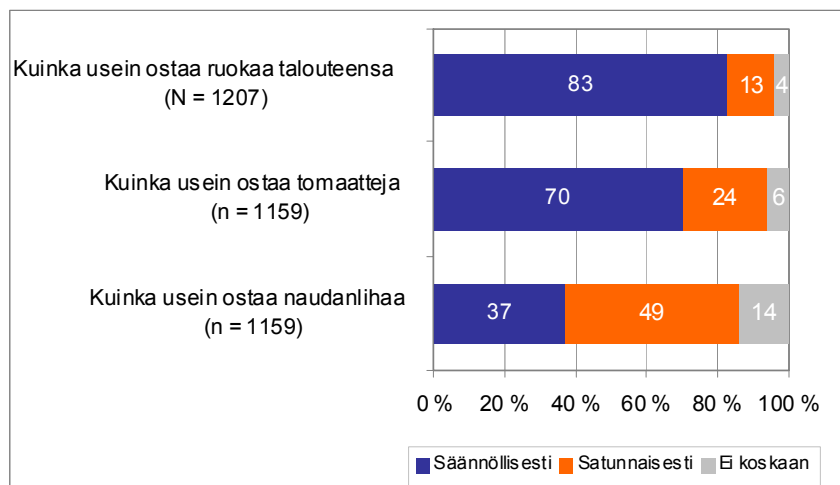
Kuvio 1. Tiettyjen ruokien ja ruoka-aineiden sekä kodin ulkopuolisten lämpimien aterioiden päivittäinen ja viikoittainen syöminen (% , N = 1 207).

Vastauksia tarkasteltiin erikseen sukupuolittain ja ikäryhmittäin. Naiset ilmoittivat syövänsä kasviksia, tomaatteja ja säilyketomaatteja hieman useammin kuin miehet. Sen sijaan kalaa ja erilaisia liharuokia miehet söivät naisia useammin.

Kodin ulkopuolella lämpimän aterian ilmoitti syövänsä päivittäin noin kuudesosa ja viikoittain noin viidesosa vastaajista. Miehet söivät useammin aterian kodin ulkopuolella kuin naiset. Vastausten jakaumat koko aineistossa ja sukupuolittain esitetään [liitetaulukossa 2](#).

Näyttää siltä, että vastaajien ruokatottumukset ovat hyvin samansuuntaiset verrattuna muiden tutkimusten tuloksiin. Finravinto 2002 -tutkimukseen (Männistö ym. 2002) osallistuneista naisista noin yhdeksän kymmenestä ja miehistä kolme neljästä käytti kahden tutkimuspäivän aikana kasviksia. Saman tutkimuksen mukaan lähes kaikki, miehistä 97 % ja naisista 94 %, söivät jotakin liharuokaa kahden tutkimuspäivän aikana. Suomalaisen aikuisväestön terveyskäyttäytyminen ja terveys 2003 -tutkimuksen (Helakorpi ym. 2003) mukaan tuoreita vihanneksia söi vähintään kolme kertaa viikon aikana noin seitsemän kymmenestä vastaajista. Lihaa nautti vähintään kolmena päivänä viikossa noin puolet miehistä ja neljä kymmenestä naisesta. Kalaa söi useammin kuin kolme kertaa viikossa noin yksi kymmenestä, mutta ainakin kerran viikossa jo useampi kuin kuusi kymmenestä vastaajasta. Ruokatottumukset viittaavat siihen, ettei aineisto ole vinoutunut. Vastaajiin ei ole valikoitunut esimerkiksi keskimääräistä enemmän kasvissyöjiä tai muun erikoisruokavalion noudattajia, mikä saattaisi olla mahdollista ruokaa ja sen turvallisuutta koskevassa tutkimuksessa. Myös kodin ulkopuolella syöminen näyttää olevan melko ”keskimääräistä”, sillä kodin ulkopuolella syö (ainakin yhden) aterian lähes päivittäin 21 % ja yhdestä kolmeen ateriaa viikossa 28 % 10 vuotta täyttäneistä suomalaisista (Ruokatieto 2003).

Ruoan oston useuden lisäksi kysyttiin erikseen tomaattien ja naudanlihan oston useutta. Kuvioista 2 nähdään, että useampi kuin kahdeksan kymmenestä osti ruokaa talouteensa säännöllisesti, ja niitä, jotka eivät koskaan ostaneet ruokaa talouteensa, oli vain 4 % vastaajista.

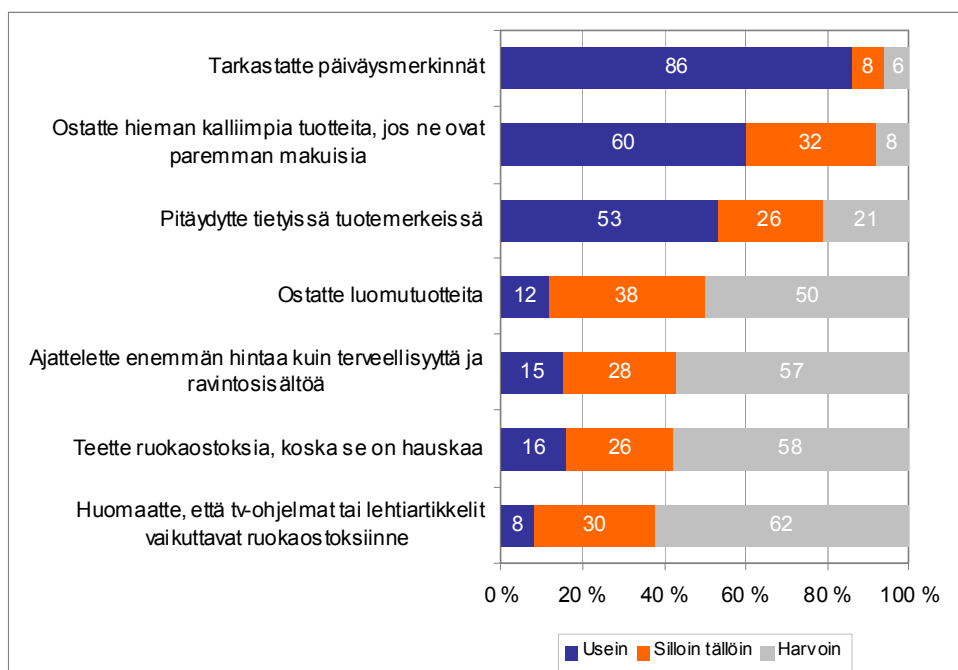

Kuvio 2. Tomaattien, naudanlihan ja yleensä ruoan ostamisen säännöllisyys (%).

Tomaatteja osti säännöllisesti noin seitsemän kymmenestä vastaajasta ja noin kolmannes osti säännöllisesti naudanlihaa (kuvio 2). Vaikka naiset söivätkin monia mainituista ruoista harvemmin kuin miehet, he kuitenkin ostivat miehiä useammin ruokaa kotiin. Naisista lähes kaikki (93 %) sanoivat ostavansa ruokaa talouteensa

säännöllisesti, miehistä vastaavasti noin seitsemän kymmenestä. Naisista yksi prosentti ja miehistä seitsemän prosenttia ilmoitti, ettei koskaan osta ruokaa kotiin. (Ei taulukkoa). Ruokaostoista kysyttiin tarkemmin niiltä, jotka olivat vastanneet ostavansa ruokaa talouteensa säännöllisesti tai satunnaisesti (n = 1 159). Ruoan ostamisen säännöllisyys esitetään kuviossa 2.

Vastaajille esitettiin seitsemän ruokaostosten tekoon liittyvää väittämää. Heitä pyydettiin arvioimaan, kuinka usein he ruokaa ostaessaan toimivat väittämässä esitetyllä tavalla. Ainakin päiväysmerkintöjen tarkastaminen, luomutuotteiden suosiminen ja tietyissä tuotemerkeissä pitäytyminen voivat olla keinoja, joilla ruoan turvallisuus ja laatu pyritään takaamaan. Turvallisuus ei luultavasti ole kuitenkaan ainut asia, jota vaikkapa luomutuotteita ostamalla tavoitellaan, joten vastausten perusteella ei voi suoraan ottaa kantaa siihen, mikä osa valinnoissa tähtää turvallisuuden tavoitteluun ja mikä joihinkin muihin tavoitteisiin. Väittämien jakaumat esitetään kuviossa 3.

Kuvio 3. Ruoan ostoon liittyvien väittämien jakaumat (% , n = 1 118–1 158).

Maku vaikutti ruokavalinnoissa, sillä kuusi kymmenestä vastaajasta sanoi ostavansa usein hieman kalliimpia tuotteita, jos ne ovat paremman makuisia (kuvio 3). Harvempi kuin yksi kymmenestä sanoi, että sellaista tapahtuu harvoin. Naiset ja miehet olivat samaa mieltä asiasta, samoin kuin siitä, missä määrin he pitäytyvät tietyissä tuotemerkeissä tehdessään ruokaostoksia ([liitetaulukko 3](#)). Noin puolet kaikista kysymykseen vastanneista sanoi, että valitsee usein tiettyä tuttua tuotemerkkiä. Viidesosa oli sitä mieltä, että pysyttelee harvoin tietyissä samoissa merkeissä.

Muissa esitetyissä ostotavoissa oli eroa naisten ja miesten välillä. Naiset sanoivat miehiä useammin tekevänsä ruokaostoksia siksi, että se on hauskaa, joskin puolet naisista ja yli puolet miehistä sanoi harvoin pitävänsä ruokaostoksilla käyntiä mukavana puuhana. Naiset myös tarkastivat useammin päiväysmerkintöjä kuin

miehet, peräti 93 % naisista tarkasti merkinnät usein ja miehistä näin ilmoitti tekevänsä 80 %. Miehistä yksi kymmenestä ja naisista vain muutama ilmoitti, ettei yleensä tutustu päiväysmerkintöihin. Luomutuotteiden ostajina naiset ovat jälleen aktiivisempia kuin miehet. Yksi syy siihen saattaa olla se, että naiset tekevät yleensä ruokaostoksia miehiä useammin, mutta toisaalta aikaisemmissakin tutkimuksissa on havaittu, että naiset käyttävät luomutuotteita enemmän kuin miehet (esim. Luomubarometri 4/2003). Luomun säännöllisiä ostajia oli 12 % vastaajista ja silloin tällöin luomua ilmoitti ostavansa noin neljä kymmenestä vastaajasta. Tulos on samansuuntainen Finfoodin luomubarometrin 4/2003 kanssa, jonka mukaan luomutuotteita käyttää säännöllisesti 19 % suomalaisista ja satunnaisesti 50 %. Ruokatieto 2003 kertoo, että luonnonmukaisesti tuotettuja raaka-aineita käyttää ruoanlaitossa tällä hetkellä 17 % täysi-ikäisistä suomalaisista (Ruokatieto 2003).

Useampi kuin neljä kymmenestä vastaajasta sanoi ainakin joskus ajattelevansa hintaa enemmän kuin tuotteen terveellisyyttä. Silti lähes 60 % kaikista oli sitä mieltä, että vain harvoin hinta menee ostopäätöstä tehtäessä terveellisyyden ja ravintosisällön edelle. Miehistä hieman naisia useampi ilmoitti ajattelevansa enemmän hintaa kuin tuotteen terveellisyyttä ja ravintosisältöä, vaikka paremman maun toivossa sekä naiset että miehet olivat yhtä halukkaita maksamaan tuotteesta hieman enemmän. Miehistä oli myös enemmän niitä, jotka sanoivat, että huomaavat tv-ohjelmien ja lehtiartikkelien vain harvoin vaikuttavan ruokaostoksiinsa. Väittämien jakaumat sukupuolittain ja koko aineistossa esitetään [liitetaulukossa 3](#).

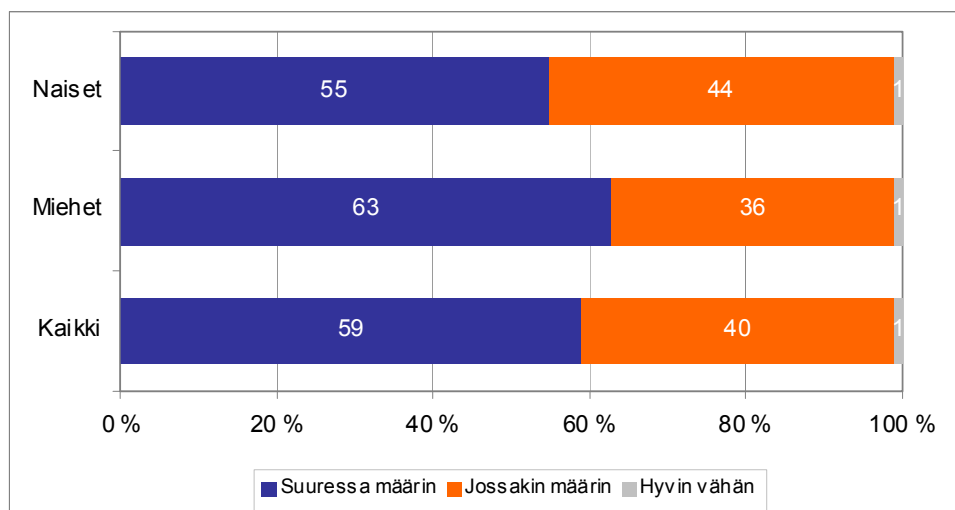
Ikäryhmittäisissä tarkasteluissa tuli esiin joitakin eroja ryhmien välillä. Nuorimmista vastaajista alle puolet sanoi ostavansa paremman makuisia, mutta hieman kalliimpia tuotteita usein, kun muissa ikäryhmissä usein ostavien osuus oli noin kuusi kymmenestä ([liitetaulukko 4](#)). Nuorille hinnalla näyttäisi siis olevan hieman enemmän merkitystä ostopäätöstä tehtäessä, mihin viittaa myös se, että nuorimmassa ikäryhmässä oli hieman muita enemmän niitä, jotka ilmoittivat usein ajattelevansa enemmän hintaa kuin ruoan terveellisyyttä. Tämä voi johtua osaltaan nuorten mahdollisesti vähäisistä tuloista. Ruoan terveellisyyskään ei välttämättä ole vielä nuorena niin keskeinen valintaan vaikuttava tekijä, vaan terveellisyys tulee tärkeämmäksi vasta myöhemmin (ks. Niva ym. 2003, Helakorpi ym. 2003). Vanhimmassa ikäryhmässä taas oli eniten niitä, noin viidesosa vastaajista, jotka tekivät ruokaostoksia usein siksi, että se on mukavaa. Vanhimmassa ikäryhmässä oli myös eniten niitä, jotka tarkastavat päiväysmerkinnät vain harvoin (9 %), mutta heistäkin useampi kuin kahdeksan kymmenestä luki päiväystiedot usein.

3.2 Ruoan turvallisuus ja luottamus

Luottamusta ruoan turvallisuuteen tarkasteltiin pääasiassa kahdesta eri näkökulmasta. Vastaajilta tiedusteltiin, luottavatko he siihen, että heidän ostamansa ja kuluttamansa ruoka on kokonaisuutena turvallista. Toisaalta taas haluttiin tietää, kuinka turvallisiksi erilaisten yksittäisten ruokien tai elintarvikkeiden syöminen koetaan. Edellinen kertoo yleisestä käsityksestä markkinoiden tämän hetken tilanteesta ja toiminnasta, kun taas jälkimmäisen kysymyksen avulla tarkastellaan niiden monin tavoin erilaisten ruokien turvallisuutta, joita useimmat meistä lähes päivittäin kaupassa valitsevat, käsittelevät ja syövät.

3.2.1 Yleinen luottamus ruokaan

Vastaajilta tiedusteltiin, missä määrin he luottavat ostamansa ruoan turvallisuuteen. Vaikka kysymyksellä haluttiin saada tietoa luottamuksesta yleisellä tasolla, oleellista oli kuitenkin se, että kysymyksessä oli määritelty ruoka *ostetuksi* ja täten kotiin vietäväksi ja kulutettavaksi. Tällä muotoilulla haluttiin tietää kuluttajien kokemus siitä, onko heillä mielestään mahdollisuus saada turvallista ruokaa riippumatta siitä, pitävätkö he kenties joitakin tuotteita tai tuoteryhmiä turvallisuuden kannalta epäilyttävinä. Suurin osa vastaajista, noin kuusi kymmenestä, ilmoitti luottavansa ruoan turvallisuuteen suuressa määrin ja lähes kaikki muut vastaajat jossakin määrin. Ainoastaan yksi prosentti vastaajista luotti ostamansa ruoan turvallisuuteen hyvin vähän. Kuten kuviosta 4 nähdään, naisista hieman harvempi kuin miehistä ilmoitti luottavansa ostamansa ruoan turvallisuuteen suuressa määrin, ja naisten hieman miehiä vähäisempi luottamus ilmenee vielä selvemmin tuotekohtaisissa tarkasteluissa (luku 3.2.2). Ikäryhmittäin eroja ei tässä kysymyksessä ollut, joskin ikäryhmienkin välille tuli eroja tarkasteltaessa yksittäisten ruokien ja elintarvikkeiden turvallisuutta.

Kuvio 4. Kuluttajien luottamus ostamansa ruoan turvallisuuteen sukupuolittain ja koko aineistossa (% , n = 1 203).

Luottamus ruokaan ja tätä kautta myös elintarvikemarkkinoihin näyttäisi olevan melko voimakasta tai ainakin kohtuullista, sillä tämän muuttujan perusteella ei Suomesta löydy vastaajien joukosta selkeästi epäluottavaisten ryhmää. Kuitenkin neljä kymmenestä vastaajasta luottaa ruoan turvallisuuteen vain osittain, mikä kertoo siitä, että ruoan turvallisuuteen liittyy epävarmuustekijöitä. Nämä epävarmuustekijät saattavat liittyä yleiseen epätietoisuuteen tai lievään epäilyyn ruoan turvallisuudesta tai markkinoiden ja instituutioiden toiminnasta, tai ne voivat kohdistua tiettyihin tuotteisiin tai tuoteryhmiin (esim. valmiiksi pakattuihin lihoihin tai lihaan yleensä).

Muuttujasta tehtiin kaksiluokkainen uusi muuttuja, jossa ruoan turvallisuuteen suuressa määrin luottavat olivat yksi luokka ja jossakin määrin luottavat ja vähän luottavat muodostivat toisen luokan. Sen avulla haluttiin tarkastella, mihin

tekijöihin suurempi luottavaisuus on yhteydessä ja onko luottamus ruoan turvallisuuden erilaista taustamuuttujien eri ryhmissä. Tätä uutta muuttujaa käytetään jatkossa taustamuuttujana lähes samoin kuin sukupuolta ja ikäluokkaa, sillä myös yleisen luottamuksen voi uskoa olevan yhteydessä muihin luottamuksen eri ulottuvuuksiin.

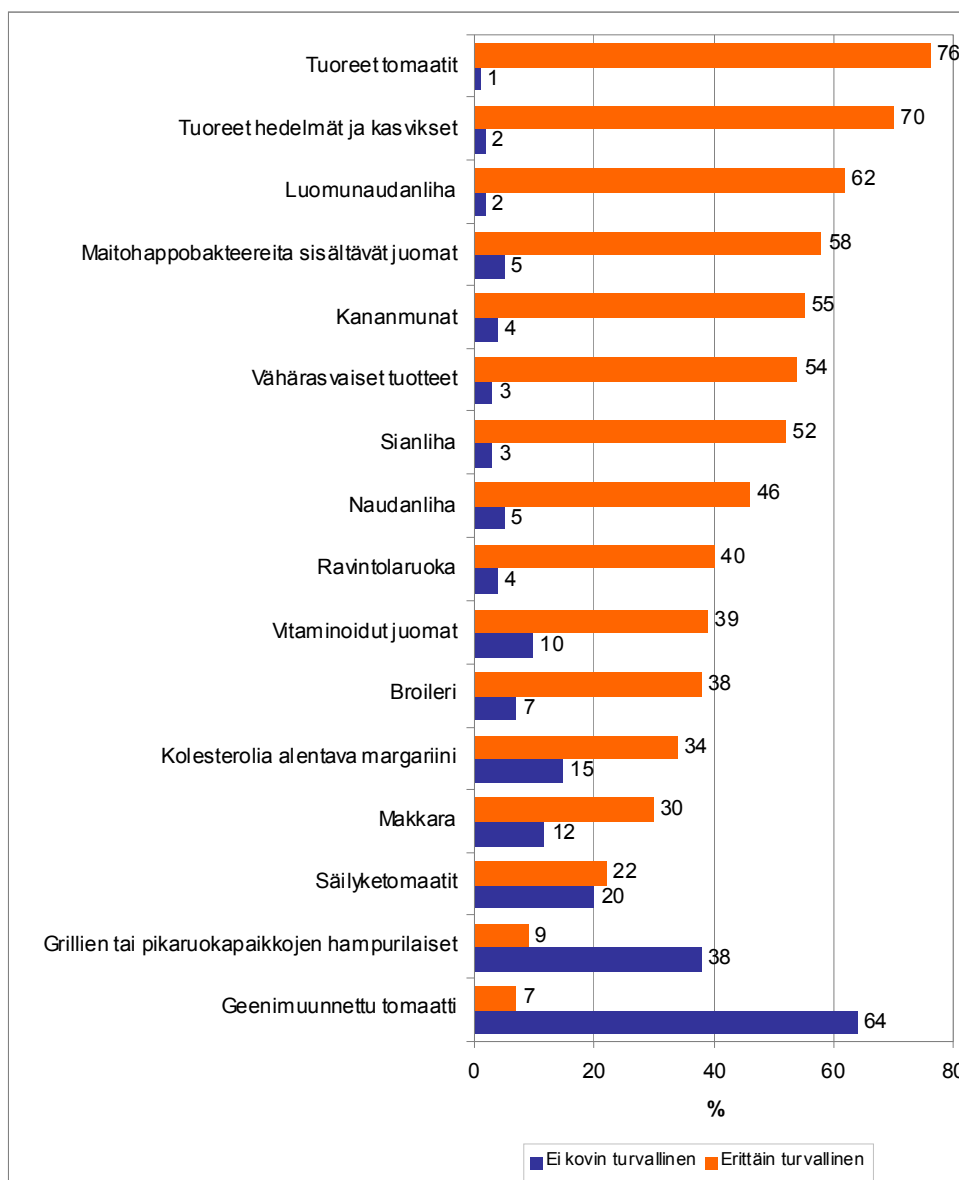
Koulutus ja ammattiasema näyttäisivät olevan jonkinlaisessa yhteydessä luottamuksen kokemiseen. Mitä korkeammin henkilö on koulutettu, sitä enemmän hän luotti ruoan turvallisuuteen. Koska koulutuksen on todettu olevan yhteydessä ikään, tarkasteltiin koulutuksen ja luottamuksen yhteyttä vielä erikseen eri ikäryhmissä. Ikäryhmittäin tarkasteltuna koulutuksen ja luottamuksen suhde ei ollut aivan yksiselitteinen. Eroja näkyi kahdessa vanhimmassa ikäryhmässä eli yli 44-vuotiaissa, tätä nuoremmista eroja ei ollut koulutuksen mukaan suhtautumisessa ruoan turvallisuuteen. 45–59-vuotiaiden joukossa korkea koulutus lisäsi luottamusta ruoan turvallisuuteen, kun taas tätä vanhemmissa ruoan turvallisuuteen luottivat eniten ne, joilla oli keskiasteen koulutus. Ammatin mukaan ylemmät toimihenkilöt ja johtavassa asemassa olevat luottivat eniten ja eläkeläiset ja yrittäjät vähiten. Asuinpaikan koon mukaan ei ollut eroja suhteessa luottamukseen, ei myöskään perheen koon tai lasten lukumäärän mukaan. Erot luottamuksessa taustamuuttujittain esitetään [liitetaulukossa 5](#).

Koska ruoan turvallisuus on mahdollista pyrkiä varmistamaan erilaisilla toimintastrategioilla, kuten luomutuotteiden, tunnettujen brändien tai itselle tuttuun tuotteiden ostamisella, tarkasteltiin vastaajien luottavaisuutta suhteessa luvussa 3.1 esitettyihin ruokaostosten tekoon liittyviin väittämiin (ks. kuvio 3, s. 14). Väittämissä vastaajilta tiedusteltiin erilaisia ruoan ostamiseen liittyviä toimia, jotka aikaisemmin käsiteltyjen taustamuuttujien lisäksi ristiintaulukoitiin nyt ruoan turvallisuuden luottamisen kanssa. Enemmän ja vähemmän ruoan turvallisuuden luottavat eivät poikenneet toisistaan. Ne vastaajat, jotka eivät luottaneet ruoan turvallisuuteen kovin voimakkaasti, eivät esimerkiksi pitäytyneet tietyissä tuotemerkeissä tai ostaneet luomutuotteita useammin kuin muut (ei taulukkoa). Huolimatta nyt käytetystä jaosta enemmän ja vähemmän luottavaisiin täytyy kuitenkin pitää mielessä, että suomalaiset kuluttajat luottivat yleisesti ruoan turvallisuuteen vähintään jossain määrin ja ainoastaan yksi prosentti vastaajista ilmoitti luottavansa hyvin vähän. Tällöin turvallisuuden takaamiseksi ei välttämättä tarvita niin konkreettisia toimia kuin tietyissä tuotemerkeissä pysymistä, mikä voi johtua hyvin monesta muustakin asiasta, kuten tuotteen tuttuudesta, hyvästä saatavuudesta, hyväksi havaitusta mausta tai tottumuksesta. Edellä mainitut ostotavat saattavat toimia kiinteämmin luottamukseen liittyvänä strategiana silloin, kun luottamus ruoan turvallisuuteen on vähäisempää.

3.2.2 Tiettyjen elintarvikkeiden turvallisuus

Vastaajille esitettiin 16 eri ruokaa tai elintarviketta, joiden turvallisuutta heidän tuli arvioida. Ruokien joukko oli hyvin moninainen. Joukossa oli käsiteltäviä vaativia raaka-aineita (esim. naudanliha, kananmunat), jalostettuja elintarvikkeita (esim. makkara, säilyketomaatit) sekä ruoka-annoksia (ravintolaruoka, hampurilaiset). Kaikkiin näihin viitataan jatkossa käsitteillä ruoat tai elintarvikkeet yksinkertaisuuden vuoksi.

Lähes kaikkia ruokia pidettiin hyvin turvallisina tai melko turvallisina. Ainoastaan geenimuunnettu tomaatti poikkesi muista selvästi siten, että sen turvallisuuden arvioi heikoksi yli puolet vastaajista. Erittäin tai melko turvallisena geenimuunnettua tomaattia piti vajaa viidennes vastaajista ja loput 18 % eivät osanneet ottaa kantaa asiaan. Tämä oli kysytyissä ruoissa suurin ei osaa sanoa -vastausten osuus. Tuotekohtaiset arviot turvallisuudesta (pl. melko turvallinen ja ei osaa sanoa) esitetään kuviossa 5.

Kuvio 5. Vastaajien näkemykset tiettyjen ruokien ja elintarvikkeiden turvallisuudesta (% , N = 1 207).

Tuotekohtaisessa tarkastelussa ilmeni hyvin se, että kaikki vastaajat eivät luota ruoan turvallisuuteen yhtä voimakkaasti ja että kaikkia ruokia tai elintarvikkeita ei suinkaan koeta yhtä turvallisiksi. Kuten kuvioista 5 nähdään, yli puolet vastaajista piti hyvin turvallisina tuoreita tomaatteja sekä tuoreita hedelmiä ja kasviksia yleensä, luomunaudanlihaa, kananmunia, vähärasvaisia tuotteita, maitohappo-

bakteereita sisältäviä juomia ja sianlihaa. Geenimuunnetun tomaatin lisäksi pikaruokapaikkojen ja grillien hampurilaiset arvioitiin useammin turvattomiksi kuin hyvin turvallisiksi ja myös säilyketomaatit nähtiin lähes yhtä usein turvallisuudeltaan epäilyttävinä kuin erittäin turvallisina. Samoin kolesterolia alentavassa margariinissa oli muihin elintarvikkeisiin, myös muihin terveysvaikutteisiin, verrattuna enemmän ei kovin turvallista -vastauksia. Tähän on voinut osaltaan vaikuttaa Becel pro.aktiv -margariinista (ja yleensä margariineista) kesällä 2003 julkaistu tutkimus, jonka mukaan tuotteesta oli löydetty liian korkeita PAH-pitoisuuksia. Tutkimus oli tehty hieman ennen aineistonkeruuta, eikä uusintatutkimusta, joka osoitti tulokset virheellisiksi, ollut vielä tuolloin julkistettu (Elintarvikeviraston tiedote 17.6.2003).

On kiinnostavaa, että vaikka noin 60 % luotti suuressa määrin ostamansa ruoan turvallisuuteen, oli yksittäisten ruokien ja elintarvikkeiden arvioissa huomattavia eroja. Luomunaudanlihaa, tuoreita tomaatteja sekä kasviksia ja hedelmiä piti erittäin turvallisina vähintään sama määrä, 60 %, joka yleensä luotti turvallisuuteen voimakkaasti. Muita tuotteita piti hyvin turvallisina tätä harvempi. Toisaalta, vaikka vain yksi prosentti kaikista vastaajista luotti ostamansa ruoan turvallisuuteen hyvin vähän, lähes jokaisen tuotteen turvallisuutta epäili kuitenkin tätä useampi vastaaja.

Kuluttajien käsityksiä turvallisuudesta valaisee osaltaan myös se, minkä ruokien turvallisuutta vastaajien oli helppo arvioida ja minkä arvioiminen taas oli vaikeampaa. Ei osaa sanoa -vastausten määrissä oli melkoista vaihtelua, joten niiden lähempi tarkastelu lienee paikallaan. Turvallisimmiksi arvioitujen elintarvikkeiden turvallisuutta vastaajien oli melko helppo arvioida. Esimerkiksi vain muutama prosentti vastaajista ei osannut ottaa kantaa tuoreiden tomaattien sekä muiden vihannesten ja hedelmien turvallisuuteen. Myös lihatuotteissa oli melko vähän ei osaa sanoa -vastauksia, joskin kahdeksan prosenttia vastaajista ei osannut antaa arviota luomunaudanlihan turvallisuudesta. Tämä oli suurin eos-vastausten osuus lihatuotteissa hampurilaisten ohella, vaikka luomunaudanliha olikin arvioitu lihatuotteista turvallisimmaksi. Lähes viidennes vastaajista (18 %) ei osannut ottaa kantaa geenimuunnetun tomaatin turvallisuuteen. Myös säilyketomaattien turvallisuutta vastaajien oli hankala arvioida, eos-vastauksen antoi tällöinkin 18 % vastaajista. Säilyketomaatit ja geenimuunneltu tomaatti arvioitiin monia muita tuotteita turvattommiksi ja toisaalta myös suhteellisen suuri eos-vastausten määrä kuvaa epävarmuutta tuotteiden turvallisuudesta.

Naiset suhtautuivat useiden tuotteiden turvallisuuteen epäilevämmiin kuin miehet. Miehet pitivät tuoreita kasviksia ja hedelmiä, kaikkia lihatuotteita paitsi luomunaudanlihaa, grilli- ja ravintolaruokaa, kolesterolia alentavaa margariinia ja geenimuunnettua tomaattia turvallisempina kuin naiset. Vain hyvin harva tuote oli arvioitu *ei kovin turvallisiksi*, joten eroja oli lähinnä siinä, pitivätkö vastaajat jotakin tuotetta erittäin vai melko turvallisena. Naiset kokivat tavallisen naudanlihan turvattomampana kuin miehet, mutta suhtautumisessa luomunaudanlihaan eroa ei ollut. Luomunaudanlihaa pidettiin tavallista naudanlihaa turvallisempana. Naisille turvallisuus saattaisi olla yksi syy ostaa luomua. Jakaumat sukupuolittain ja koko aineistossa esitetään [liitetaulukossa 6](#).

Nuoremmat ja vanhemmat vastaajat erosivat toisistaan ennen kaikkea arvioidessaan sellaisia ruokia, joita muuten pidettiin vähiten turvallisina. Säilyketomaatteja ja makkaraa pidettiin sitä turvattomampina mitä vanhemmasta vastaa-

jasta oli kyse. Vanhin ikäryhmä poikkesi muista selkeästi arvioidessaan grillien ja pikaruokapaikkojen hampurilaisten turvallisuutta, heistä puolet näki niiden turvallisuuden heikkona. Geenimuunnetun tomaatin arvioi turvallisimmaksi nuorin ikäryhmä, joskaan erot ikäryhmittäin eivät olleet kovin suuria. (Ei taulukkoa.)

Tuotekohtaista luottamusta tarkasteltiin myös suhteessa siihen, kuinka turvallisiksi vastaajat olivat arvioineet ostamansa ruoan yleensä. Luottamus yleensä ruoan turvallisuuteen liittyi suurempaan luottamukseen kaikkien yksittäisten ruokien turvallisuutta kohtaan. Erot olivat hyvin selkeitä: turvallisuuteen voimakkaammin luottavista vastaajista yli puolet arvioi erittäin turvallisiksi kahdeksan kysytyistä kuudestatoista tuotteesta, kun taas vähemmän luottavista vastaavasti yli puolet piti erittäin turvallisina vain kolmea tuotetta.

Edellä tarkasteltua yleisen luottamuksen suhdetta yksittäisten ruokien ja elintarvikkeiden turvallisuuteen tarkasteltiin vielä erikseen sukupuolittain, sillä kuten aiemmin kävi ilmi, miehet luottivat ostamansa ruoan turvallisuuteen hieman naisia voimakkaammin. Eri ruokien turvallisuutta tarkasteltaessa erot heikommin ja voimakkaammin luottavien välillä pysyivät, kun sukupuoli tuotiin mukaan analyysiin. Vaikka naiset luottivat monien ruokien turvallisuuteen hieman miehiä vähemmän, oli luottamus yksittäisten ruokien ja elintarvikkeiden turvallisuuteen kuitenkin yhteydessä yleiseen ruoan turvallisuuden kokemukseen sukupuolesta riippumatta. Luottamus turvallisuuteen ei näytä olevan yhteydessä ainoastaan siihen, mitä elintarviketta kulloinkin tarkastellaan, tai sukupuoleen, joka on selkeimmin luottamusta erotteleva taustamuuttuja, vaan kuluttajien jonkinlaisessa perusluottamuksessa ruokaa kohtaan näyttäisi olevan eroja.

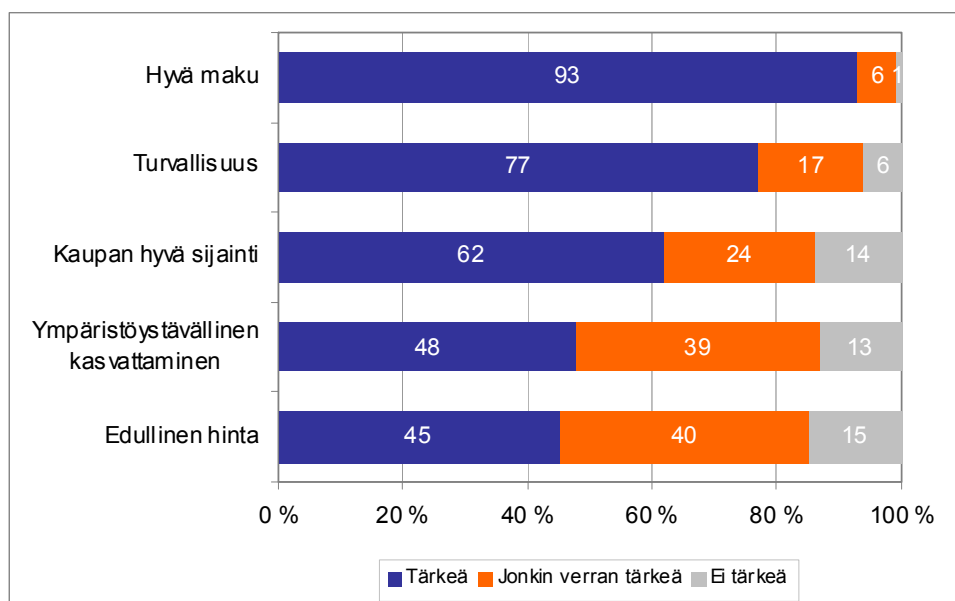
Geenimuunnettu tomaatti oli tuote, jota naiset pitivät yhtä turvallisena – tai turvattomana – riippumatta siitä, kuinka yleensä suhtautuivat ruoan turvallisuuteen. Miehistä taas suurella määrällä turvallisuuteen luottavat pitivät geenimuunnettua tomaattia selkeästi turvallisempina kuin epäilevämmät miehet (erittäin turvallisena pitävien osuudet järjestyksessä 12 % / 5 %). Naisilla erot eivät tulleet merkitseviksi myöskään suhtautumisessa funktionaalisiin elintarvikkeisiin, kun taas miehillä erot olivat samansuuntaiset kuin arvioissa geenimuunnetusta tomaatista. Naisilla yleinen luottamus ruoan turvallisuuteen ei näyttäisi näiden kysymysten valossa olevan yhteydessä uuden teknologian avulla tuotettujen terveysvaikutteisten tuotteiden turvallisiksi kokemiseen, kun taas miehillä yhteys on havaittavissa.

Tomaattien turvallisuutta tarkasteltiin myös vertaamalla saman alkuperäisen raaka-aineen erilaisia lopputuotteita toisiinsa. Kuten kuviosta 5 (s. 18) nähdään, tomaatti arvioitiin sekä kaikkein turvallisimmaksi että toisaalta geenimuunnettuna kaikkein turvattomimmaksi. Samakin raaka-aine tai alkuperäinen tuote voidaan siis eri muodoissaan kokea täysin eri tavoin, aivan kuten mikä tahansa muu eri alkuperää oleva tuote. Silloin turvallisuuden kannalta ratkaisevassa asemassa ovat jotkin muut tuotteen ominaisuudet, esimerkiksi tuotantotapa tai prosessoinnin aste. Epäluulot ja epäluottamus itse teknologiaa ja sen seurauksia kohtaan vaikuttavat luonnollisesti mielipiteissä geenimuunnetun tomaatin turvallisuudesta. Myös säilyketomaatit arvioitiin niin paljon turvattommiksi kuin tavalliset tuoreet tomaatit, että niihinkin voisi olettaa liittyvän joitakin muita kuin itse raaka-aineeseen liittyviä epäluuloja. Säilyke voi tuoda kuluttajille mieleen tuotteiden ulkomaisen ja ehkä tuntemattoman alkuperän tai esimerkiksi peltipurkit, joista saattaisi liueta esim. raskasmetalleja itse tuotteeseen. Jopa pitkä säilyvyysaika voi herättää epäluuloja tuotteiden turvallisuudesta.

3.2.3 Tomaatin ja naudanlihan turvallisuus

Vastaajista seitsemän kymmenestä osti tomaatteja säännöllisesti (ks. kuvio 2, s. 13). Yli puolet ilmoitti ostavansa tomaatit yleensä isosta marketista ja neljä kymmenestä lähikaupasta. Loput kuusi prosenttia osti tomaattinsa yleensä muualta, esimerkiksi torilta.

Vastaajia pyydettiin arvioimaan tomaattien tiettyjen ominaisuuksien tärkeyttä ostotilanteessa. Kysytyt ominaisuudet olivat maku, turvallisuus, ympäristöystävällinen kasvattaminen, kaupan hyvä sijainti sekä edullinen hinta. Kahta ensin mainittua ominaisuutta, joissain tapauksissa kolmattakin, kuluttajien on kuitenkin hyvin vaikea arvioida juuri ostohetkellä. Hyvää makua voi tavoitella valitsemalla viriheettömiä ja tuoreita tomaatteja ja turvallisuudesta voi kertoa vaikkapa kotimaisuus tai tieto luonnonmukaisesta tuotantotavasta. Ympäristöystävällisestä kasvattamisesta voi kertoa sana *luomu* tuotteen nimessä, mutta suoranaisesti edellä mainitut ominaisuudet eivät ole nähtävissä tai koettavissa kaupassa ostohetkellä. Niinpä vastausten voisi olettaa kertovan ainakin jotakin siitä, mitä vastaajat yleensä odottavat ostamaltaan ruoalta, tässä tapauksessa tomaateilta. Eri ominaisuuksien tärkeys esitetään kuviossa 6.

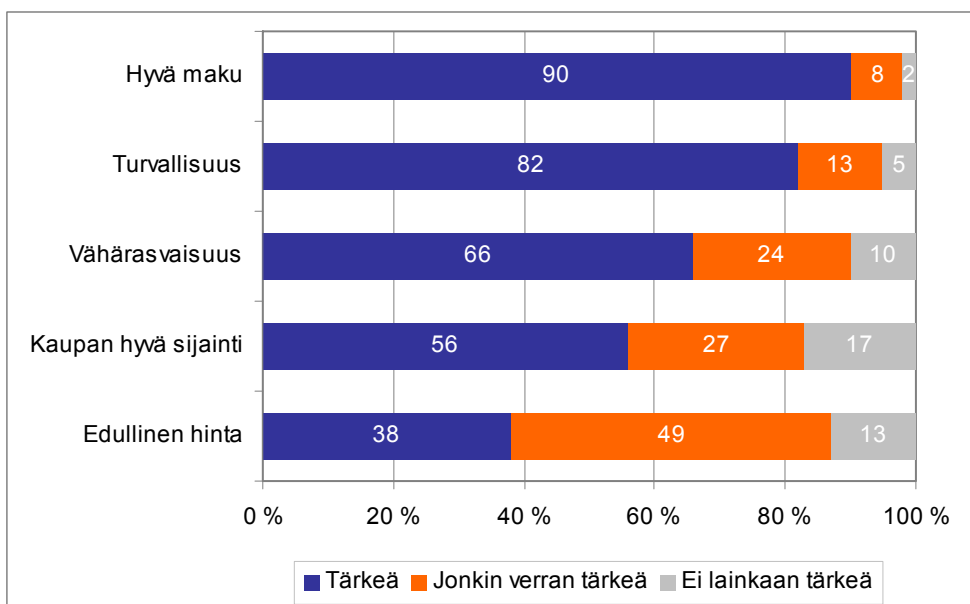

Kuvio 6. Eri tekijöiden tärkeys tomaattien ostotilanteessa (% , n = 1 061–1 086).

Kysytyistä ominaisuuksista maku koettiin tärkeimmäksi tekijäksi tomaattien valinnassa. Lähes kaikki vastaajat pitivät tomaattien makua tärkeänä tai ainakin jonkin verran tärkeänä valintaperusteena (kuvio 6). Turvallisuutta pidettiin myös hyvin tärkeänä, ja naisille se oli vielä aavistuksen tärkeämpää kuin miehille ([liitetaulukko 7](#)). Muita tekijöitä naiset ja miehet pitivät yhtä tärkeinä. Ikäryhmien välillä oli joitakin eroja, joista selkeimmät olivat suhtautumisessa turvallisuuteen ja hintaan. Nuorin vastaajaryhmä piti turvallisuutta hieman vähemmän tärkeänä kuin muut vastaajat ja toisaalta hinnan edullisuus koettiin tässä ryhmässä tärkeämmäksi verrattuna muihin vastaajiin ([liitetaulukko 8](#)). Kaupan hyvä sijainti oli tärkeintä

vanhimmalle ikäryhmälle. Kysyttäessä tomaattien alkuperästä yhdeksän kymmenestä ilmoitti suosivansa kotimaisia tomaatteja, jos niitä vain on saatavilla. Yksi kymmenestä sanoi, ettei alkuperällä ole merkitystä ja tuontitomaatteja suosi ainoastaan prosentti vastaajista.

Naudanlihasta kysyttiin osin samoja kysymyksiä kuin tomaateista. Lisäksi selvitettiin erilaisten naudanlihan turvallisuuteen ja laatuun vaikuttavien tekijöiden tärkeyttä. Naudanlihaa ilmoitti ostavansa säännöllisesti 37 % vastaajista ja ei koskaan 14 % (ks. kuvio 2, s. 13). Lihaa ostettiin eniten isoista marketeista, näin kertoi tekevänsä hieman alle kaksi kolmasosaa vastaajista ja yksi kolmannes ilmoitti ostavansa lihan lähikaupasta. Muutama prosentti vastaajista osti lihan pääasiassa kauppahallista tai muualta. Kuvioista 7 nähdään, että aivan kuten tomaateissakin, myös naudanlihassa maku koettiin hyvin tärkeäksi valintaa ohjaavaksi tekijäksi. Eri tekijöiden tärkeys naudanlihan ostotilanteessa esitetään kuviossa 7.

Kuvio 7. Eri tekijöiden tärkeys naudanlihan ostotilanteessa (% , n = 989–997).

Turvallisuus koettiin erittäin tärkeäksi lihaa ostettaessa ja se oli naisille vielä hieman tärkeämpää kuin miehille, kuten oli tomaattienkin turvallisuus. Naisista turvallisuutta piti tärkeänä yhdeksän ja miehistä hieman useampi kuin seitsemän kymmenestä. Näin ollen naisille lihan turvallisuus oli lähes yhtä tärkeää kuin lihan maku ja he pitivät lihan turvallisuutta vielä tärkeämpänä kuin tomaattien turvallisuutta. Syynä saattaisi olla se, että tomaatit koetaan yleensä turvalliseksi ruoaksi eikä niissä ei ole esiintynyt turvallisuuteen liittyviä ongelmia toisin kuin naudanlihassa. Naudanlihan turvallisuusarvioihin saattoi vaikuttaa niin BSE-taudin esiintyminen kuin myös se, että lihan käsittelyyn ja säilyttämiseen tuotantoketjussa ja kaupassa liittyy enemmän turvallisuutta uhkaavia tekijöitä. Naisista kaksi prosenttia ja miehistä kahdeksan prosenttia oli sitä mieltä, että heille naudanlihan turvallisuus ostotilanteessa ei ole lainkaan tärkeää. Sen, että turvallisuutta ei pidetä lainkaan tärkeänä, voi tulkita myös luottamuksena. Jos lihan oletetaan olevan turvallista ja turvallisuuden takaaviin tahoihin luotetaan voimakkaasti, ei turvalli-

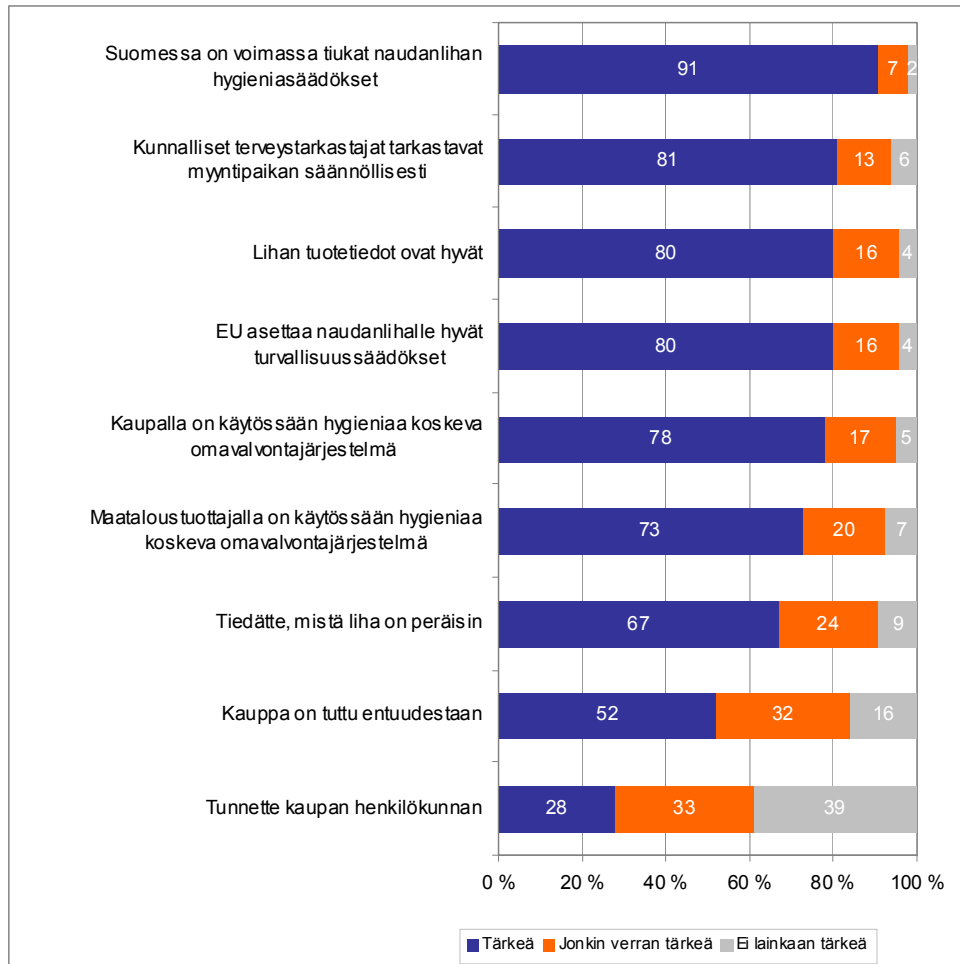
suutta tarvitse ostotilanteessa enää erikseen aktiivisesti arvioida. Miehet pitivät kummankin esimerkkituotteen turvallisuutta suunnilleen yhtä tärkeänä, kun taas naisille lihan turvallisuus oli vielä tärkeämpää kuin tomaattien turvallisuus. Erot sukupuolittain esitetään [liitetaulukossa 9](#).

Lihan vähärasvaisuus oli tärkeää erityisesti naisille, joista kolme neljästä piti vähärasvaisuutta tärkeänä ja harvempi kuin yksi kymmenestä ei pitänyt sitä lainkaan tärkeänä lihan valintaperusteena. Edullisen hinnan koki tärkeäksi hieman harvempi kuin neljä kymmenestä vastaajasta ja hinta oli hieman tärkeämpi miehille kuin naisille. Kaupan hyvä sijainti oli tärkeää yli puolelle vastaajista, mutta toisaalta se oli arvioitu muita tekijöitä useammin täysin merkityksettömäksi.

Naudanlihan ostoon vaikuttavien seikkojen tärkeys koettiin hieman eri tavoin myös eri ikäryhmissä. Vähärasvaisuus oli naudanlihan ostoperusteena sitä tärkeämpää mitä vanhemmista vastaajista oli kyse, joskin nuorimmastakin ikäryhmästä vain viidennes sanoi, ettei lihan vähärasvaisuus ollut lainkaan tärkeää lihaa valittaessa ja ostettaessa. Kaupan hyvä sijainti oli tärkeintä vanhimmalle ikäryhmälle. Heistä kaksi kolmasosaa piti kaupan sijaintia tärkeänä ostaessaan naudanlihaa, kun muissa ikäryhmissä sitä piti tärkeänä noin puolet vastaajista. ([Liitetaulukko 10](#)).

3.2.4 Naudanlihan turvallisuuden ja laadun osatekijät

Naudanlihan turvallisuudesta esitettiin hieman enemmän kysymyksiä kuin tomaateista lihaan liittyneiden ongelmien vuoksi. Kuluttajien mielipiteitä erityisesti naudanlihan turvallisuudesta tiedusteltiin esittämällä yhdeksän turvallisuuteen ja laatuun liittyvää tekijää, joiden tärkeyttä vastaajia pyydettiin arvioimaan. Kysymys kuului: *Ostaessanne naudanlihaa, kuinka tärkeä turvallisuuteen ja laatuun liittyvä tekijä on...?* Suurin osa vastaajista näki lähes kaikki kysytyt asiat tärkeinä. Tärkeimpänä tekijänä vastaajat pitivät sitä, että Suomessa on voimassa tiukat naudanlihan hygieniasäädökset. Vastaajista 90 % piti sitä erittäin tärkeänä ja vain kahden prosentin mielestä asia ei ollut lainkaan tärkeä. EU:n turvallisuussäädökset näki tärkeinä 80 % vastaajista, joten valvonta Suomessa nähtiin tärkeämpänä kuin EU:n tasolla. Vastausten jakaumat esitetään kuviossa 8.

Kuvio 8. Eräiden turvallisuuden ja laatuun liittyvien tekijöiden tärkeys nautanlihan ostotilanteessa (% , n = 952–995).

Vastaajien mielestä vähiten tärkeää nautanlihan turvallisuuden ja laadun kannalta oli kaupan *henkilökunnan* tuttuus, vaikka puolet vastaajista piti kuitenkin kaupan tuttuutta tärkeänä. Kaupan tuttuuden tärkeys voi viestiä tuttuuden ja tavan merkityksestä luottamuksen muodostumisessa. Aikaisemmat onnistuneet ostokokemukset ovat tärkeässä asemassa, vaikka luottamus ei kohdistuisikaan tuttuun henkilöön (esim. myyjä). Henkilökohtainen luottamus lihan tarjoajaan ei ole keskeistä vaan luottamus erilaisiin järjestelmiin ja säännöksiin nousee olennaisemmaksi. Koska tuotantoketju on pitkä, ei henkilökohtainenkaan luottamussuhde kauppiaaseen välttämättä takaisi suurempaa varmuutta lihan alkuperästä ja laadusta. Lihan alkuperän tietäminen on kuitenkin kuluttajille hyvin tärkeää, joten selkeillä pakkausmerkinnöillä, joista lihan alkuperä käy selville, on tärkeä rooli valintatilanteessa.

Vaikka suurin osa vastaajista piti lueteltuja tekijöitä tärkeinä tai ainakin jonkin verran tärkeinä, olivat lähes kaikki asiat naisille vielä tärkeämpiä kuin miehille. Yksi kiinnostava ero naisten ja miesten välillä liittyi lihan alkuperän merkitykseen. Naisista 75 % piti lihan turvallisuuden ja laadun kannalta tärkeänä sitä, että tietää mistä liha on peräisin, kun miehistä näin ajatteli 59 %. Sen sijaan miehissä oli naisia huomattavasti enemmän sellaisia vastaajia, jotka eivät pitäneet lihan alkuperän tietämistä lainkaan tärkeänä (15 % ja 4 %). Vastausten jakaumat sukupuolittain ja koko aineistossa esitetään [liitetaulukossa 11](#).

Suhtautumisessa naudanlihan turvallisuuden ja laadun osatekijöihin oli havaittavissa eroja myös eri ikäryhmien välillä. Kaupan ja sen henkilökunnan tuttuus oli sitä tärkeämpää, mitä vanhemmasta ikäryhmästä oli kyse. Vanhimmaasta ikäryhmästä seitsemän kymmenestä piti kaupan tuttuutta tärkeänä lihan turvallisuuden ja laatuun liittyvänä tekijänä, kun nuorimmista näin ajatteli kolme kymmenestä. Kaupan henkilökunnan tuttuutta piti tärkeänä noin puolet vanhimmaasta ikäryhmästä, kun nuorimmista tätä mieltä oli vain kahdeksan prosenttia. Nuorista lähes kuusi kymmenestä ei pitänyt kaupan henkilökunnan tuttuutta lainkaan tärkeänä tekijänä lihan laadun ja turvallisuuden kannalta. Monet muutkin tekijät koettiin sitä tärkeämmiksi, mitä vanhemmasta ikäryhmästä oli kyse. Vastausten jakaumat ikäryhmittäin esitetään [liitetaulukossa 12](#).

Naudanlihan turvallisuuden ja laadun osatekijöiden tärkeyttä tarkasteltiin myös sen mukaan, missä määrin vastaajat luottivat yleensä ruoan turvallisuuteen. Mielenkiintoista oli, että eroja tuli esiin suhtautumisessa tuttuun kauppaan, jonka merkitystä muuten pidettiin hieman vähäisempänä lihan turvallisuuden kannalta kuin monia muita kysytyjä asioita. Vähemmän ruoan turvallisuuteen luottavat pitivät kaupan tuttuutta tärkeämpänä kuin luottavaisemmat vastaajat. Myös kaupan henkilökunnan tuntemista vähemmän luottavat pitivät tärkeämpänä, joskaan ero ei ollut aivan tilastollisesti merkitsevä. Sukupuolen tuominen mukaan analyysiin osoitti, että erot olivat merkitseviä nimenomaan naisilla. Miehet suhtautuivat kaupan tärkeyteen yhtenäisesti. Kaupan henkilökunnan tuttuus ja yleensä kaupan tuttuus olivat siis tärkeämpiä vähemmän luottaville naisille kuin luottavaisemmille naisille. Miesten suhtautumista lihan turvallisuustekijöihin ei erotellut heidän yleinen luottamuksensa ruoan turvallisuuteen.

Lihan alkuperän tärkeyttä kysyttiin erillisellä kysymyksellä *Suositteko tuontilihaa, kotimaista lihaa vai onko alkuperä Teille merkityksellinen?* Vastaukset eivät sinänsä yllättäneet; 91 % kaikista vastaajista ilmoitti suosivansa kotimaista lihaa, yhdeksän prosenttia sanoi ettei alkuperällä ole merkitystä ja ainoastaan kaksi vastaajaa sanoi suosivansa ulkomaista lihaa. Näin ollen suunnilleen sama määrä ilmoitti, että lihan alkuperällä ei ole heille merkitystä kuin että alkuperän merkitys ei ole tärkeä turvallisuuden ja laadun takajana. Tämä voisi viitata siihen, että lihan alkuperä toimii ainakin osittaisena indikaattorina myös lihan turvallisuudesta.

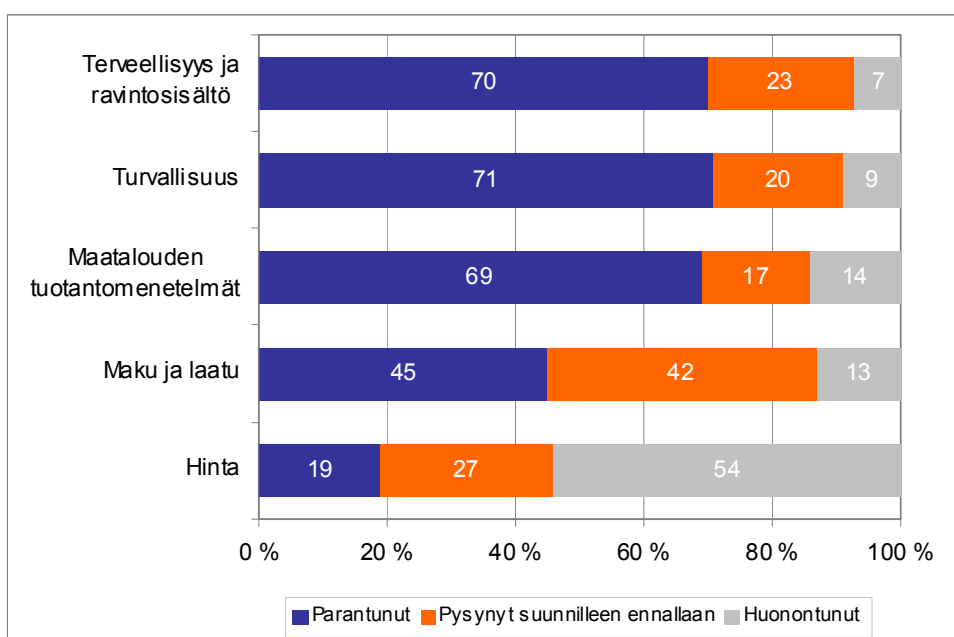
3.3 Ruoan laadun kehitys ja laatuun liittyvät ongelmat

Vastaajia pyydettiin arvioimaan sekä ruokaan liittyvien mahdollisten ongelmien nykytilannetta että erilaisten ruokaan ja sen laatuun vaikuttavien tekijöiden kehitystä pidemmällä aikavälillä. Jälkimmäiseen aiheeseen liittyvä kysymys kuului: *Ovatko seuraavat elintarvikkeisiin ja ruokaan liittyvät asiat mielestänne parantuneet, pysyneet suunnilleen ennallaan vai huonontuneet viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana?* Arvioinnin kohteina olivat ruoan *maku ja laatu, hinta, turvallisuus, terveellisyys ja ravintosisältö* sekä *maatalouden tuotantomenetelmät*.

Ruoan turvallisuutta, terveellisyttä ja ravintosisältöä sekä maatalouden tuotantomenetelmiä pidettiin tänä päivänä parempina kuin aikaisemmin. Luottamukseen kiinteästi liittyvän ruoan turvallisuuden näki parantuneen noin seitsemän kymmenestä vastaajasta ja hieman vajaa kymmenesosa vastaajista oli sitä mieltä, että turvallisuus oli heikentynyt. Maun ja laadunkin näki parantuneen useampi kuin

neljä kymmenestä vastaajasta ja suunnilleen yhtä moni oli sitä mieltä, että ruoan laatu ja maku ovat pysyneet kutakuinkin ennallaan.

Kysytyistä tekijöistä ainoastaan hinnan nähtiin menneen huonompaan suuntaan. Hintojen kehityksestä ei voi aivan varmasti sanoa, miten vastaajat ovat kysymyksen tulkinneet. Hintojen hyvänä kehityksenä voidaan luonnollisesti pitää sitä, että hinnat ovat halventuneet tai etteivät ne ole kallistuneet ainakaan hyvin paljon. Tällä hetkellä ruoan hintoja koskevan keskustelun ytimessä ovat halpaliikkeet (ns. hard discount stores, esim. Lidl) ja kaupan omat tuotemerkit (ns. private labels), jotka nimenomaan pyrkivät kilpailemaan edullisilla hinnoilla. Vaikka hinnat halpenisivatkin, kaikki eivät välttämättä pidä kehitystä hyvänä. Kehitystä saattaa seurata tuotevalikoiman supistuminen, tuotteiden teettäminen yhä useammin ulkomailta ja alkuperän hämärtyminen ja näin ollen tarjonnan ja jopa ruoan turvallisuuden huononeminen. Vastausten jakaumat esitetään kuviossa 9.

Kuvio 9. Vastaajien näkemykset ruokaan ja sen tuotantoon liittyvien tekijöiden kehityksestä viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana (% , n = 1 092–1 156).

Tuloksia on kiinnostavaa verrata Finfoodin TNS Gallupilla 2003 teettämään tutkimukseen, jossa tarkasteltiin, millä kriteereillä kuluttajat valitsevat ruokansa. Tutkimuksessa tarkasteltiin mm. kuluttajien kokemia tiedontarpeita ja ruoan valintaperusteita ja verrattiin tuloksia vastaaviin kymmenen vuoden takaisin tuloksiin (Hopearuoho 2003). Esimerkiksi tuotteiden koostumuksesta ja tuotantomenetelmistä halusi nyt lisää tietoa harvempi kuin vielä kymmenen vuotta sitten. Nyt käsillä olevassa tutkimuksessa kuluttajat näkivät maatalouden tuotantomenetelmien kehittyneen parempaan suuntaan samoin kuin ravintosisällön, joka löyhästi liittyy koostumukseen, ja näin ollen tiedon tarvekin on saattanut vähentyä (kuvio 9). Sen sijaan hinnoista ja hintavertailuista halutaan nyt tietää enemmän verrattuna vuoteen 1993 (Hopearuoho 2003). Se on ymmärrettävää, kun yli puolet kuluttajista katsoo hintakehityksen huonontuneen (kuvio 9).

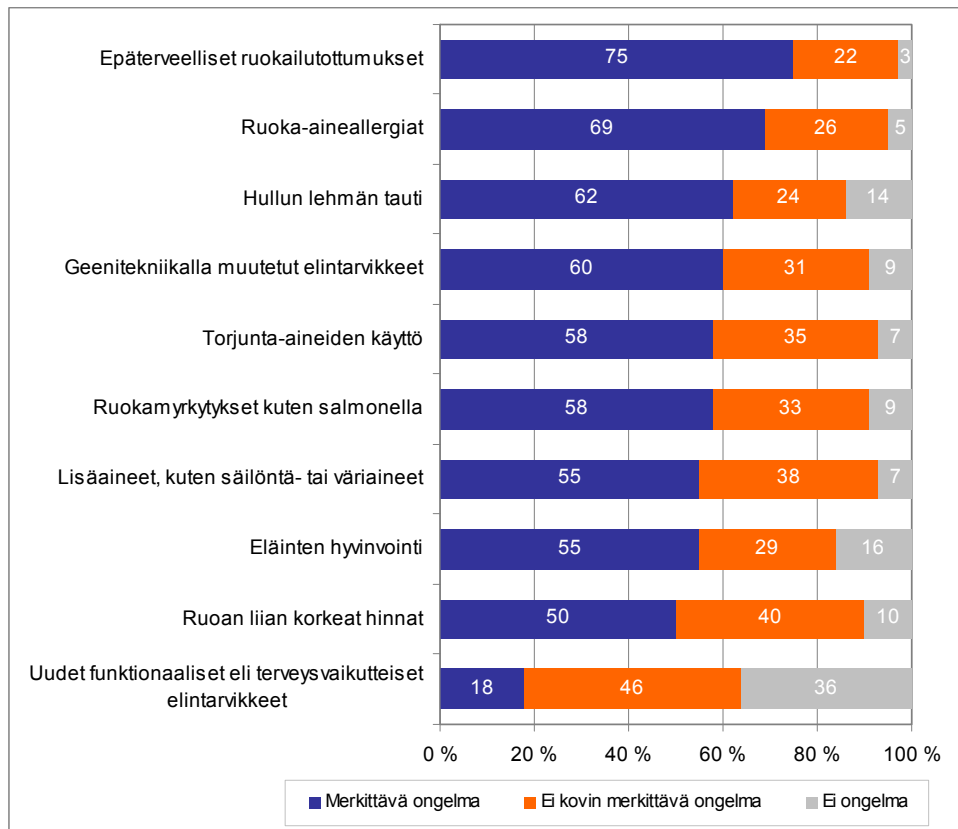
Myös maataloustuotannon menetelmien kehitystä pidettiin hyvänä. Tämä voisi viitata siihen, että Suomessa BSE-tapauksen aiheuttamasta kohusta on selvitty, ainakin niiltä osin kuin siitä syytettiin tehotuotantoa. Tai ehkäpä BSE:tä ei tuossa aikaperspektiivissä pidetty kuitenkaan erityisen suurena ongelmana Suomessa. Toisaalta maatalouteen liittyy monta aluetta, kuten maatalouden ympäristövaikutukset tai yleinen tehokkuus, joten tämän kysymyksen avulla voi tehdä vain varovaisia tulkintoja siitä, mitä vastaajat ovat ajatelleet maatalouden tuotantomenetelmien kehityksellä. Toisaalta vastaajien oli vaikeinta arvioida kysytyistä asioista juuri maatalouden kehitystä. Vastaajista 10 % ei osannut arvioida kehityksen suuntaa, kun muissa kysytyissä asioissa eos-vastausten osuus oli neljästä kuuteen prosenttia.

Vastaajat näkivät ainoastaan ruoan hintojen menneen huonompaan suuntaan. Se oli myös ainut tekijä, jonka kehityksestä naiset ja miehet olivat jossain määrin eri mieltä. Naisista 12 % arvioi hinnan kehityksen parantuneen, kun miehistä tätä mieltä oli kaksinkertainen määrä, 24 %. Naisista kuusi ja miehistä neljä kymmenestä piti hintatasoa huonompana kuin ennen. Ikäryhmittäin tarkasteltuna ainoa selkeä ero ryhmien välillä liittyi niin ikään hintaan. Nuorimmat, 18–29-vuotiaat, pitivät hintojen kehitystä huonompana kuin muut ([liitetaulukko 13](#)). Näkemyksiin hinnoista vaikuttaa osaltaan varmasti valuutan vaihtuminen markoista euroiksi vuoden 2002 alussa. Kuluttajat kokevat euron käyttöön oton nostaneen hintatasoa, mikä varmasti vaikuttaa myös pitkän aikavälin hintakehitystä arvioitaessa (Aalto-Setälä ym. 2003). Samanlaisia tuloksia on saatu muissa tutkimuksissa mukana olleissa euromaissa, joissa hinnan kehityksen koki huonontuneen huomattavasti useampi kuluttaja kuin niissä maissa, joissa yhteisvaluutta ei ole käytössä (Poppe ja Kjærnes 2003). Ruoan hinnoista puhutaan nykyään muutenkin paljon. Edellä mainitut kaupan ja tarjonnan muutokset pitävät varmasti yllä kuluttajien kiinnostusta ruoan hintojen kehitykseen.

Ruoan ja sen tuotannon kehitystä tarkasteltiin myös suhteessa siihen, missä määrin kuluttajat luottivat ostamansa ruoan turvallisuuteen yleensä. Varauksettomammin luottavat pitivät kaikkien kysytyjen asioiden kehitystä parempana kuin ruoan turvallisuuteen vähemmän luottavat. Koska vähemmän luottavissa on enemmän naisia ja enemmän luottavissa miehiä, tarkasteltiin vastausten eroja myös naisissa ja miehissä erikseen. Naisilla erot enemmän ja vähemmän luottavien välillä säilyivät kaikissa muissa tapauksissa paitsi arvioinneissa hinnan kehityksestä. Miehilläkin näkyi samansuuntainen ero, mutta se oli tilastollisesti merkitsevä ainoastaan arvioissa turvallisuuden kehityksestä. Luottamus ruoan turvallisuuteen on yhteydessä näkemyksiin ruokaan liittyvien tekijöiden kehityksestä, ainakin naisilla. (Ei taulukkoa.)

3.3.1 Mikä kuluttajia huolestuttaa?

Ruokaan liittyviä ongelmia pyrittiin lisäksi selvittämään kysymyksellä, jossa esitettiin kymmenen mahdollista ongelmaa ja vastaajia pyydettiin arvioimaan niiden merkitystä koko yhteiskunnan kannalta. Vaikka edellä nähtiin, että kuluttajat kokevat ruoan kehityksen menneen monelta osin parempaan suuntaan, se ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö kuluttajien mielestä ruoan tuotantoon, tarjontaan ja kulutukseen liittyisi nykyisin huomattaviakin ongelmia. Vastausten jakaumat esitetään kuviossa 10.

Kuvio 10. Vastaajien näkemykset ruokaan liittyvien mahdollisten ongelmien suuruudesta (% , n = 1 070–1 184).

Suurimpana ongelmana vastaajat pitivät epäterveellisiä ruokailutottumuksia ja lähes yhtä ongelmallisena ruoka-aineallergioita (kuviot 10). Ravinnon ja terveyden yhteydestä käydään jatkuvasti keskustelua ja ruokavalion avulla pyritään vaikuttamaan omaan terveyteen ja jaksamiseen. Ylipainon lisääntymisestä, lapsillakin, ja sen mukanaan tuomista sairauksista puhutaan myös paljon. Ylipainokeskustelun yhteydessä korostetaan ruoan tarjonnan ja ruokatapojen muutoksia ja painotetaan terveellisen ruokavalion merkitystä. Keskustelu ruoan terveellisyydestä ja ihmisten hyvinvoinnista – jossa ei tunnu olevan yhtä oikeaa totuutta edes asiantuntijoiden joukossa ja johon maallikotkin mielellään osallistuvat – voi olla yksi syy siihen, että ruokailutottumusten merkitys korostuu vastauksissa. Merkittävänä ongelmana piti epäterveellisiä ruokailutottumuksia 75 % vastaajista ja ruoka-aineallergioita 69 % vastaajista. Näin siitä huolimatta, että ruoan terveellisyyden arvioi pitkällä aikavälillä parantuneen seitsemän kymmenestä vastaajasta. Ravitsevaa ja terveellistä ruokaa on tarjolla, mutta niin on paljon epäterveellistäkin. Toisaalta ruoasta saadaan liikkumattoman elintavan myötä helposti liikaa energiaa, vaikka ruoka olisikin itsessään terveellistä.

Kiinnostava ristiriita ilmenee myös suhtautumisessa ruoan turvallisuuden kehitykseen ja toisaalta turvallisuutta uhkaaviin ongelmiin. Turvallisuudenhan näki pitkällä aikavälillä parantuneen yli 70 % vastaajista. Samaan aikaan monia turvallisuuskeskusteluun usein liitettyjä kysymyksiä kuten ruokamyrkytyksiä, hullun lehmän tautia, geeniteknologiaa ja torjunta-aineita piti ongelmana useampi kuin puolet vastaajista. Toisaalta geeniteknologia mielletään ehkä nykyhetken ja

tulevaisuuden ongelmaksi, joten se ei välttämättä ole suoraan yhteydessä turvallisuuden aikaisempaan kehitykseen.

Naiset pitivät lähes kaikkia kysytyjä asioita selvästi vakavampina ongelmina kuin miehet ([liitetaulukko 14](#)). Etenkin lisäaineet ja torjunta-aineet huolestuttivat naisia enemmän, sen sijaan suhtautuminen esimerkiksi epäterveellisiin ruokailutottumuksiin oli yhtenäisempää. Vanhemmat vastaajat pitivät monia ongelmia vakavampina kuin nuoremmat ([liitetaulukko 15](#)). Epäterveelliset ruokailutottumukset nähtiin vakavina iästä riippumatta. Vaikka nuorimmat vastaajat usein pitivät muihin verrattuna monia kysytyjä asioita vähemmän vakavina, he kuitenkin näkivät eläinten hyvinvoinnin hieman vakavampana ongelmana kuin muut.

Arvioita ongelmista tarkasteltiin myös suhteessa yleiseen luottamukseen ruoan turvallisuuteen. Kiinnostavaa oli, että enemmän ja vähemmän luottavat suhtautuivat samalla tavoin ainoastaan suurimpiin ongelmiin eli epäterveellisiin ruokailutottumuksiin ja ruoka-aineallergioihin. Ne, jotka luottivat ruoan turvallisuuteen vähemmän, pitivät kaikkia muita esitettyjä asioita ongelmallisempina. Tässäkin sukupuoli otettiin mukaan tarkasteluun. Enemmän ja vähemmän luottavien miesten välillä erot tulivat usein merkitseviksi, kun taas naiset arvioivat eri tavoin vain hintojen ongelmallisuuden. Miehistä vähemmän luottavat pitivät kaikkia muita mainittuja asioita paitsi allergioita, epäterveellisiä ruokatottumuksia ja funktionaalisia elintarvikkeita suurempina ongelmina kuin varauksettomammin luottavat miehet. Naiset näkivät ongelmat vakavampina kuin miehet, eikä ongelmien arviointi ollut niinkään yhteydessä siihen, kuinka turvallisiksi he yleensä ruoan kokivat. Miehet taas pitivät naisiin verrattuna ongelmia yleensä hieman vähemmän vakavina, mutta miesten arviot erosivat sen mukaan, missä määrin he luottivat ruoan turvallisuuteen yleensä. (Ei taulukkoa.)

Isossa-Britanniassa tehdyn väestöä edustavan tutkimuksen mukaan kuluttajat olivat huolestuneempia ruoan tuotannon teknologiaan kuin elintapoihin liittyvistä ongelmista. Erityisesti kuluttajat kokivat ongelmaksi hormonien, antibioottien ja torjunta-aineiden käytön, mutta myös mm. geeniteknologia, tehotuotannon turvallisuus ja lisäaineet aiheuttivat huolta. Kuitenkin verrattuna nyt käsillä oleviin tuloksiin, Isossa-Britanniassa ei oltu aivan yhtä huolestuneita omaan ruokavalioon tai ruoan hygieniaan liittyvistä uhista. Saattaakin olla, että esimerkiksi liiallisen rasvan saannin ei koeta olevan kovin suuri ongelma henkilökohtaisella tasolla. Sen sijaan koko yhteiskuntaa ajatellen, kuten Suomessa esitetty kysymys kuului, ongelma voidaan nähdä suurempana. (Miles ym. 2004).

3.4 Luottamus eri toimijoihin ruoan turvallisuuden takaamisessa

Ruoan tuotantoon, jakeluun ja valvontaan osallistuu monta toimijaa, jotka joko suoraan tai epäsuorasti vaikuttavat ruoan eri ominaisuuksien, kuten turvallisuuden, muodostumiseen. Osa niistä toimii markkinoilla, eli ne ovat suoraan tuottamassa, valmistamassa ja tarjoamassa ruokaa kuluttajille. Toisaalta mukana on myös viranomaisia lainsäädäntö- ja valvontatehtävissä. Vaikka eri toimijoilla on erilaisia rooleja, ne eivät voi kuitenkaan toimia muista erillään. Virhe ketjun yhdenkin lenkin toiminnassa voi vaarantaa ruoan turvallisuuden, vaikka muut ketjun osat hoitaisivat osansa kuten kuuluukin. Lisäksi ruokaan liittyvissä asioissa toimii ns.

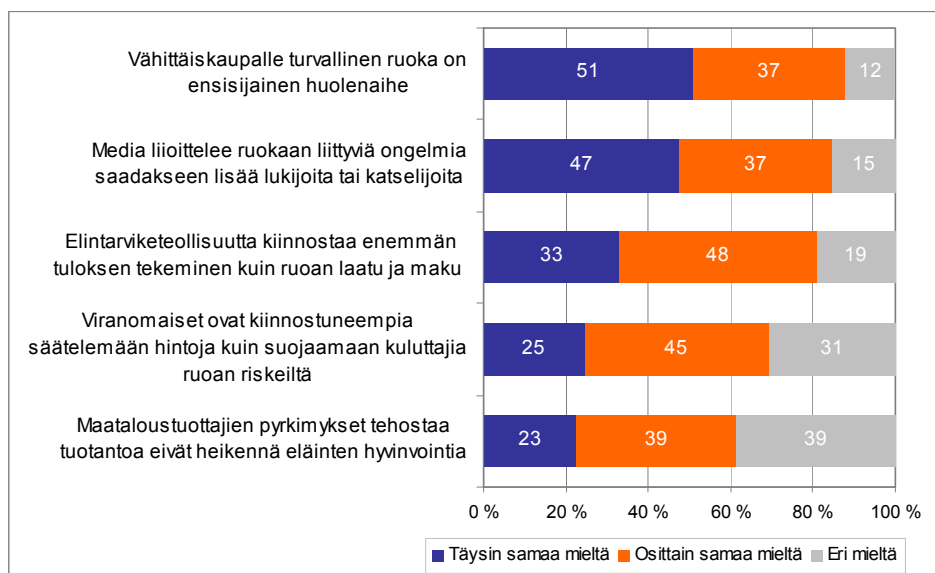
riippumattomia valvoja kuten media ja erilaiset järjestöt, jotka eivät ole varsinaisia elintarvikemarkkinoiden toimijoita, mutta voivat esimerkiksi tutkia ja jakaa tietoa kuluttajille. Riippumattomalla tarkoitetaan tässä yhteydessä riippumattomuutta suoraan elintarvikkeiden tuotanto- ja tarjontaketjusta.

Kuluttajien kannalta on olennaista, että he voivat luottaa ruoan kanssa tekemisissä oleviin toimijoihin. Luottamus säästää kuluttajilta aikaa, vaivaa ja resursseja, kun heidän ei tarvitse itse selvittää ruoan turvallisuutta uhkaavia tekijöitä kaikissa tuotannon ja jakelun vaiheissa. Se olisikin käytännössä mahdotonta. Kuluttajien on voitava luottaa, että ammattilaisten ja asiantuntijoiden yhteistyö takaa turvallisuuden heidän puolestaan. Silloin ruokaa valittaessa turvallisuutta ei ole tarpeen enää pohtia, vaan huomio voidaan kiinnittää muihin tekijöihin. Ruoan erityisluonne välttämättömänä hyödykkeenä tarkoittaa myös sitä, että toimijoiden pienetkin virheet voivat olla erittäin vakavia ja aiheuttaa suurta vahinkoa kuluttajille.

Lomakkeessa oli neljä kysymyssarjaa, jotka käsittelivät kuluttajien luottamusta ruoan kanssa tekemisissä oleviin toimijoihin. Kysymyksillä haluttiin selvittää, miten vastaajat näkevät vastuun ruoan laadusta ja turvallisuudesta jakautuvan eri toimijoille ja mitä mieltä he ovat elintarvikeketjun eri osien toiminnasta ja luotettavuudesta. Kysymyksissä tarkasteltiin myös kuluttajien omaa roolia.

3.4.1 Vastuut ja velvollisuudet

Vastaajille esitettiin viisi ruoan turvallisuuteen liittyvää väittämää, jotka sisälsivät kannanottoja elintarvikeketjun eri toimijoiden intresseihin ruoan turvallisuuden ja laadun varmistamisessa. Vastausten jakaumat esitetään kuviossa 11.

Kuvio 11. Vastaajien näkemykset vastuista ja velvollisuuksista (% , n = 1 128–1 177).

Puolet vastaajista oli täysin samaa mieltä siitä, että vähittäiskaupalle turvallinen ruoka on ensisijainen huolenaihe (kuvio 11). Ainoastaan hieman useampi kuin yksi

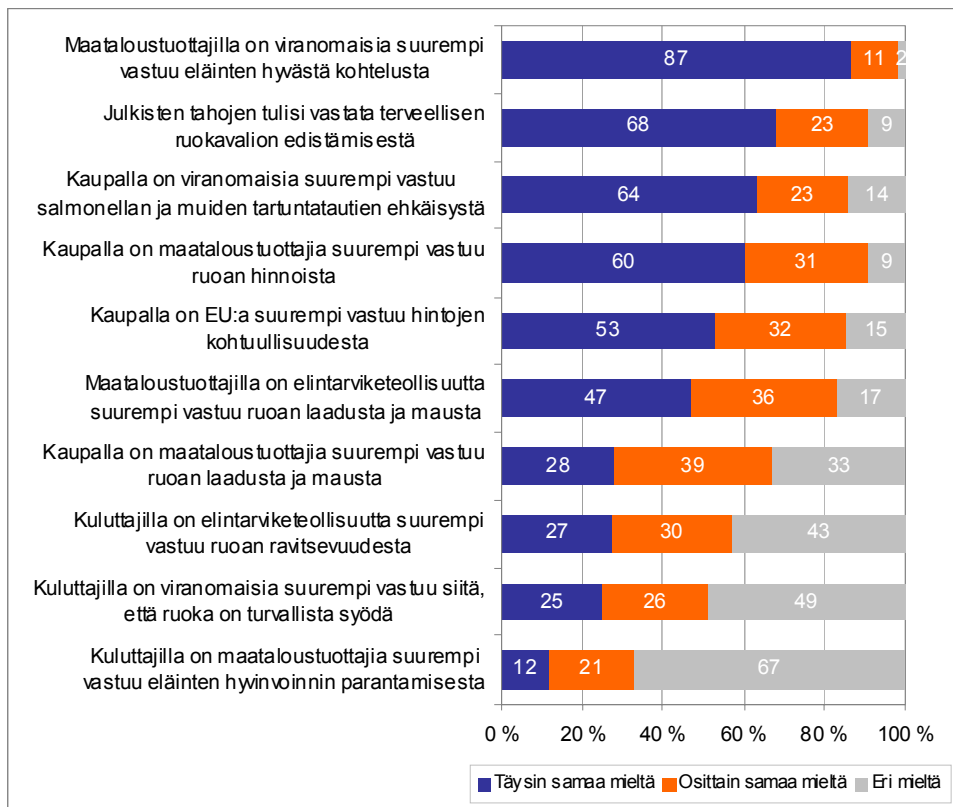
kymmenestä oli eri mieltä. Kauppaa elintarvikeketjussa lähellä oleva elintarvike-teollisuus sen sijaan nähtiin epäilyttävämpänä. Kolmannes vastaajista uskoi, että elintarvike-teollisuutta kiinnostaa enemmän tuloksen tekeminen kuin ruoan laatu ja maku ja viidesosa vastaajista oli eri mieltä. Maataloustuottajien työtä tarkasteltiin eläinten hyvinvoinnin näkökulmasta, ja noin neljä kymmenestä vastaajasta uskoi tuotannon tehostamispyrkimysten heikentävän tuotantoeläinten hyvinvointia. Vaikka aikaisemmin todettiin, että seitsemän kymmenestä vastaajasta näki maatalouden tuotantomenetelmien parantuneen pitkällä aikavälillä (ks. kuvio 9, s. 26), se ei kuitenkaan tarkoita, etteikö tuotantoon liittyisi myös uusia ongelmia. Kehityksellä on usein erilaisia seurauksia riippuen näkökulmasta: yhtäältä ehkä tehokkuus on maataloustuotannossakin parantunut, mutta toisaalta tehokkuus on saattanut aiheuttaa eläinten hyvinvoinnin huononemista.

Median luotettavuuden asetti kyseenalaiseksi noin puolet vastaajista, jotka olivat täysin samaa mieltä siitä, että media liioittelee ruokaan liittyviä ongelmia saadakseen enemmän lukijoita tai katselijoita. Ainoastaan 15 % vastaajista ei uskonut median sortuvan liioitteluun. Väittämän *Viranomaiset ovat kiinnostuneempia säätelemään hintoja kuin suojaamaan kuluttajia ruoan riskeiltä* kanssa täysin samaa mieltä oli neljäsosa ja eri mieltä hieman alle kolmasosa vastaajista.

Naisten ja miesten mielipiteet erosivat muutamassa väittämässä hieman toisistaan, mutta enemmän ja selkeämpiä eroja tuli esiin tarkasteltaessa eri ikäryhmien suhtautumista väittämiin. Miehet olivat hieman naisia useammin eri mieltä väittämän *Viranomaiset ovat kiinnostuneempia säätelemään hintoja kuin suojaamaan kuluttajia ruoan riskeiltä* kanssa. Miehistä oli naisia enemmän myös niitä, jotka olivat täysin samaa mieltä siitä, että maataloustuottajien tuotannon tehostamispyrkimykset eivät heikennä eläinten hyvinvointia ja että elintarvike-teollisuutta kiinnostaa enemmän tuloksen tekeminen kuin ruoan laatu ja maku. Miehet suhtautuivat hieman epäilevämmiin teollisuuden toimintaan ja naiset maataloustuottajien ja viranomaisten toimintaan, kun toimintaa tarkasteltiin väittämien rajaamassa tilanteessa. (Ei taulukkoa.)

Ikäryhmittäin vanhemmissa ikäryhmissä oli enemmän niitä, jotka uskoivat median liioittelevan ruokaan liittyviä ongelmia saadakseen lisää seuraajia. Mitä vanhemmasta ikäryhmästä oli kyse, sitä skeptisemmin suhtauduttiin myös viranomaisten toimintaan ja samoin vanhemmat vastaajat epäilivät nuoria useammin elintarvike-teollisuuden toimintamotiiveja. Sen sijaan vanhin ikäryhmä uskoi muita voimakkaammin siihen, että vähittäiskaupalle turvallinen ruoka on erityisen tärkeä asia. Tämä on luontevaa, koska vanhin ikäryhmä piti kaupan ja sen henkilökunnan tuttuutta hyvin tärkeinä myös naudanlihan turvallisuuden kannalta (ks. luku 3.2.3). Nuoret kuitenkin olivat useammin sitä mieltä, että maatalouden tehotuotantomenetelmät voivat heikentää eläinten hyvinvointia. Tätä mieltä oltiin sitä useammin, mitä nuoremasta vastaajaryhmästä oli kyse. Jakaumat ikäryhmittäin ja koko aineistossa esitetään [liitetaulukossa 16](#).

Yhtenä mielenkiinnon kohteena tutkimuksessa oli se, kuinka kuluttajat näkivät vastuun ruokaan liittyvissä asioissa jakautuvan eri toimijoiden välillä, kuluttajat mukaan lukien. Vastuukysymystä tarkasteltiin kymmenen väittämän avulla. Väittämissä vertailtiin eri toimijoita toisiinsa ja kuluttajien roolia tarkasteltiin kolmessa väittämässä. Vastausten jakaumat esitetään kuviossa 12.

Kuvio 12. Ruoan tuotantoa ja jakelua käsittelevien väittämien vastausten jakaumat (% , n = 1 134–1 182).

Kuten kuvion 12 kolmen alimman väittämän jakaumista nähdään, vastaajat kokivat kuluttajilla olevan melko vähän vastuuta kysytyissä asioissa. Puolet vastaajista ajatteli, että viranomaisilla on kuluttajia enemmän vastuuta siitä, että ruoka on turvallista syödä. Neljännes vastaajista näki kuluttajilla olevan enemmän vastuuta ruoan turvallisuudesta. Elintarviketurvallisuuden asiantuntijat taas ovat usein sitä mieltä, että kuluttajan tai ruoan valmistajan toiminnalla voidaan ehkäistä monet suurimmista ja keskeisimmistä turvallisuusriskeistä, kuten mikrobikasvuun perustuvat riskit, joita liittyy ruoan kuumentamiseen ja säilyttämiseen (Valtion Ravitsemusneuvottelukunta 2003). Riskien välttämiseksi painotetaan hyvän hygienian merkitystä ruoan valmistuksessa ja säilytyksessä sekä yleistä huolellisuutta kotona.

Toisaalta on hyvä miettiä, mitä vastaajat tässä ajattelivat turvallisuudella. Viranomaisten suuri vastuu ei välttämättä ole kovin yllättävä tulos, jos turvallisuus yhdistetään esim. geeni- tai muuhun teknologiaan. Kuluttajat kokevat turvallisuutensa uhaksi helpommin tuntemattomat asiat kuin sellaiset tutut arkipäiväiset toiminnot kuten juuri ruoan uudelleen lämmittämisen (mt.). Jos uhat mielletään vieraisiksi ja tuntemattomiksi, ei ehkä uskota, että niihin voitaisiin itse vaikuttaa. Viranomaisten vastuun voidaan myös nähdä koskevan tuontielintarvikkeita, joita saatetaan pitää turvallisuuden kannalta epäilyttävinä (ks. esim. Järvelä 1998a).

Toinen kiinnostava tulos kuluttajien vastuunäkemyksistä liittyy ruoan ravitsevuuteen. Hieman useampi kuin neljä kymmenestä vastaajasta oli sitä mieltä, että elintarviketeollisuudella on suurempi tai vähintään yhtä suuri vastuu ruoan ravitsevuudesta kuin kuluttajilla. Noin neljäsosa vastaajista näki kuluttajilla olevan teollisuutta enemmän vastuuta. Näin ollen melko moni on sitä mieltä, että

kuluttajilla on suhteellisen vähän vastuuta niin ruoan turvallisuudesta kuin ravitsemuudestakin, jotka ovat kuitenkin maun ohella tärkeimpiä ruoan ominaisuuksia. Kuluttajat voivat kuitenkin kokea olevansa vastuussa ruoan ravitsemuudesta, jos he ajattelevat ruokavaliotaan kokonaisuutena ja kaikkia valintojaan, jotka liittyvät syömiseen pitkällä aikavälillä. Tähän viittaavat vastaukset ruoan terveellisyyttä ja teknologiaa käsitteleviin kysymyksiimme (ks. [lomake liitteessä 1, kysymys 25a–k](#)). Yli yhdeksän kymmenestä vastaajasta katsoi, että ihmisten pitäisi edistää terveyttään syömällä terveellisesti ja kolme neljästä kertoi itse kiinnittävänsä huomiota ruoan terveellisyyteen (ei taulukkoa). Harvat tuotteet tulevat markkinoille kuitenkaan ilman teollisuutta. Sen vuoksi elintarviketeollisuudella voi nähdä olevan osansa siitä vastuusta, että kuluttajien nauttimat ruoat täyttävät terveellisyyden ja ravitsemuksellisuuden vaatimukset. Toisaalta taas tuotevalikoiman laajeneminen myös terveysvaikutteisiin elintarvikkeisiin saattaa vaikuttaa käsityksiin terveellisestä ruoasta. Kuluttajien kannalta voi näyttää siltä, että teollisuus tavoitteellisesti rakentaa tuotteisiin ominaisuuksia, kuten terveellisyyden ja ravitsemuksellisuuden (tai vastaavasti epäterveellisyyden) ja näin ollen teollisuudella on myös enemmän vastuuta tai ainakin valtaa.

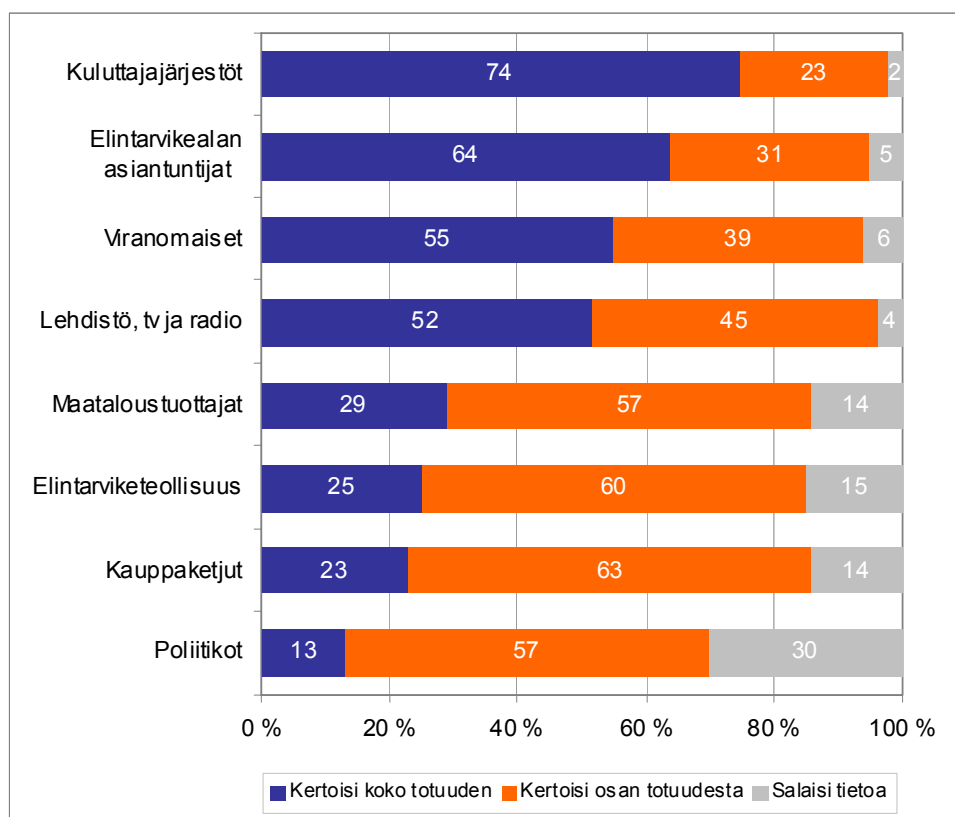
Kiinnostavaa on myös se, että seitsemän kymmenestä vastaajasta on täysin samaa mieltä siitä, että julkisten tahojen tulisi vastata terveellisen ruokavalion edistämisestä ja vain yhdeksän prosenttia on eri mieltä. Koska kysymyksessä ei täsmennetty, mitä edistämällä tarkoitettiin, on vastausten jakaumasta mahdotonta tehdä selkeää tulkintaa kuluttajien odotuksista. Terveellisen ruokavalion edistämisen on voitu tulkita tarkoittavan esimerkiksi ravitsemus- tai ruokavaliosuosituksia ja muuta ohjausta. Toisaalta sen on voitu ajatella tarkoittavan vaikkapa haittaveroa epäterveellisille tuotteille. Sekä tämän että edellä käsitellyn ruoan terveellisyyttä koskevan väittämän perusteella näyttää siltä, että osa kuluttajista saattaa kokea, ettei itse pysty luovimaan erilaisten tuotteiden ja dieettisuositusten seassa, vaan kaipaa jotakin ”järkevää”, analysoitua ja puolueetonta ohjausta. Jos kuluttajat voivat luottaa jonkin tahon asiantuntemukseen ja siihen, että terveellisen ruokavalion edistämässä ajatellaan nimenomaan kuluttajien eikä vaikkapa teollisuuden etuja, voi luottamus vapauttaa heidät ”mahdottomasta tehtävästä”. Näin luottamus säästäisi jälleen kuluttajien aikaa ja muita resursseja.

Miehet olivat naisia hieman useammin täysin samaa mieltä siitä, että kuluttajilla itsellään on enemmän vastuuta sekä ruoan turvallisuudesta että terveellisyydestä. Toisaalta he olivat hieman naisia useammin eri mieltä siitä, että julkisten tahojen tulisi vastata terveellisen ruokavalion edistämisestä. Mitä vanhemmasta ikäryhmästä oli kyse, sitä enemmän nähtiin vastuuta ruoan turvallisuudesta olevan kuluttajilla itsellään verrattuna viranomaisiin. Sen sijaan näkemykset kuluttajien vastuusta ruoan terveellisyydestä eivät olleet niin selkeät, vaikka viitteitä samansuuntaisista eroista olikin. Toisaalta vanhin ikäryhmä oli voimakkaimmin sitä mieltä, että julkisten tahojen tulisi vastata terveellisen ruokavalion edistämisestä. (Ei taulukkoa).

3.4.2 Luottamus ongelmatilanteessa

Luottamus on kontekstisidonnaista eli se ei pysy muuttumattomana tilanteesta toiseen, vaan vaihtelee olosuhteiden, tapahtumien ja kokijan mukaan. Sen luonteeseen kuuluu, että se on huomattavasti helpompi menettää kuin saavuttaa

uudelleen. Yleisen luottamuksen lisäksi on tärkeää tarkastella tilannetta, jossa luottamus on uhattuna. Ongelmatilanteeksi kuluttajille esitettiin broilerin- tuotannossa esiin tullut ruokaskandaali. Vaikka kaikki kuluttajat eivät olisikaan henkilökohtaisesti joutuneet kokemaan ruokaan liittyviä haittoja, pelkoja tai uhkia, media välittää kuitenkin tietoa ruokaan liittyvistä ongelmista, jopa kriiseistä, jotka ovat tapahtuneet muualla. Vastaajilla ajateltiin olevan jonkinlainen kuva siitä, minkälaisia vaikutuksia skandaalilla voisi olla kuluttajien päivittäiseen elämään. Vastaajille esitetty kysymys kuului: *Kuvitellaan, että Suomessa tapahtuisi broilerintuotantoa koskeva ruokaskandaali. Uskotteko, että seuraavat tahot kertoisivat asiasta koko totuuden, osan totuudesta vai salaisivat tietoa?* Toimijoina esitettiin *media (lehdistö, radio ja televisio), elintarviketeollisuus, kauppaketjut, maataloustuottajat, kuluttajajärjestöt, poliitikot, viranomaiset ja elintarvikealan asiantuntijat*. Vastausten jakaumat esitetään kuviossa 13.

Kuvio 13. Luottamus eri toimijoiden tiedottamiseen mahdollisen ruokaskandaalin yhteydessä (% , n = 1 143–1 169).

Kuluttajajärjestöjä pidettiin luotettavimpina tiedon välittäjänä, kolme neljästä vastaajasta uskoi niiden kertovan koko totuuden mahdollisesta ongelmasta ja ainoastaan kaksi prosenttia uskoi tämän tahon salaavan tietoa (kuvio 13). Kuluttajajärjestöt ovatkin selkeästi kuluttajien asialla, joten on luontevaa, että vastaajat kokevat tämän tahon tiedottavan mahdollisesta ongelmasta juuri kuluttajien etua ajatellen. Seuraavaksi luotettavimmiksi koettiin (tarkemmin määrittelemättömät) elintarvikealan asiantuntijat ja sen jälkeen viranomaiset. Vastaajien näkemystä asiantuntijoista voi verrata suomalaisten voimakkaaseen

luottamukseen tiedettä ja asiantuntijoita kohtaan. Tiedebarometri 2001:n mukaan 56 % suomalaisista luottaa yleisesti tieteeseen ja tutkimukseen hyvin paljon tai melko paljon ja luottamus kasvaa koulutustason kohotessa. Suuryritykset ja media, samoin kuin eduskunta, EU ja puolueet nauttivat huomattavasti vähäisempää luottamusta. (Tiedebarometri 2001, 32–36.)

Myös media nähtiin kuitenkin melko luotettavana, puolet vastaajista oli sitä mieltä, että media kertoisi skandaalista koko totuuden ja vain neljä prosenttia vastaajista ajatteli median salaavan tietoa. Kuluttajajärjestöt, asiantuntijat, viranomaiset ja media koettiin siis luotettavimmiksi, yli puolet vastaajista uskoi näiden kertovan skandaalista koko totuuden.

Viranomaisiin kohdistuvaa luottamusta on kiinnostavaa verrata edellisessä luvussa tarkasteltuihin vastaajien näkemyksiin viranomaisten vastuista ja velvollisuuksista. Seitsemän kymmenestä vastaajasta oli ainakin osittain sitä mieltä, että viranomaisia kiinnostaa enemmän hintojen sääntely kuin kuluttajien suojaaminen ruoan riskeiltä (ks. kuvio 11, s. 30). Toisaalta taas lähes kaksi kolmannesta piti viranomaisten vastuuta ruoan välityksellä tarttuvien tautien ehkäisyssä selkeästi vähäisempänä kuin kaupan vastuuta (ks. kuvio 12, s. 32). Tällöin viranomaisilla ei nähty olevan ruoan ostopaikkaan verrattuna paljonkaan vastuuta turvallisuudesta. Toisaalta viranomaisten aktiivisiin toimiin kuluttajien turvallisuuden suojaamiseksi ei edes uskottu kovin voimakkaasti, joskin näin asia oli vain väittämän rajaamassa tilanteessa, eikä sitä voi yleistää näkemykseksi viranomaisten toiminnasta kokonaisuudessaan. Yli puolet kuitenkin luotti siihen, että skandaalitalanteessa viranomaiset kertoisivat tilanteesta kaiken ja vain kuusi prosenttia uskoi viranomaisten salaavan tietoa.

Myös näkemyksiä mediasta on kiinnostavaa verrata eri kysymyksissä. Kuten kuvio 11 nähdään, lähes puolet vastaajista uskoi median liioittelevan ongelmia myydäkseen lisää lehtiä tai saadakseen enemmän katselijoita, mutta silti mediaa pidettiin lähes yhtä rehellisenä tiedottajana skandaalitalanteessa kuin viranomaisia. Ehkäpä median uskotaan kertovan ongelmasta laajasti, mutta kenties tekevän asiasta joskus turhankin ”raflaavan”.

Edellisiä epäluotettavimmiksi koettiin markkinatoimijat, jotka toimivat elintarvikkeiden tuotantoketjussa alkutuotannosta kauppaan. Vastausten jakaumat olivat niin maataloustuottajilla, elintarviketeollisuudella kuin kauppaetuilla hyvin samansuuntaiset. Niiden uskoi kertovan koko totuuden 23–29 % vastaajista ja noin 15 % arvioi niiden salaavan tietoa. Kaupan osalta tulos ei ollut kovin rohkaiseva verrattuna siihen, että lähes kaksi kolmesta vastaajasta näki kaupan vastuun tartuntatautien ehkäisyssä suurempana kuin viranomaisten (ks. kuvio 12, s. 32). Toisaalta puolet oli kuitenkin sitä mieltä, että ruoan turvallisuus on kaupalle ensisijaisen tärkeää. Yhtäältä turvallisuus on kaupalle tärkeää ja kaupalla on siitä suuri vastuu, mutta toisaalta sen ei uskota tiedottavan rehellisesti ongelmista. Markkinatoimijat, joiden tulos ja jopa toimeentulo vaarantuvat esitetyssä skandaalitalanteessa, nähtiin epäluotettavampina kuin sellaiset toimijat, joilla varsinaista omaa etua – ainakaan taloudellista – ei ole. Viranomaisten valvonnan pettäessä niidenkin maine ja tätä kautta luottamus ovat uhattuina, mutta kuluttajien luottamusta toimijoiden rehellisyyteen näyttää heikentävän se, että toimijalla on omat taloudelliset intressit uhattuna. Bhaskaran ja Hardley (2002) saivat samansuuntaisia tuloksia terveysvaikutteisiin elintarvikkeisiin liittyneessä tutkimuksessaan. He esittävät, että sellaisia toimijoita, jotka pyrkivät edistämään

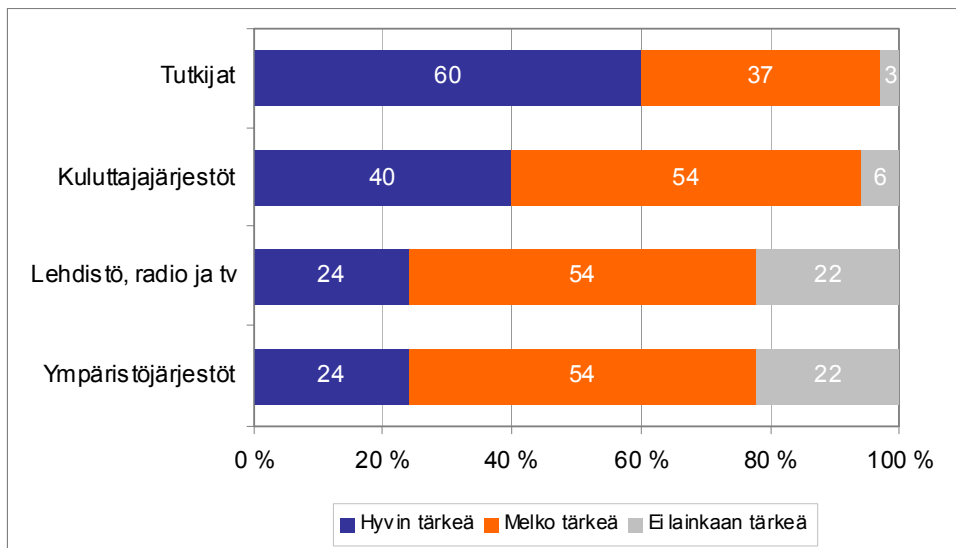
hyviä ruokatottumuksia, terveyttä ja hyvinvointia (olipa kyseessä sitten voittoa tavoittelematon toimija tai voittoa tavoitteleva yritys kuten esimerkiksi Painonvartijat), pidetään luotettavampina tiedonlähteinä kuin elintarviketeollisuudessa toimivia yrityksiä.

Kaikkein epäluotettavimpana, selkeästi muista erottuen, koettiin poliitikot. Tähän vaikuttivat varmasti kyselyn ajankohdan (kesä 2003) tapahtumat, joissa poliitikkojen rehellisyys ja toimintatavat joutuivat kyseenalaisiksi. Ns. Irak-vuotoa, joka johti pääministerin eroon, käsiteltiin tuolloin laajasti mediassa. Ainoastaan hieman useampi kuin yksi kymmenestä vastaajasta uskoi poliitikkojen kertovan mahdollisesta ruokaskandaalista kaiken, kun taas lähes kolmannes arvioi näiden salailevan ja kuusi kymmenestä piti osatotuuden kertomista todennäköisimpänä vaihtoehtona. Toisaalta suomalaisten viimeaikaiset näkemykset politiikasta eivät muutenkaan ole olleet kovin positiivisia. EVAn mukaan suomalaiset kokevat puolueiden loitontuneen äänestäjistä, vallan keskittyneen harvoille ja päätökset tehtävän julkisuudelta piilossa (Haikonen ja Kiljunen 2003, 32).

Naiset ja miehet olivat melko yksimielisiä näkemyksissään toimijoiden rehellisyydestä mahdollisessa ruokaskandaalitalanteessa. Miehet ilmaisivat hieman suurempaa luottamusta kuluttajajärjestöjen ja median rehellisyyttä kohtaan, naiset taas maataloustuottajien ja elintarviketeollisuuden. Ikäryhmittäin vanhimmissa ikäryhmässä oli muita hieman enemmän niitä, jotka uskoivat median liioittelevan ongelmia. Nuorimmat vastaajat luottivat voimakkaimmin kuluttajajärjestöjen ja asiantuntijoiden rehellisyyteen, mutta erot ikäryhmien välillä eivät olleet kovin suuria. (Ei taulukkoa.)

Kolmannen osapuolen merkitys

Kuten edellä nähtiin, toimijoiden taloudelliset hyödyt ja asema markkinoilla vaikuttavat kuluttajien käsitykseen niiden luotettavuudesta. Seuraavassa tarkastellaan neljää elintarvikeketjun ja virallisen valvontajärjestelmän ulkopuolista toimijaa: tutkijoita, kuluttaja- ja ympäristöjärjestöjä sekä mediaa. Vastaajia pyydettiin kertomaan mielipiteensä näiden toimijoiden roolien merkityksestä ruoan turvallisuuden ja laadun valvonnassa. Vastausten jakaumat esitetään kuviossa 14.

Kuvio 14. Vastaajien näkemykset eri toimijoiden tärkeydestä ruoan turvallisuuden ja laadun valvonnassa (% , n = 1 168–1 196).

Tärkein rooli annetuista vaihtoehdoista oli vastaajien mielestä tutkijoilla, joiden merkitystä ruoan turvallisuuden ja laadun valvonnassa piti erittäin tärkeänä kuusi kymmenestä ja melko tärkeänä yli kolmannes vastaajista. Kuluttajajärjestöjen roolia pidettiin myös melko tärkeänä, ainoastaan muutama prosentti vastaajista ei nähnyt kuluttajajärjestöillä mitään merkitystä ruoan turvallisuuden kannalta. Kuluttajat näkevät nämä tahot tärkeinä ja kuten edellä ruokaskandaalikeskustelussa kävi ilmi, niitä pidetään myös luotettavina tiedon lähteinä.

Sen sijaan median roolin arvioi erittäin tärkeäksi noin neljäsosa vastaajista ja lähes yhtä moni oli sitä mieltä, että median rooli ruoan turvallisuuden ja laadun varmistamisessa ei ole lainkaan tärkeä. Hieman yli puolet vastaajista piti median roolia melko tärkeänä. Mielenpito ympäristöjärjestöjen merkityksestä jakautuivat samoin kuin arviot mediasta. Naiset pitivät ympäristöjärjestöjen roolia hieman tärkeämpänä kuin miehet ja samanlaisia viitteitä oli kuluttajajärjestöjen roolista (ei taulukkoa). Naisista 12 % arvioi ympäristöjärjestöjen roolin täysin merkityksettömäksi, kun miehistä 30 % oli tätä mieltä. Mitä vanhemmasta vastaajaryhmästä oli kyse, sitä tärkeämmäksi eri toimijoiden roolit koettiin. Vanhin vastaajaryhmä oli nuorimpiin verrattuna arvioinut selkeästi tärkeämmiksi kuluttajajärjestöt ja asiantuntijat, muut erot eivät olleet niin suuria. Kuitenkin nuorin vastaajaryhmä piti ympäristöjärjestöjä lähes yhtä tärkeinä kuin vanhimmat vastaajat. Vastausten jakaumat ikäryhmittäin ja koko aineistossa esitetään [liitetaulukossa 17](#).

3.4.3 Luottamus ruokaan suhteessa luottamukseen instituutioihin

Luottamuksen ruokaan yleensä voisi odottaa olevan yhteydessä ruoan parissa työskenteleviä toimijoita kohtaan tunnettuun luottamukseen, riippuahan ruoan turvallisuus ja laatu hyvin monien eri toimijoiden työstä. Tätä yhteyttä tutkittiin vertaamalla eri tavoin ruoan turvallisuuteen luottavien kuluttajien (ks. luku 3.2.1) vastauksia edellä käsitellyissä neljässä kysymyssarjassa.

Suhtautumisessa kolmeen kuviossa 11 (s. 30) esitetyistä väittämistä suuressa määrin luottavat poikkesivat niistä, jotka eivät luottaneet ruoan turvallisuuteen yhtä

paljon. Voimakkaammin luottavat uskoivat muita useammin turvallisuuden olevan vähittäiskaupalle ensiarvoisen tärkeä huolenaihe. Samoin he luottivat useammin elintarviketeollisuuden haluun taata ruoan laatu ja maku sekä viranomaisten kiinnostukseen suojata kuluttajia ruokaan liittyviltä riskeiltä. Sen sijaan kuviossa 12 (s. 32) esitettiin väittämiin, joissa vertailtiin toimijoiden vastuita toisiinsa, vastaajat suhtautuivat hyvin yhtenäisesti, eikä tilastollisesti merkitseviä eroja luottamuksen mukaan esiintynyt (ei taulukkoa).

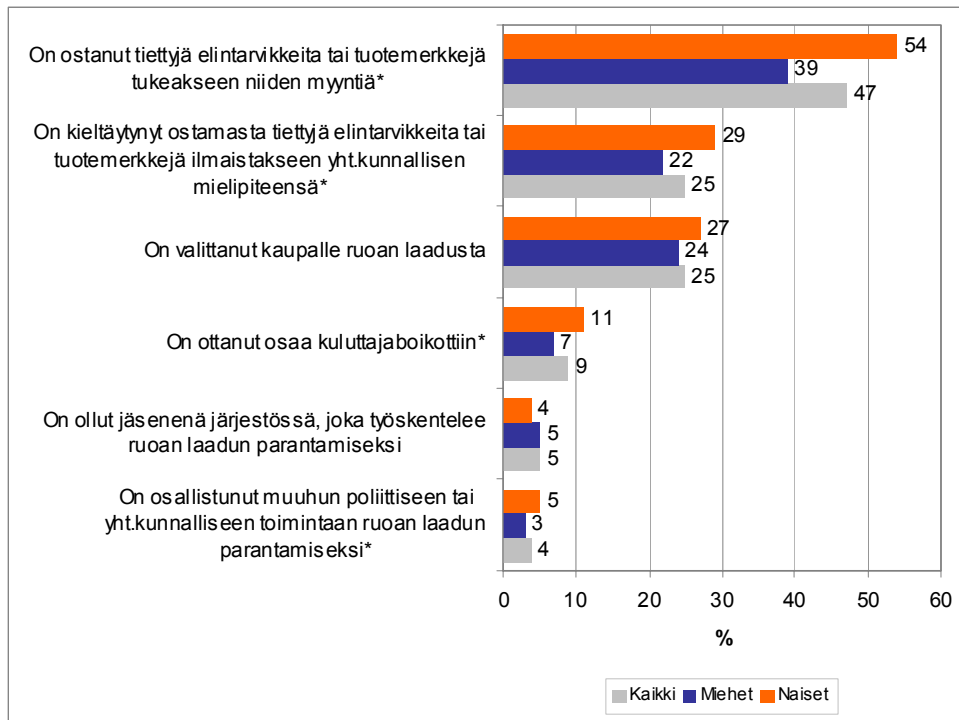
Vastaajien näkemykset eri toimijoiden rehellisestä tiedottamisesta ruoka-skandaalitalanteessa olivat selkeästi yhteydessä vastaajien ruokaa kohtaan tuntemaan luottamukseen. Ruoan turvallisuuteen varauksettomammin luottavat uskoivat kaikkien esitettyjen tahojen rehellisyyteen voimakkaammin kuin vähemmän luottavat ([liitetaulukko 18](#)). Sen sijaan tutkijoiden, asiantuntijoiden, median ja ympäristöjärjestöjen toimintaa ruoan turvallisuuden ja laadun valvonnassa vastaajat pitivät yhtä tärkeänä riippumatta siitä, kuinka luottavaisesti suhtautuivat ruoan turvallisuuteen (ei taulukkoa).

Toimijoiden roolit, vastuut ja velvollisuudet nähdään suunnilleen yhtä tärkeinä riippumatta siitä, kuinka voimakkaasti ruokaan luotetaan, mutta luottamus näiden tahojen rehellisyyteen ja toiminnan tavoitteisiin vaihtelee. Epäluottamus järjestelmän toimintaa ja sen ”vilpittömyyttä” kohtaan näyttää olevan yhteydessä myös vähäisempään luottamukseen yleensä ruoan turvallisuutta kohtaan.

3.5 Käsitykset vaikutusmahdollisuuksista ja aktiivisuus kuluttajana

Vastaajien aktiivisuus ja käsitykset omista vaikutusmahdollisuuksistaan kuluttajana olivat yksi tutkimuksen aihealue. Vastaajilta tiedusteltiin, kokivatko he itsellään olevan vaikutusmahdollisuuksia kuluttajana ja pyrkivätkö he ostokäyttäytymisellään ja muulla toiminnallaan vaikuttamaan ruokaan liittyviin asioihin. Vastaajien aktiivisuutta selvitettiin kysymällä, olivatko he viimeisen vuoden aikana tehneet tiettyjä asioita, esimerkiksi valittaneet kaupalle ruoan laadusta. Niiden vastaajien osuudet, jotka olivat tehneet kysyttävä asioita, esitetään sukupuolittain ja koko aineistossa kuviossa 15. Näistä kuudesta osallistumista koskevasta muuttujasta tehtiin neljäloukkainen summamuuttuja. Tätä uutta muuttujaa käytettiin tarkasteltaessa vastaajien yleistä aktiivisuutta ja aktiivisuuden yhteyttä muihin muuttujiin.

Vastaajista hieman alle puolet oli ostanut tiettyjä elintarvikkeita tai tuotemerkkejä tukeakseen niiden myyntiä (kuvio 15). Tämä oli esitetystä osallistumisen muodoista käytetyin. Neljännes oli kieltäytynyt joidenkin tuotteiden ostosta ilmaistakseen yhteiskunnallisen mielipiteensä. Samoin neljännes oli valittanut kaupalle ruoan laadusta. Muilla keinoin oli pyrkinyt vaikuttamaan harvempi kuin joka kymmenes vastaaja.

*p < 0,05

Kuvio 15. Vastaajien osallistumisaktiivisuus sukupuolittain ja koko aineistossa (% , n = 1 196–1 203).

Neljännes vastaajista oli kieltäytynyt ostamasta jotakin tuotetta tai tuotemerkkiä kannanottona johonkin asiaan. Kieltäytyneiden määrä tuntuu melko suurelta. Elintarvikkeita, kuten muitakin tuotteita, myydään paljon mielikuvilla ja brändit ovat keskeisessä asemassa myös ruokahyllyillä. Saman tuotemerkin alla voi olla lukuisia tuotteita, ja jos tuotemerkki koetaan jollakin tapaa epäluotettavaksi, se voi vaikuttaa kaikkiin merkin alla myytäviin tuotteisiin. Osa kuluttajista näyttää olevan valmis jättämään tuotteen valitsematta, jos tuntee näin voivansa vaikuttaa johonkin itselleen tärkeään asiaan. Kuitenkaan tarkempaa tietoa siitä, mistä tuotteista on kieltäytytty, onko toiminta nopeasti ohimenevää, usein tapahtuvaa tai liittykö kieltäytyminen ensisijaisesti ruoan turvallisuuteen, ei tämän kysymyksen avulla voida saavuttaa.

Naisista useampi kuin miehistä oli kieltäytynyt ostamasta tiettyä tuotetta tai tuotemerkkiä ilmaistakseen yhteiskunnallisen mielipiteensä ja samoin naisista useampi oli ostanut jotakin tuotetta tukeakseen sen myyntiä (kuvio 15). Harvemmin tehdyissä asioissa naisten ja miesten välillä oli vain pieniä eroja, ja kaikista vastaajista hyvin harva oli toiminut muilla kuin edellä mainituilla tavoilla. Järjestöihin kuulumisessa naiset ja miehet eivät eronneet, mutta muuhun ruoan laatuun liittyvään poliittiseen tai yhteiskunnalliseen toimintaan oli osallistunut hieman useampi nainen kuin mies. Näin ollen järjestöihin kuuluneet ja muuta toimintaa harrastaneet eivät ole aivan yksi ja sama ryhmä.

Noin kaksi viidestä vastaajasta ei ollut tehnyt mitään kysytyistä kuudesta asiasta viimeisen vuoden aikana ja hieman yli viidennes oli toiminut yhdellä mainituista tavoista. Vastaajista 18 % oli tehnyt kaksi asiaa ja 16 % kolme tai useampia asioita. Kuten jo edellä kävi ilmi, naiset olivat viimeisen vuoden aikana tehneet useampia mainituista asioista kuin miehet. Ikäryhmittäin tarkasteltuna 30–44-vuotiaat olivat

aktiivisimpia, joskin myös nuorin vastaajaryhmä oli lähes yhtä aktiivinen. Vanhimmat vastaajat olivat tehneet hieman harvempia asioita kuin muut, heistä noin puolet ei ollut tehnyt yhtään mainituista kuudesta asiasta, kun 30–44-vuotiaissa vastaava luku oli hieman alle yksi kolmasosa. Vanhimmassa ikäryhmässä yksi kymmenestä ilmoitti tehneensä vähintään kolme mainituista asioista, kun kahdessa nuorimmassa ikäryhmässä (alle 45-vuotiaissa) näin aktiivisia oli viidesosa eli kaksinkertainen määrä vanhimpaan ikäryhmään verrattuna. ([Liite-
taulukko 19](#)).

Koulutus vaikutti osallistumisaktiivisuuteen siten, että mitä korkeammin vastaaja oli koulutettu, sitä useampia kysytyistä asioista hän oli tehnyt. Perusasteen koulutuksen saaneista hieman yli puolet ei ollut tehnyt mitään kysytyistä asioista ja harvempi kuin joka kymmenes oli tehnyt ainakin kolme asiaa. Korkeimmin koulutetuista sen sijaan neljännes ei ollut tehnyt mitään ja toisaalta saman verran kuului kaikkein aktiivisimpiin. ([Liitetaulukko 19](#)). Koulutusta tarkasteltiin vielä erikseen eri ikäryhmissä. Koulutuksen ja aktiivisuuden välinen yhteys oli samansuuntainen kaikissa ikäryhmissä, ja tilastollisesti erot tulivat merkitseviksi 30–44-vuotiaissa ja yli 60-vuotiaissa (ei taulukkoa). Yli 100 000 asukkaan kaupungeissa asuvat olivat aktiivisempia kuin väkiluvultaan pienemmissä kaupungeissa tai maaseudulla asuvat ja erot olivat tilastollisesti merkitseviä yli 45-vuotiaiden vastaajien joukossa. Tätä nuoremmat olivat suunnilleen yhtä aktiivisia riippumatta siitä, asuivatko maalla vai kaupungissa. Muissa taustamuuttujissa ei ollut eroa.

Sen sijaan osallistumisaktiivisuuden ja ruoan turvalliseksi kokemisen välillä ei ollut yhteyttä ([liitetaulukko 19](#)). Näyttää siltä, että erilaisilla osallistumisen muodoilla tai mielipiteen ilmauksilla esim. ostotilanteessa ei ole suoranaista yhteyttä kuluttajien näkemyksiin ruoan turvallisuudesta. Esimerkiksi tiettyjen tuotteiden suosimisella voidaan tavoitella monenlaisia asioita, joista turvallisuus ei kuitenkaan ehkä ole tärkein, vaan tärkeämpää voi olla vaikkapa ekologisesti ja sosiaalisesti kestävä tuotannon tukeminen (esim. reilu kauppa) tai käyttäytyminen voi perustua aikaisempiin hyviin tai huonoihin kokemuksiin jostakin tietyistä tuotteista tai tuotemerkeistä.

Vastaajia pyydettiin arvioimaan omia vaikutusmahdollisuuksiaan kuluttajana kysymyksessä *Missä määrin uskotte mielipiteillänne kuluttajana olevan merkitystä?* Yli puolet vastaajista oli sitä mieltä, että heidän mielipiteillään ei ole erityisen suurta merkitystä. Niitä, jotka uskoivat voivansa vaikuttaa mielipiteillään hyvin paljon, oli vain viisi prosenttia vastaajista, mutta 37 % uskoi kuitenkin mielipiteillään olevan melko paljon merkitystä. Lähes saman verran, 39 %, oli sitä mieltä, että heidän mielipiteillään on vain melko vähän merkitystä ja hyvin vähäisenä merkitystä piti 19 % vastaajista.

Edellisestä muuttujasta tehtiin kaksiluokkainen uusi muuttuja, jota käytettiin jatkotarkasteluissa. Yhden luokan muodostivat ne, jotka uskoivat mielipiteillään olevan hyvin tai melko paljon merkitystä ja toisen luokan ne, jotka arvioivat mielipiteillään olevan melko vähän tai vain hyvin vähän merkitystä. Uskoa omien mielipiteiden merkitykseen ja vaikutukseen tarkasteltiin ensin suhteessa siihen, kuinka turvalliseksi vastaajat yleensä kokivat ostamansa ruoan. Tällä haluttiin selvittää, voisiko esimerkiksi vähäisempi luottamus ruoan turvallisuutta kohtaan olla yhteydessä omien vaikutusmahdollisuuksien heikoksi kokemiseen. Eroja ei kuitenkaan ollut, joten ruoan turvallisuuden ei koeta riippuvan tässä suhteessa ainoastaan kuluttajasta itsestään vaan muista tahoista. Tätä tulosta vahvistavat jo aikaisemmin

esiin tulleet kuluttajien näkemykset erilaisten toimijoiden ja järjestelmien sekä valvonnan tärkeydestä ruoan turvallisuuden varmistamisessa (ks. kuvio 7, s. 22 ja kuvio 12, s. 32). Tai kääntäen, heikompi luottamus turvallisuutta kohtaan ei näytä aiheuttavan voimattomuutta tai tunnetta, ettei itse voisi vaikuttaa asioihin. Tämä osaltaan vahvistaa aikaisempaa tulosta siitä, että osallistumisaktiivisuudella ei ole selkeää yhteyttä ruoan turvalliseksi kokemiseen.

Uskoa siihen, että omilla mielipiteillä kuluttajana on tai ei ole merkitystä, tarkasteltiin taustamuuttujittain sekä suhteessa vastaajien aktiivisuuteen kuluttajina. Naiset uskoivat hieman miehiä useammin mielipiteillään kuluttajana olevan merkitystä, mutta ero naisten ja miesten vastauksissa ei ollut tilastollisesti merkitsevää. Vaikka naiset ovatkin keskimäärin jonkin verran aktiivisempia kuin miehet, miesten hieman vähäisempi aktiivisuus ei ilmeisesti kuitenkaan johdu siitä, että he kokisivat vaikutusmahdollisuutensa olennaisesti huonommaksi kuin naiset. Syynä vähäisempään aktiivisuuteen voi olla esimerkiksi yksinkertaisesti se, että miehet eivät koe tällaisia asioita kovin tärkeiksi itselleen. Taustamuuttujittain tarkasteltuna ainoastaan ikäryhmien välillä oli tilastollisesti merkitsevää eroa näkemyksissä omista vaikutusmahdollisuuksista. 60 vuotta täyttäneet uskoivat muita harvemmin omien mielipiteidensä merkitykseen. Koulutuksen kohotessa luottamus omien mielipiteiden merkitykseen kasvoi, mutta erot eivät olleet tilastollisesti merkitseviä. ([Liitetaulukko 20](#)).

Ennako-odotuksen mukaisesti ne vastaajat, jotka kokivat mielipiteillään kuluttajana olevan merkitystä, olivat tehneet useampia aktiivisuutta mittaavia asioita kuin muut. Tällöin kokemus siitä, että voi vaikuttaa mielipiteillään, valinnoillaan tai muulla toiminnallaan, on ainakin jossakin määrin yhteydessä aktiivisuuteen myös arkisten toimintojen tasolla. (Ei taulukkoa.)

Omien vaikutusmahdollisuuksien vähäiseksi kokeminen voi olla yhteydessä jonkinlaiseen epäluuloon, mitä tulee ruokaan liittyvien asioiden kehitykseen ja elintarvikeketjun eri osapuolten toimintaan. Tähän viittaa se, että ne vastaajat, joiden mielestä heidän omilla mielipiteillään ei juuri ole merkitystä, pitivät useiden toimijoiden roolia ruoan turvallisuuden ja valvonnan kannalta vähäisempänä kuin vaikutusmahdollisuuksiinsa voimakkaammin uskovat. Samoin he luottaisivat kriisien yhteydessä joidenkin toimijoiden (poliitikot, maataloustuottajat, elintarviketeollisuus) rehelliseen tiedottamiseen vähemmän kuin omia vaikutusmahdollisuuksiaan merkittävämpinä pitävät. (Ei taulukkoa.)

4 RUOAN TURVALLISUUS EUROOPASSA: LUOTTAVAINEN POHJOINEN, EPÄILEVÄ ETELÄ

Varsinaisessa Trust in Food -tutkimushankkeessa mukana olivat Iso-Britannia, Italia, Norja, Portugali, Saksa ja Tanska. Yhteistutkimushanketta koordinoi norjalainen Statens institutt for forbruksforskning (SIFO), joka myös vastasi kyselyaineiston käsittelystä ja tulosten analysoinnista. Luottamusta ruokaan tutkittiin näissä maissa kerättyjen kvantitatiivisten aineistojen avulla. Tuloksista julkaistiin loppuvuodesta 2003 ensimmäinen osa. Se keskittyy lähinnä tarkastelemaan niitä tekijöitä, jotka vaikuttavat kuluttajien luottamukseen yleensä ruokaa kohtaan ja siihen, kuinka luottamuksen aste vaihtelee kulttuuriltaan, yhteiskunnallisilta oloiltaan ja ruoan tuotannon ja tarjonnan kannalta erilaisissa Euroopan maissa (ks. Poppe ja Kjærnes 2003). Julkaisussa ei käsitellä kaikkia niitä asioita, joita nyt käsillä olevassa raportissa on käsitelty, ja toisaalta osaan käsitellyistä asioista paneudutaan syvällisemmin. Tällöin analyysien lähtökohdat ja tulosten painopisteet ovat erilaiset kuin käsillä olevassa Suomea koskevassa raportissa, jossa keskitytään lähinnä luottamuksen ilmenemiseen väestötasolla ja vertailu tehdään pääasiassa eri sosiodemografisten muuttujien perusteella.

Suomen tulosten vertailu muissa maissa saatuihin tuloksiin ei tässä vaiheessa ole aivan yksinkertaista. Vertailua hankaloittaa se, että muiden maiden aineistot on yhdistetty analyyseja varten, joten yksittäisen, analyysien ulkopuolisen maan tulokset eivät ole suoraan vertailukelpoisia näin saatuihin tuloksiin. Erilaisista aineistoista ja analyysimenetelmistä huolimatta on kiinnostavaa tarkastella Suomen tuloksia muualla saatujen tulosten valossa. Joitakin Suomea koskevia tuloksia (suoria jakaumia) voidaan myös suoraan verrata muiden maiden vastaaviin, mutta osaa niistä täytyy kuitenkin tarkastella ilman varsinaista vertailua.

Ennako-oletuksemme oli, että tutkimuksessa mukana olleista maista Suomi muistuttaisi eniten muita Pohjoismaita. Pohjoismaissa yleistä on melko voimakas luottamus niin muihin ihmisiin kuin instituutioihinkin, esimerkiksi valtion rooliin elintarvikemarkkinoilla (Eurobarometri 56:2001, Ilmonen ja Jokinen 2002). Myös kulttuurinen ja sosiaalinen ympäristö ovat maissa hyvin samanlaisia. Moniin muihin maihin verrattuna Pohjoismaissa markkinat ovat pienemmät ja ruoka-kriisejä on ollut suhteellisen vähän.

Seuraavassa vertaamme Suomen tuloksia sekä kaikkien muiden maiden keskimääriin että yksittäisten maiden tuloksiin. Ensin tarkastellaan luottamusta erilaisten ruokien turvallisuuteen ja yleensä kotiin ostetun ruoan turvallisuuteen (vrt. luvut 3.2.1 ja 3.2.2). Tämän jälkeen kerrotaan vastaajien käsityksistä ruoan laadun ja tuotannon pitkän aikavälin kehityksestä ja erityisesti keskitytään kehitykseen liittyviin pessimistisiin käsityksiin. Myös kuluttajien luottamusta institutionaaliin toimijoihin tarkastellaan, lähinnä mahdollisessa ruokaskandaalitapauksessa. Lopuksi luomme silmäyksen edellä mainittuihin luottamuksen eri ulottuvuuksiin ja hahmotamme visuaalisesti Suomen asettumista ”luottamuksen kartalle” suhteessa muihin mukana oleviin maihin. Edellä mainittuja asioita on käsitelty jo aikaisemmin raportissa, mutta nyt noudatetaan vertailututkimuksen esitystapaa. Koska tuloksia tarkastellaan myös maittain, esitetään taulukossa 3 vastaajien osuudet kussakin maassa. Joidenkin alkuperäisten analyysien yhteydessä on käytetty painotusta ja tällöin painotetut osuudet voivat hieman poiketa taulukossa esitetyistä luvuista. Muutoin analyyseissä mukana olevien maiden

vastaajien osuudet noudattavat taulukon 3 lukuja. Taulukossa ovat myös vastausprosentit maittain (ks. luku 2.1 vastausprosentin laskemisesta). Saksan aineisto on jaettu itäiseen ja läntiseen osaan alueellisten erojen selvittämistä varten.

Taulukko 3. Vastaajien osuudet ja vastausprosentit maittain.

	N	Vastausprosentti
Tanska	1 005	13
Norja	1 002	16
Läntinen Saksa	1 000	15
Itäinen Saksa	1 000	15
Iso-Britannia	1 862	13
Italia	2 006	10
Portugali	1 000	8

Poppe ja Kjærnes 2003, 28

4.1 Luottamus ruoan turvallisuuteen voimakkainta Pohjoismaissa ja Isossa-Britanniassa

Tarkasteltaessa kysymystä *Missä määrin luotatte siihen, että ostamanne ruoka on turvallista?* Suomi asettui muihin maihin verrattuna ääripäähän. Taulukosta 4 nähdään, että Suomessa ainoastaan yksi prosentti kaikista vastaajista luotti ruoan turvallisuuteen vain vähän, kun muissa maissa vastaava osuus oli 9–31 %. Norja oli muista maista luottavaisin ja vähiten ruoan turvallisuuteen luotettiin Portugalissa. Toisaalta suuressa määrin luottavia Suomessa oli 59 % ja seuraavaksi luottavaisimmassa maassa Norjassa lähes yhtä paljon, 57 %. Suuressa määrin ostamansa ruoan turvallisuuteen luottavien osuudet maittain olivat 8–57 %, joten maiden voi sanoa poikkeavan toisistaan huomattavasti luottamuksessa turvallisuuteen. Kuluttajia Suomessa voi pitää hyvin luottavaisina verrattuna muihin maihin.

Taulukko 4. Luottamus ruoan turvallisuuteen maittain (%).

	Luottaa ostamansa ruoan turvallisuuteen		
	Suuressa määrin	Jossain määrin	Hyvin vähän
Suomi	59	40	1
Norja	57	34	9
Iso-Britannia	49	40	11
Tanska	35	56	9
Läntinen Saksa	30	47	23
Itäinen Saksa	30	46	24
Italia	14	55	31
Portugali	8	61	31

Lähde (pl. Suomi): Poppe ja Kjærnes 2003, 55.

Tässä yhteydessä voi toisaalta pohtia myös suhtautumista erilaisten ruokien turvallisuuteen. Yhteistutkimuksessa oli mukana 12 erilaista ruokaa ja elintarviketta, joiden turvallisuutta vastaajat arvioivat. Maiden välinen vertailu perustui niiden vastaajien osuuksiin, jotka olivat arvioineet kunkin tuotteen *erittäin turvallisiksi*. Suomen tuloksia verrattiin sekä kaikkien muiden maiden tuloksista laskettuihin keskiarvoihin että yksittäisten maiden osuuksiin tuotteittain. Suomen tuloksia kuvaa se, että moni tuote arvioitiin meillä turvallisemmaksi kuin muissa maissa keskimäärin. Taulukossa 5 esitetään kutakin tuotetta erittäin turvallisena pitäneiden vastaajien osuudet Suomessa, kaikissa muissa maissa keskimäärin sekä tämän lisäksi muista maista pienin ja suurin vastaajien osuus. Esitystapa antaa kuvan myös vastausten melko suuresta hajonnasta maiden välillä; esimerkiksi säilyketoomaatin oli itäisessä Saksassa arvioinut erittäin turvallisiksi vain 11 % vastaajista, kun Isossa-Britanniassa vastaava luku oli 62 %. Taulukossa ensimmäisenä esitetään kasvikset ja hedelmät, sitten lihatuotteet ja lopuksi muut tuotteet.

Taulukko 5. Niiden vastaajien prosenttiosuus, joiden mielestä on erittäin turvallista syödä seuraavia ruokia.

	Suomi (N = 1 207)	Keskiarvo	Pienin osuus	Suurin osuus
Tuoreet hedelmät ja kasvikset	70	53	37 (Italia)	79 (Iso-Britannia)
Tuoreet tomaatit	75	50	31 (L. Saksa)	78 (Iso-Britannia)
Säilyketomaatit	18	29	11 (I. Saksa)	62 (Iso-Britannia)
Naudanliha	45	29	17 (Italia)	47 (Iso-Britannia)
Luomunaudanliha	57	38	28 (Italia)	47 (Iso-Britannia)
Sianliha	51	32	19 (L. Saksa)	50 (Iso-Britannia)
Broileri	37	26	15 (L. Saksa)	50 (Iso-Britannia)
Makkara	29	18	11 (L. Saksa)	34 (Iso-Britannia)
Hampurilaiset	8	6	2 (Italia ja Portugali)	18 (Iso-Britannia)
Kananmunat	54	32	21 (L. Saksa)	57 (Iso-Britannia)
Vähärasvaiset tuotteet	53	27	8 (L. Saksa)	53 (Iso-Britannia)
Ravintolaruoka	37	16	6 (Italia)	32 (Iso-Britannia)

Lähde (pl. Suomi): Poppe ja Kjærnes 2003, 37.

Suomessa lähes kaikki tuotteet arvioitiin useammin erittäin turvallisiksi kuin kaikissa maissa keskimäärin. Ainoastaan säilyketomaatin arvioi täällä erittäin turvallisiksi vain hieman harvempi kuin kaksi kymmenestä vastaajasta, kun muissa maissa tätä mieltä oli keskimäärin kolme kymmenestä. Suomessa pidettiin erittäin turvallisena kaikkia muita maita useammin luomunaudanlihaa, sianlihaa, vähärasvaisia tuotteita (sama osuus kuin Isossa-Britanniassa) sekä ravintolaruokaa. Verrattuna yksittäisiin maihin Suomi muistuttaa hyvin paljon Isoa-Britanniaa, missä useita tuotteita pidettiin turvallisempina kuin muissa maissa. Kahdeksassa tuotteessa Suomen prosenttiosuutta lähinnä oli Ison-Britannian prosenti eli turvallisuusarvioissa Ison-Britannian vastaajat muistuttivat eniten suomalaisia (ei taulukkoa). Luomunaudanlihan arvioissa hajontaa eri maiden välillä oli vähemmän kuin muissa tuotteissa. Turvallisuudeltaan heikoimmiksi tuotteet nähtiin läntisessä Saksassa ja Italiassa.

Kaikissa maissa tuoreet vihannekset/hedelmät ja tomaatit arvioitiin turvallisimmiksi. Kaikkia maita yhdisti myös se, että hampurilaisia pidettiin vähiten turvallisina (ei taulukkoa). Muutamina erityisinä tuotteina voisi nostaa esiin luomunaudanlihan, vähärasvaiset tuotteet ja ravintolaruokan, jotka kaikki nähtiin Suomessa erittäin turvallisina verrattuna muihin maihin. Etenkin luomua pidettiin

hyvin turvallisena. Luomuun liittyy ilmeisesti vahva mielikuva, jossa turvallisuus on yksi osa todennäköisesti ”luonnollisen” ruoan elementin rinnalla. Ravintola-ruokien turvallisuutta sen sijaan saattaisi selittää se, että Suomessa työpaikka-ruokalaitokset ovat nykyisin ravintoloita, joissa moni työssäkäyvä nauttii päivän ehkäpä ainoan lämpimän ateriansa. Vähärasvaiset tuotteet taas ovat pitkään markkinoilla olleina tuttuja. Niiden turvallisuutta voi puoltaa sekin, että ravitsemusasiantuntijat suosittelvat niitä osana terveellistä ruokavaliota.

Luottamus vaihtelee niin Suomessa kuin muuallakin melko paljon sen mukaan, minkälaisista ruoista on kyse. Tulosten perusteella näyttää siltä, että Iso-Britannia, Norja ja Tanska ovat lähinnä Suomen tilannetta, jota kuvaa ainakin kohtuullinen luottamus ruoan turvallisuuteen. Luottamuksesta eri ruokiin oli laskettu indeksi, jota käytettiin riippuvana muuttujana lineaarisessa regressiomallissa. Selittäjinä mallissa oli erilaisia taustamuuttujia. Demografisilla muuttujilla tuntui olevan melko vähän vaikutusta luottamukseen tutkituissa maissa. Sukupuoli kuitenkin näyttää vaikuttavan luottamukseen, sillä kaikissa maissa naiset luottivat ruokien turvallisuuteen miehiä vähemmän. Ikä tuli merkitseväksi muuttujaksi mallissa ainoastaan Isossa-Britanniassa, missä vanhemmat ihmiset luottivat ruokiin nuorempia vähemmän.

4.2 Ruoan laadun kehitys: optimistiset suomalaiset

Vertailevassa raportissa yhtenä tarkastelun kohteena oli kuluttajien pessimismi. Mittarina käytettiin ruokaan liittyvien tekijöiden kehitystä ja ennen kaikkea vastaajien näkemyksiä siitä, onko ruoan pitkän aikavälin kehitys mennyt huonompaan suuntaan. Tekijät olivat ruoan maku/laatu, hinnat, terveellisyys/ravintosisältö, turvallisuus sekä maatalouden tuotantomenetelmät. Suomalaisten arviot kehityksestä olivat monilta osin positiivisempia kuin muissa maissa. Taulukossa 6 esitetään niiden vastaajien osuudet, jotka sanoivat kysytyjen tekijöiden huonontuneen kahdenkymmenen viime vuoden aikana, Suomessa, kaikissa maissa keskimäärin sekä muiden maiden pienin ja suurin osuus.

Taulukko 6. Niiden vastaajien prosenttiosuus, jotka näkivät asioiden menneen huonompaan suuntaan.

	Suomi (N = 1 207)	Keskiarvo	Pienin osuus	Suurin osuus
Hinnat	51	52	23 (Norja)	84 (Portugali)
Maatalouden tuotantomenetelmät	13	31	19 (Iso-Britannia)	48 (Italia)
Maku/laatu	12	39	26 (Norja ja Iso-Britannia)	67 (Portugali)
Turvallisuus	9	25	12 (Iso-Britannia)	39 (Italia)
Terveellisyys/ravintosisältö	6	27	13 (Iso-Britannia)	46 (Italia)

Lähde (pl. Suomi): Poppe ja Kjærnes 2003, 61.

Suomalaiset näkivät kehityksen parempana kuin muut maat keskimäärin. Ainoastaan ruoan hinnan arvioi muuttuneen huonompaan suuntaan noin puolet niin suomalaisista kuin muiden maiden vastaajista keskimäärin. Hinta-arvioissaan suomalaiset eivät olleet positiivisimpia, sillä Tanskassa ja Norjassa ainoastaan vajaa neljännes vastaajista näki ruoan hintakehityksen huonontuneen viimeisen 20 vuoden aikana. Toisaalta erot hintojen arvioissa olivat melko suuret maiden välillä. Näkemyksiin hinnoista vaikuttanee euron käyttöön ottaminen uudeksi yhteisvaluutaksi useissa EU-maissa vuonna 2002. Vertailututkimuksessa mukana olleista maista Norjassa, Tanskassa ja Isossa-Britanniassa, eli niissä maissa, joissa euro ei ole käytössä, hintojen näki menneen huonompaan suuntaan 23–29 % vastaajista. Sen sijaan euron käyttöön siirtyneissä maissa, Suomi mukaan lukien, hintakehityksen arvioi huonontuneen yli puolet (51–84 %) vastaajista. Vuonna 2003 Kuluttajatutkimuskeskuksessa valmistuneen tutkimuksen mukaan noin kolme neljästä suomalaisesta arveli vuonna 2001, että euron käyttöönotto tulee nostamaan hintoja ja suunnilleen sama osuus arvioi vuoden 2003 alussa hintojen todella nousseen (Aalto-Setälä ym. 2003). Näin ollen ainakin Suomessa tuoreessa muistissa olevalla yhteisvaluuttaan siirtymisellä lienee ollut vaikutusta myös arvioihin ruoan hintojen kehityksestä.

Sen sijaan muiden tekijöiden kehityksen suomalaiset näkivät parempana kuin vastaajat muissa maissa. Suomalaiset näyttävät suhtautuvan melko myönteisesti ja luottavaisesti elintarvikemarkkinoiden ja sitä lähellä olevien toimijoiden työhön ainakin kun mittarina on ruoan laadun osatekijöiden kehitys. Vaikka maiden vertaaminen vain muuttujan yhden luokan perusteella ei välttämättä ole erityisen luotettavaa, näyttäisi kuitenkin siltä, että jälleen Suomi asettuu lähimmäksi Isoa-Britanniaa, kun nyt arvioinnin kohteena on ruoan tekijöiden pitkän aikavälin kehitys.

Suurin ero Suomen ja muiden maiden välillä näyttäisi olevan näkemyksissä ruoan laadun ja maun kehityksestä. Suomalaisista ainoastaan hieman useampi kuin joka kymmenes arvioi niiden huonontuneen, kun muissa maissa tätä mieltä oli keskimäärin neljä kymmenestä vastaajasta. Kaikkia muita tekijöitä paitsi hintaa piti aikaisempaa huonompana muissa maissa keskimäärin 25–39 % vastaajista, kun Suomessa niiden kehityksen arveli huonontuneen ainoastaan 6–13 % vastaajista. Suomi näyttää olevan tässäkin suhteessa ”oman tiensä kulkija”.

Hintojen kehityksen arvioitiin huonontuneen useimmin ja terveellisyys-/ravintosisällön sekä turvallisuuden vähiten. Maiden välillä oli kuitenkin joitain huomionarvoisia eroja. Mielenkiintoista on esimerkiksi se, että Norjassa, missä yleensä ruoan turvallisuuteen luotetaan melko paljon, turvallisuuden nähtiin huonontuneen kysytyistä tekijöistä eniten. Poppe ja Kjærnes (2003) esittävät, että Iso-Britannia, Tanska ja Norja ovat vähäisen pessimismin ja korkean luottamuksen maita, kun taas Portugalissa ja Italiassa tilanne on päinvastainen. Suomen voitusten perusteella katsoa kuuluvaksi edellisiin.

4.3 Luottamus institutionaalisiin toimijoihin

Luottamusta institutionaalisiin toimijoihin tarkasteltiin vertailututkimuksessa yhtäältä viittä eri toimijaa käsittelevän väittämän kautta ja toisaalta luottamusta pyrittiin selvittämään hypoteettisessa ruokaskandaalitalanteessa. Tarkastellut väittämät olivat seuraavat (ks. [lomake liitteessä 1, kysymys 23a–e](#)):

- a) Vähittäiskaupalle turvallinen ruoka on ensisijainen huolenaihe
- b) Elintarviketeollisuutta kiinnostaa enemmän tuloksen tekeminen kuin ruoan laatu ja maku (k)
- c) Maataloustuottajien pyrkimykset tehostaa tuotantoa eivät heikennä eläinten hyvinvointia
- d) Viranomaiset ovat kiinnostuneempia säätelemään hintoja kuin suojaamaan kuluttajia ruoan riskeiltä (k)
- e) Media liioittelee ruokaan liittyviä ongelmia saadakseen lisää lukijoita tai katselijoita (k)

Väittämät koodattiin uudelleen niin, että luottamus kutakin toimijaa kohtaan sai arvon 1 ja epäluottamus arvon -1. Kaikki väittämät eivät kuitenkaan ole ajatuk-sellisesti samansuuntaisia, toisin sanoen myös vaihtoehto *täysin eri mieltä* voi ilmentää luottamusta. Tämän vuoksi väittämät b, d ja e käännettiin ennen uudelleen koodausta. Vaihtoehto *osittain samaa mieltä* koodattiin uudessa muuttujassa arvoksi 0. Uusilla muuttujilla voitiin laskea välillä -1 – +1 vaihteleva keskiarvo kullekin toimijalle. Positiivinen arvo merkitsi luottamusta ja negatiivinen epä-luottamusta, ja toisaalta etäisyys nolasta kertoi luottamuksen tai epäluottamuksen voimakkuudesta. Näiden uusien arvojen avulla Suomea voitiin suoraan verrata muihin maihin. Kun tarkastellaan luottamusta tiettyyn toimijaan ainoastaan yhden väittämän perusteella, on muistettava se, että väittämät ovat tilannekohtaisia ja niissä esitetään toimija ainoastaan yhdestä näkökulmasta. Väittämien perusteella tehdyt tulkinnat luottamuksesta eivät siis kuvaa yleistä luottamusta toimijoita kohtaan vaan luottamusta väittämän rajaamassa kontekstissa. Tarkastelut haluttiin tästä huolimatta tehdä, sillä näin voitiin verrata suomalaisten näkemyksiä muiden maiden kuluttajien näkemyksiin. Keskimääräinen luottamus toimijoihin (Suomi, kaikkien maiden maiden keskiarvo sekä muiden maiden pienin ja suurin arvo) esitetään taulukossa 7.

Taulukko 7. Keskimääräinen luottamus toimijoihin.

	Suomi	Keskiarvo	Pienin arvo	Suurin arvo
Vähittäiskauppa (turvallisuus)	.40	.24	-.02 (Norja)	.76 (Tanska)
Viranomaiset (turvallisuus – hinnat)	.06	-.13	-.37 (Italia)	.07 (Tanska)
Elintarviketeollisuus (laatu – tuotot)	-.14	-.40	-.58 (Portugali)	-.26 (I. Saksa)
Maataloustuottajat (eettisyys – tuotot)	-.17	-.06	-.42 (Tanska)	.80 (Italia)
Media (ei liioittele)	-.32	-.23	-.45 (Iso-Britannia)	-.10 (L. Saksa)

Lähde (pl. Suomi): Poppe ja Kjærnes 2003, 86.

Suhtautumisessa toimijoihin Suomi ei ollut niin selkeästi muita maita luotta-vaisempi kuin suhtautumisessa ruokien turvallisuuteen. Suomalaiset suhtautuivat melko selvästi muita positiivisemmin ainoastaan elintarviketeollisuuden toimintaan, mutta Suomessakaan kovin moni ei uskonut, että teollisuutta kiinnostaisi enemmän ruoan laatu ja maku kuin tuloksen tekeminen. Vähittäis-kaupan toiminta nähtiin kaikkein myönteisimmin, kaikki muut maat paitsi Norja

luottivat melko voimakkaasti vähittäiskaupan haluun turvata ruoan turvallisuus. Norjan tulos oli lähellä nollaa, mikä tarkoittaa, että norjalaiset sijoittuvat melko keskelle sillä jatkumolla, jonka ääripäinä ovat luottamus ja epäluottamus. Norjan tulosta kuitenkin selittänee se, että tutkimuksen ajankohtana Norjassa oli tullut ilmi tapaus, joka koski puutteellista hygieniaa vähittäiskaupassa. Tapaus varmasti heijastui ainakin väliaikaisesti luottamukseen. Suomen vastaajien keskiarvo oli hieman kaikkien maiden keskiarvon yläpuolella, mutta lähes yhtä suurta luottamus oli myös Isossa-Britanniassa (ei taulukkoa) ja vielä suurempaa Tanskassa.

Sen sijaan luottamus maataloustuottajien toimintaan eläinten hyvinvoinnin turvaamisessa oli Suomessa hieman keskimääräistä vähäisempää. Suomen arvo oli kaikkien maiden keskiarvoa matalampi, mutta ei kuitenkaan matalin verrattuna muihin maihin. Suhtautumisessa maatalouteen hajonta maiden välillä oli kaikkein suurinta. Italialaiset eivät juuri uskoneet eläinten hyvinvoinnin heikkenevän maatalouden tehostamisen myötä, kun taas Tanskassa tähän uskottiin melko voimakkaasti. Viranomaisten toimintaan suomalaiset suhtautuivat hieman muita maita positiivisemmin. Sen sijaan media nähtiin meillä epäluotettavampana kuin muualla keskimäärin, mutta yhtä negatiivisia olivat arvioissaan portugalilaiset (ei taulukkoa) ja kaikkein negatiivisimpia isobritannialaiset.

Suomea voi suoraan verrata muihin maihin myös siinä, kuinka vastaajat uskoivat eri toimijoiden tiedottavan mahdollisessa kriisitilanteessa. Kuvitteelliseksi kriisitilanteeksi vastaajille esitettiin broilerintuotantoa koskeva ruokaskandaali. Vastaajia pyydettiin arvioimaan, uskoivatko he, että esitetyt toimijat kertoisivat skandaalista koko totuuden, osatotuuden vai salaisivat tietoa. Maita verrattiin toisiinsa tarkastelemalla niiden vastaajien osuuksia, jotka ilmoittivat uskovansa toimijan kertovan asiasta *koko totuuden*. Näiden vastaajien osuudet Suomessa ja kaikissa muissa maissa keskimäärin sekä pienin ja suurin osuus esitetään taulukossa 8.

Taulukko 8. Niiden vastaajien prosenttiosuus, jotka uskoivat kunkin toimijan kertovan koko totuuden ruokaskandaalitalanteessa.

	Suomi (N = 1 207)	Keskiarvo	Pienin osuus	Suurin osuus
Kuluttajajärjestöt	71	63	45 (Iso-Britannia)	73 (Norja)
Asiantuntijat	62	52	44 (Iso-Britannia)	65 (Norja)
Viranomaiset	53	34	26 (Portugali)	47 (Norja)
Media	50	33	20 (I. Saksa)	52 (Norja)
Maataloustuottajat	28	14	9 (I. ja L. Saksa, Italia)	25 (Iso-Britannia)
Elintarviketeollisuus	24	6	1 (I. ja L. Saksa)	10 (Iso-Britannia)
Kauppaketjut	22	10	4 (I. ja L. Saksa)	17 (Iso-Britannia)
Poliitikot	12	7	2 (I. Saksa)	14 (Norja)

Lähde (pl. Suomi): Poppe ja Kjærnes 2003, 86.

Suomalaiset näkivät toimijoiden luotettavuuden keskimäärin samansuuntaisena kuin muutkin maat, luotettavimpina tiedon kertojina pidettiin kuluttajajärjestöjä ja asiantuntijoita ja vähiten luotettavina elintarviketeollisuutta, kauppaketjuja ja poliitikkoja. Suomalaisten vastaukset erottuivat keskiarvoista siten, että suomalaiset olivat arvioineet kaikki toimijat keskimääräistä useammin koko totuuden kertojiksi. Erityisen huomiota herättävä oli ero suhtautumisessa teollisuuteen, suomalaisista vastaajista 24 % uskoi teollisuuden kertovan skandaalin yhteydessä koko totuuden, kun tähän uskoi keskimäärin ainoastaan kuusi prosenttia muiden maiden vastaajista. Samansuuntainen ero Suomen ja useiden muiden maiden välillä oli nähtävissä jo aikaisemminkin. Vuoden 1998 Eurobarometrin mukaan 26 % suomalaisista uskoi tuottajien kertovan koko totuuden elintarvikkeiden turvallisuudesta. Tämä oli korkein osuus mukana olleissa viidessätoista maassa, ja kaikkien maiden keskiarvo oli 12 % (Eurobarometri 49:1998).

Vaikka suomalaiset kuluttajat uskoivatkin keskimääräistä useammin eri toimijoiden rehellisyyteen, eivät suomalaisten arviot kuitenkaan olleet jokaisesta toimijasta kaikkein positiivisimmat. Kaikkia muita luottavaisemmin suomalaiset suhtautuivat viranomaisten, maataloustuottajien, kauppaketjujen ja teollisuuden rehellisyyteen. Luottamuksessa muiden paitsi teollisuuden rehellisyyteen erot seuraavaksi luottavaisimpaan maahan olivat vain muutaman prosenttiyksikön luokkaa. Suomi oli vastauksissaan lähinnä muita Pohjoismaita, etenkin Norjaa. Suomen tuloksissa luottamus toimijoiden rehellisyyteen jakautui kahtia. Yli puolet kaikista vastaajista uskoi neljän luotettavimmaksi koetun toimijan kertovan koko totuuden, kun taas alle kolmannes vastaajista näki loput neljä toimijaa rehellisinä.

Vertailututkimuksessa luottamuksesta toimijoiden rehellisyyteen tehtiin malli, johon otettiin mukaan erilaisia taustamuuttujia, joiden vaikutusta tarkasteltiin yhtä aikaa. Demografisilla muuttujilla oli melko vähän vaikutusta malleissa. Sukupuoli ja ikä erottelivat osassa maita suhtautumista siten, että miehet olivat naisia luottavaisempia ja iän kohotessa luottamus totuuden kertomiseen väheni, mutta erot eivät olleet erityisen voimakkaita. (Poppe ja Kjærnes 2003, 97). Suomen analyyseissa ei täysin vastaavaa mallia voitu laskea, mutta taustamuuttujien vaikutusta luottamukseen tarkasteltiin ristiintaulukoinnin avulla (ks. luku 3.4).

Ihmisten välistä luottamusta haluttiin mitata kysymyksellä *Oletteko yleisesti ottaen sitä mieltä, että ihmisiin voi luottaa vai että koskaan ei voi olla liian varovainen?* Suomalaiset näyttäisivät jakautuvan melko tasaisesti niihin, jotka luottavat yleensä ihmisiin ja niihin, jotka eivät luota. Suomalaisista 46 % oli sitä mieltä, että ihmisiin voi yleensä luottaa. Tämä luku oli korkeampi kuin monissa muissa maissa, mutta kuitenkin matalampi kuin muissa Pohjoismaissa. Pohjoismaissa tyypillistä onkin melko voimakas ihmisten välinen luottamus verrattuna esimerkiksi Etelä-Eurooppaan, ja Suomi asettui melko hyvin tämän oletuksen mukaisesti, joskin Norjassa ja Tanskassa luottamus oli kuitenkin vielä selkeämmin voimakasta (osuudet järjestyksessä 57 % ja 64 %). Sen sijaan Portugalissa vain 14 % vastaajista näki ihmiset luottamuksen arvoisiksi ja Italiassakin ainoastaan viidesosa vastaajista.

Ne suomalaiset, jotka kokivat, että ihmisiin voi yleensä luottaa, luottivat myös ruoan turvallisuuteen selkeästi useammin kuin ne, jotka eivät kokeneet muita ihmisiä luottamuksen arvoiseksi. Samoin he kokivat hieman muita useammin omat vaikutusmahdollisuutensa kuluttajina hyväksi, joskaan ero ei ollut niin suuri kuin luottamuksessa ruoan turvallisuuteen. Suomessa ikä ja koulutus (myös ikä

huomioon ottaen) vaikuttivat luottamukseen, luottamus ihmisiin oli suurempaa koulutuksen lisääntyessä ja toisaalta se väheni iän myötä. (Ei taulukkoa.)

4.4 Luottamusindeksit

Vertailevassa tutkimuksessa käytettiin luottamuksen eri mittareista laskettuja indeksejä yhtenä keinona tarkastella luottamusta. Indeksien avulla muuttujista saatiin jatkuva-asteikollisia, jolloin niille voitiin laskea keskiarvoja ja niitä voitiin käyttää lineaarisessa regressioanalyysissä selitettävänä muuttujina. Analysoitaessa Suomen aineistoa päätettiin myös muodostaa indeksit ja laskea keskiarvoja, joita sitten voitiin verrata muiden maiden tuloksiin. Indeksit perustuivat edellä käsiteltyihin muuttujiin. Alkuperäisissä esityksissä käytetyt indeksit maittain ovat peräisin logistisista regressiomalleista (Poppe ja Kjærnes 2003, 41, 69, 94).

Vertailua varten Suomen aineistosta muodostettiin neljä indeksiä. Ensimmäinen perustui kuluttajien suhtautumiseen eri ruokien ja elintarvikkeiden turvallisuuteen ([ks. lomake liitteessä 1, kysymys 21a–l](#)) ja sille annettiin nimeksi *eri ruokien ja elintarvikkeiden turvallisuus*. Indeksi muodostettiin koodaamalla alkuperäiset muuttujat ensin uudelleen ns. dummy-muuttujiksi niin, että vastausvaihtoehto *erittäin turvallinen* sai arvon yksi ja muut vaihtoehdot saivat arvon nolla. Kunkin vastaajan arvot näillä muuttujilla laskettiin yhteen, sitten jaettiin ruokien määrällä (12) ja lopuksi luku kerrottiin sadalla, jolloin tulos vaihteli nollan ja sadan välillä. Jos vastaaja sai indeksillä arvon 0, hän ei pitänyt yhtäkään ruokaa hyvin turvallisena ja toisaalta arvo 100 merkitsisi sitä, että hän arvioi kaikki erittäin turvallisiksi. Indeksi osoitti erittäin turvallisina pidettyjen ruokien ja elintarvikkeiden prosenttiosuuden.

Toinen indeksi nimettiin *pessimismiksi*. Tällöin tarkasteltiin ruokaan liittyvien tekijöiden pitkän aikavälin kehitystä ja erityisesti niitä asioita, joiden vastaajat olivat arvioineet huonontuneen viimeisen 20 vuoden aikana ([ks. lomake liitteessä 1, kysymys 14a–e](#)). Tällöin uudelleenkodeaus vastausvaihtoehto *muuttunut huonommaksi* sai arvon yksi ja muut arvon nolla. Indeksi muodostettiin kuten edellä. Vastaajan saama arvo kuvasi sitä, miten suuren osan kysytyistä viidestä asiasta hän näki huonontuneen, esimerkiksi arvo 20 merkitsi sitä, että vastaajan mielestä yksi kysytyistä asioista (eli 20 %) oli mennyt huonompaan suuntaan.

Kolmas indeksi sai nimekseen *totuuden kertominen* ja se muodostettiin muuttujista, joissa tiedusteltiin vastaajien uskoa eri toimijoiden rehellisyyteen ruokaskandaalitalanteessa ([ks. lomake liitteessä 1, kysymys 22a–h](#)). Vastausvaihtoehto *kertoisi koko totuuden* sai uudelleenkodeaus arvon yksi, muut arvon nolla. Indeksi muodostettiin jälleen kuten edellä kuvatuissa tapauksissa.

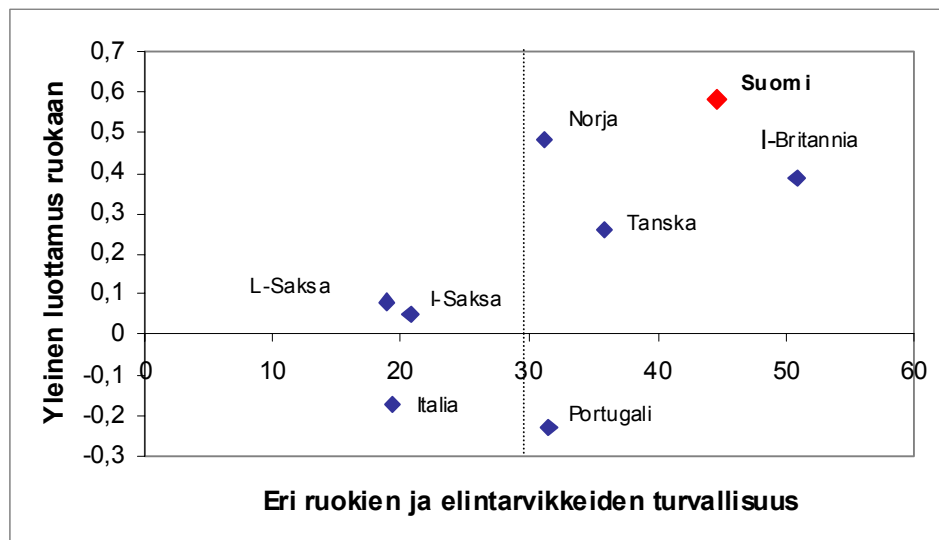
Neljäs indeksi oli hieman edellisistä poikkeava ja se perustui vain yhteen muuttujaan. Kysymys *Missä määrin luotatte siihen, että ostamanne ruoka on turvallista?* koodattiin uudelleen siten, että vastausvaihtoehto *suuresta määrin* sai arvon 1, jossain määrin arvon 0 ja hyvin vähän arvon -1. Tällöin arvot siis vaihtelivat -1:n ja 1:n välillä. Mitä suuremman negatiivisen arvon vastaajat keskimäärin antoivat, sitä vähemmän he luottivat ostamansa ruoan turvallisuuteen ja vastaavasti mitä suurempi positiivinen arvo, sitä suurempi luottamus. Indeksille annettiin nimi *yleinen luottamus ruokaan*.

Mittarien luotettavuuden arvioinnissa käytettiin reliabiliteettianalyysia. Tunnuslukuna käytettävän reliabiliteettikertoimen (Cronbachin alfa) rajana pidetään yleensä arvoa 0,7, jonka ylittävät arvot kertovat summamuuttujan luotettavuudesta (esim. Kanninen 1999, 70). Ainoastaan *pessimismi*-indeksin kerroin jäi hieman tätä alhaisemmaksi. Tämä johtuu siitä, että hintojen kehitys oli arvioitu niin eri tavoin kuin muiden kysytyjen tekijöiden kehitys. Suomen aineistossa indeksien reliabiliteettikertoimet olivat seuraavat: eri ruokien ja elintarvikkeiden turvallisuus 0,8257, pessimismi 0,5371, totuuden kertominen 0,7434. Koska neljäs indeksi perustui vain yhteen muuttujaan, sille ei laskettu vastaavaa kerrointa.

4.4.1 Suomen sijainti luottamuksen kartalla

Indeksejä käytettiin erityisesti apuvälineinä, joiden avulla voitiin hahmottaa Suomen sijoittumista muiden maiden rinnalla luottamuksen eri ulottuvuuksilla. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että Suomi sijoitettiin muiden maiden joukkoon ”kartalle”, joka muodostui kaksiulotteisesta koordinaatistosta, jossa akseleina oli kaksi luottamuksen eri ulottuvuutta. Kunkin maan koordinaatteina olivat kahden ulottuvuuden keskiarvot, minkä perusteella maat sijoitettiin paikoilleen. Kuviot 16–18 havainnollistavat Suomen sijoittumista näillä ulottuvuuksilla verrattuna muihin maihin. Kuvioista nähdään, mitkä maat muistuttivat toisiaan ja mitkä taas olivat näillä ulottuvuuksilla tarkastellen hyvin erilaisia eli kaukana toisistaan kuviossa.

Aluksi verrattiin luottamusta kotiin ostettuun ruokaan eri ruokien ja elintarvikkeiden koettuun turvallisuuteen eri maissa. Kuviossa 16 esitetään maiden asettuminen näiden kahden luottamuksen ulottuvuuden muodostamaan koordinaatistoon.

Kuvio 16. Eri ruokien ja elintarvikkeiden turvallisuus suhteessa yleiseen luottamukseen ruokaan. Keskimääräiset arvot maittain. (Poppe ja Kjærnes 2003, 41, 55–56).

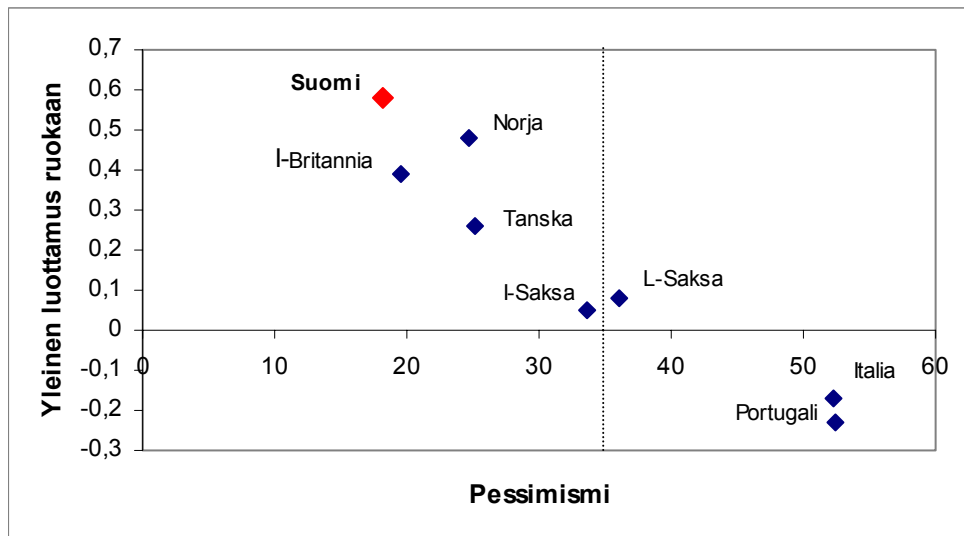
Kuvion x-akselilla ovat *eri ruokien ja elintarvikkeiden turvallisuus*-indeksin arvot, jotka vaihtelivat nolasta sataan. Akselin leikkaava katkoviiva osoittaa

kaikkien maiden keskiarvon (29,7), joka tarkoittaa, että kaikissa maissa (pl. Suomi) keskimäärin vajaa kolmannes tuotteista nähtiin erittäin turvallisina. Y-akselille, jonka arvot kuvaavat yleistä luottamusta ruokaan vaihteluvälillä -1:stä 1:een, kaikkien maiden keskiarvoa ei laitettu näkyviin (muiden maiden keskiarvo 0,12). Olennaista oli maiden sijoittuminen joko luottavien tai epäluottavien puolelle (eli kuvassa nollan ylä- tai alapuolelle), ja keskiarvo poikkesi vain hyvin vähän nyt näkyvästä nollan kautta kulkevasta akselista.

Kuvion 16 oikeassa yläneljänneksessä olevissa maissa Suomi mukaan lukien luotettiin keskimääräistä enemmän esitettyjen ruokien turvallisuuteen ja myös luottamus yleensä kotiin ostettuun ruokaan oli voimakkaampaa. Mitä suuremmat luvut kummallakin akselilla, sitä enemmän ruokaan luotettiin. Kuvioista nähdään, että Suomessa yleinen luottamus ruoan turvallisuuteen oli voimakkaampaa kuin muualla, mutta kun tarkastellaan erilaisten ruokien tai elintarvikkeiden turvallisuutta, Isossa-Britanniassa luottamus oli vielä suurempaa kuin Suomessa.

Kaikista vähiten ruoan turvallisuuteen luotettiin Italiassa, missä sekä luottamus erilaisten ruokien ja elintarvikkeiden turvallisuuteen että luottamus kotiin ostettuun ruokaan yleensä oli selvästi keskimääräistä vähäisempää. Kuten jo aiemmin on tullut ilmi, myös Portugalissa ja itäisessä sekä läntisessä Saksassa luottamus ruokaan oli näillä mittareilla melko vähäistä.

Toiseksi tarkasteltiin yleisen luottamuksen suhdetta ruoan kehitykseen liittyvään pessimismiin. Kuviossa 17 esitetään maiden sijoittuminen koordinaatistoon.

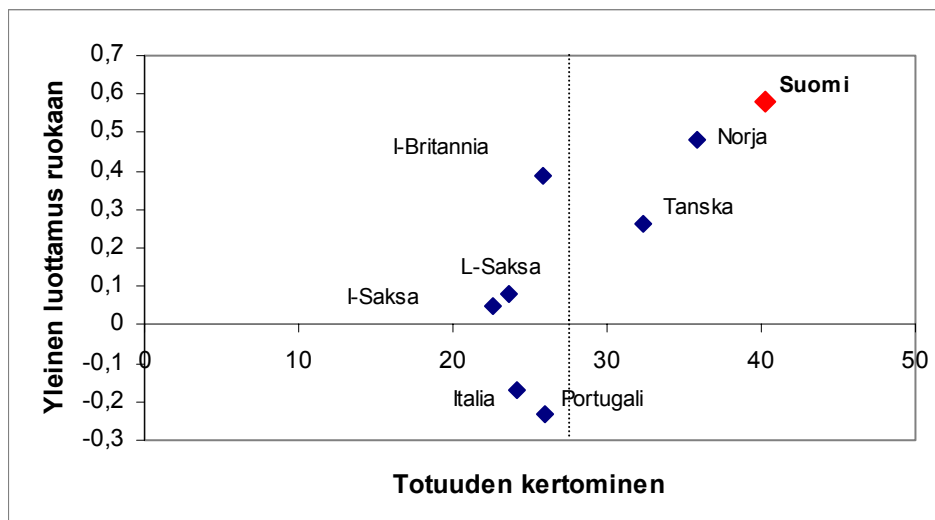

Kuvio 17. Yleinen luottamus ruokaan suhteessa pessimismiin. Keskimääräiset arvot maittain. (Poppe ja Kjærnes 2003, 80).

Ennako-oletuksena oli, että mitä enemmän ruoan turvallisuuteen luotetaan, sitä positiivisemmin ruoan pitkän aikavälin kehitys nähdään ja toisinpäin. Kuten kuvioista 17 nähdään, oletus piti paikkansa, sillä maat asettuivat melko hyvin suoralle. Kuvioista nähdään selvästi myös se, että Suomi sijoittui (jälleen) ”ääripäähän”. Suomen sijoittumista kuvasi suhteellisen voimakas luottamus ruokaan yleensä ja toisaalta vähäinen pessimismi. Suomen kaltaisia keskimääräistä vähäisemmän pessimismin ja voimakkaamman luottamuksen maita olivat Iso-Britannia,

Norja ja Tanska. Saksa sijoittui kokonaisuudessaan jo hyvin lähelle keskiarvoja. Italiaa ja Portugalia kuvasi muita maita suurempi pessimismi ja vähäisempi luottamus ruoan turvallisuuteen yleensä.

Viimeisessä koordinaatistossa esitetään maiden sijoittuminen jälleen yleisen luottamuksen kannalta, mutta nyt suhteessa siihen, uskottiinko eri toimijoiden kertovan ruokaskandaalitalanteesta asiasta koko totuuden (kuvio 18).

Kuvio 18. Yleinen luottamus ruokaan suhteessa totuuden kertomiseen. Keskimääräiset arvot maittain. (Poppe ja Kjærnes 2003, 106).

Jos kuluttajat kokevat voivansa luottaa ruoan kanssa tekemisissä olevien toimijoiden rehellisyyteen, heidän voisi uskoa myös pitävän ostamaansa ruokaa turvallisena. Kuvioista 18 nähdään, että yhteys ei kaikkialla ole näin suoraviivainen. Suomi sijoittui jälleen hyvin lähelle kuvion nurkkaa eli melko kauas kaikkien maiden keskimääräisistä arvoista kummallakin akselilla. Suomessa siis uskottiin eri toimijoiden rehellisyyteen enemmän kuin muissa maissa. Myös Norjassa ja Tanskassa usko siihen, että toimijat kertoisivat ruokaskandaalitalanteesta koko totuuden, oli voimakkaampaa kuin kaikissa maissa keskimäärin. Sen sijaan Iso-Britanniassa, joka kuvioissa 16 ja 17 sijoittui lähelle Suomea, luottamus toimijoiden rehellisyyteen oli keskimääräistä vähäisempää, vaikka luottamus kotiin ostettuun ruokaan oli suhteellisen voimakasta. Italia ja Portugali erottuivat jälleen muista siten, että kummassakin maassa luottamus sekä ruokaan että toimijoiden rehellisyyteen oli keskimääräistä vähäisempää.

Tiivistäen voisi sanoa, että maiden välillä on huomattavia eroja luottamuksessa. Demografiset tai esimerkiksi ruokatapoihin liittyvät muuttujat eivät niinkään näytä vaikuttavan luottamukseen, poikkeuksena sukupuoli. Naiset suhtautuvat lähes kaikkialla ruoan turvallisuuteen epäilevämmiin kuin miehet. Pohjoismaat, etenkin Suomi ja Norja, sekä Iso-Britannia ovat melko korkean luottamuksen maita, kun taas Italiassa ja Portugalissa luottamus ruokaan on vähäistä. Saksa asettuu näiden kahden ääripään välimaastoon. Vertailututkimuksessa kuluttajakyselyn lisäksi toteutettiin ns. institutionaalinen osuus, jossa asiantuntijahaastattelujen avulla tutkittiin kunkin maan rakenteellisia olosuhteita (esim. mahdolliset ruokakriisit ja

niiden hoito). Aineistot pyritään tulevaisuudessa yhdistämään, sillä näyttää siltä, että maiden väliset erot luottamuksessa liittyvät siihen, kuinka ruoantuotannon ja yhteiskunnan erilaiset järjestelmät rakentuvat ja toimivat kussakin maassa.

Suomen tulosten vertaaminen muihin maihin antaa aihetta pohtia, mistä kuluttajien korkea luottamus Suomessa johtuu. Suomessa on perinteisesti luotettu asioiden toimivuuteen sekä muiden ihmisten rehellisyyteen, eikä luottamus ole joutunut peruuttamattomasti koetukselle. Muissa Pohjoismaissa yhteiskuntarakente on Suomen kaltainen, ja tutkimuksen tulokset osoittavat, että myös luottamuksessa maat muistuttavat melko paljon toisiaan.

5 POHDINTA

Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää kuluttajien käsityksiä elintarvikkeiden turvallisuudesta ja laadusta sekä heidän kokemaansa luottamusta ruokaa ja elintarvikeketjun toimijoita kohtaan. Tarkasteltavana oli luottamus ruokaan yleensä sekä eri tavoin tuotettuja, käsiteltyjä ja erilaisista raaka-aineista peräisin olevia ruokia ja elintarvikkeita kohtaan. Lisäksi tarkasteltiin kuluttajien näkemyksiä elintarvikeketjun ja ruoan turvallisuuden kanssa välillisesti tekemisissä olevien tahojen, kuten median, toiminnasta.

Edellä kuvatun lisäksi keskeinen tavoite oli laajentaa ymmärrystä Suomen tilanteesta vertaamalla tuloksia kuudessa muussa Euroopan maassa (Isossa-Britanniassa, Italiassa, Norjassa, Portugalissa Saksassa ja Tanskassa) toteutetun yhteistutkimushankkeen tuloksiin. Näin Suomen tutkimuksen tulokset asettuvat laajempaan kontekstiin ja vertailu muihin maihin auttaa tulkinnassa.

Seuraavassa esitämme tutkimuksen keskeiset tulokset sekä pohdinnan. Ensin tarkastelemme tutkimusaineistoa, käytettyjä analyysimenetelmiä ja niiden merkitystä tutkimuksen tulosten kannalta (luku 5.1). Tuloksista kuvataan ensin kuluttajien luottamus yleensä ruoan turvallisuutta kohtaan. Pohdimme, mitkä tekijät liittyvät luottamukseen ja mahdollisesti selittävät sitä (luku 5.2). Sitten käsittelemme turvallisuuden moniulotteisuutta tarkastelemalla luottamusta erilaisia ruokia ja elintarvikkeita kohtaan (luku 5.3). Lopuksi pohdimme luottamusta elintarvikeketjua ja muita toimijoita kohtaan sekä luottamuksen tilannesidonnaisuutta ja tarvetta sen aktiiviseen ylläpitoon (luku 5.4).

5.1 Aineiston ja menetelmän tarkastelu

Luottamus ruokaan on tutkimusasetelmassa määrittynyt luottamukseksi ruoan *turvallisuuteen*. Turvallisuus taas merkitsee useimmille sitä, että ruoka on turvallista ja vaaratonta *syödä*. Tästä näkökulmasta turvallisuuden ulkopuolelle jäävät sellaiset tärkeät asiat kuin vaikkapa luottamus ruoan tuotantotavan ja -olosuhteiden laatuun. Luottamus ei ole käsitteenä yksinkertainen (ks. luku 1) ja sen merkitykset ja rajoitukset on hyvä muistaa, kun tarkastellaan tuloksia kokonaisuutena.

Ruoan turvallisuus puhuttaa niin Suomessa kuin maailmallakin. Olemme kohdanneet erilaisia kriisejä, joista yhtenä laajasti esillä olleena voi mainita nautojen BSE-taudin. Koska ruoan turvallisuuden arvioimiseen voivat vaikuttaa ne asiat, joita käsitellään paljon julkisuudessa, on hyvä palauttaa mieleen keskustelu ruoan turvallisuudesta Suomessa tutkimuksen ajankohtana. Keskustelua geeniteknologiasta ja sen soveltamisesta ruoan tuotantoon on käyty jo pitkään ja tutkimuksenkin ajankohtana asiaa käsiteltiin runsaasti mediassa. Suoranaisesti ruoan turvallisuutta koskeva uutinen oli keväällä 2003 norjalaisen tutkimuksen perusteella esitetty epäily Becel pro.aktiv -margariinin liian korkeista PAH-pitoisuuksista. Myöhemmin elintarvikeviraston teettämässä tutkimuksessa aiempi tulos ei saanut vahvistusta ja Becel pro.aktiv -margariinin todettiin olevan turvallista. (Elintarvikeviraston tiedote 17.6.2004.) Vertailuaineiston puuttuessa on vaikeaa arvioida, vaikuttiko uutinen suomalaisten kuluttajien arvioihin kolesterolia alentavan margariinin turvallisuudesta. Kolmannes vastaajista piti kolesterolia

alentavaa margariinia täysin turvallisena, eli sitä ei pidetty aivan niin turvallisena kuin monia muita elintarvikkeita.

Aineisto (N = 1 207) kerättiin puhelinhaastatteluilla käyttäen kiintiöintä. Siten aineisto saatiin edustavaksi vastaajien sukupuolen, iän ja asuinpaikan mukaan. Aineistossa on väestöön verrattuna enemmän keskiasteen tutkinnon suorittaneita ja hieman vähemmän perusasteen koulutuksen tai korkea-asteen koulutuksen saaneita. Oletamme kuitenkin, ettei koulutuksen lievä epäedustavuus ole merkittävästi vaikuttanut vastauksiin, sillä koulutus painottui keskimmäiseen koulutusluokkaan eikä vähiten tai eniten koulutettuihin. Aikaisemmissa tutkimuksissa on havaittu, että korkeasti koulutetut luottavat ruoan turvallisuuteen enemmän kuin vähemmän koulutetut (esim. Berg 2000), ja tällöin koulutuksen jakauma saattaa vaikuttaa myös vastausten jakaumiin. Nyt käsillä olevassa tutkimuksessa arviot ruoan turvallisuudesta erosivat hieman vastaajien koulutuksen mukaan. Ruoan turvallisuuden luotettiin sitä enemmän, mitä korkeammin vastaaja oli koulutettu. Myös joidenkin yksittäisten tuotteiden turvallisuusarvioissa oli eroja, mutta osa eroista hävisi, kun koulutusta tarkasteltiin erikseen eri ikäryhmissä.

Jo edellä on kiinnitetty huomiota siihen, että Suomessa vain yksi prosentti vastaajista ei juuri luottanut ruoan turvallisuuteen. Osuus on hyvin pieni verrattuna muiden yhteistutkimuksessa mukana olleiden maiden vastaaviin osuuksiin (9–31 %). Kun otetaan huomioon koulutuksen mahdollinen vaikutus luottamukseen, saattaisi alimman koulutusryhmän lievä aliedustavuus olla yksi syy melko korkeaan luottamukseen Suomessa. Muiden maiden koulutuksen jakaumasta ei ollut käytettävissä vertailutietoja. Kuitenkaan arvioihin eri ruokien ja elintarvikkeiden turvallisuudesta vertailututkimuksessa koulutuksella ei ollut vaikutusta (Poppe ja Kjærnes 2003, 45). Koulutuksen jakauma on silti hyvä pitää mielessä, kun tarkastellaan tuloksia ja niiden merkitystä.

Analyysissa käytimme pääasiallisena menetelmänä ristiintaulukointia. Vaikka ristiintaulukointi on analyysimenetelmänä sopivin luokka-asteikollisten muuttujien tarkasteluun, ei tuloksista voida kuitenkaan aina yksiselitteisesti sanoa, miten riippuvuus käytännössä ilmenee eli mitkä vastaajaryhmät eroavat tilastollisesti merkittävästi toisistaan. Tuloksista ainoastaan nähdään, että *joidenkin* tarkasteltavien ryhmien välillä on eroa. Dikotomisista muuttujia käytettäessä tämä ei muodostu ongelmaksi, mutta esimerkiksi eri ikäryhmien vertailu voi olla joissakin tapauksissa ongelmallisempaa. Osa ikäryhmien välisistä eroista on nähtävissä hyvin selvästi, mutta aina tilastollisesti merkitsevästikään eroista ei kannata tehdä kovin voimakkaita tulkintoja. Ristiintaulukoinnin ongelman olisi voinut poistaa vertailututkimuksen avulla laskettujen indeksien käyttö riippuvina muuttujina analyyseissa. Tästä huolimatta emme halunneet käyttää indeksejä tässä vaiheessa, sillä halusimme tarkastella kysymyksiä yksittäin ja sellaisina kuin ne olivat, mahdollisine puutteineenkin. Indeksit tiivistävät ja samalla yksinkertaistavat tietoa, jolloin riskinä ovat liian yksioikoiset tulkinnat. Kun aineistosta, myös sen rajoituksesta, on hyvä perusymmärrys, voi indeksejäkin käyttää jatkoanalyyseissa. Indeksit voivat olla käyttökelpoisia esim. regressiomalleissa tai muissa mahdollisissa jatkotarkasteluissa.

Sukupuoli otettiin mukaan tarkasteluihin vakioivana, ns. layer-muuttujana sen vuoksi, että naisten ja miesten mielipiteet ruoan turvallisuudesta poikkeavat melko selvästi toisistaan, niin nyt käsillä olevassa tutkimuksessa kuin aikaisemmissakin tutkimuksissa (Berg 2000, Järvelä 1998a, Eurobarometri 49:1998). Koulutuksen

yhteydessä myös ikää käytettiin layer-muuttujana, koska ikä ja koulutus korreloivat keskenään. Ristiintaulukointi menetelmänä on kuitenkin sellainen, että jo yhdenkin layer-muuttujan mukaan tuominen analyysiin hankaloittaa tulosten tulkintaa. Tässä tapauksessa se oli silti perusteltua, sillä osa tilastollisesti merkitsevistä eroista tuli esiin esimerkiksi vain naisilla tai tietyissä ikäryhmissä. Ristiintaulukointiin liittyvien reunaehtojen vuoksi taustamuuttujien vaikutusta saattaisi olla parempi tutkia esimerkiksi regressiomallien avulla, jolloin tietyn muuttujan vaikutusta tarkasteltaessa myös muiden muuttujien vaikutus tulisi huomioitua. Vertailututkimuksessa kävi kuitenkin ilmi, että taustamuuttujilla ei voitu selittää luottamuksen vaihtelusta kovinkaan paljon, joten mallien tekemistä ei tässä vaiheessa pidetty välttämättömänä. Malleihin voidaan kuitenkin ottaa mukaan hyvin monenlaisia muuttujia, kun ensin perehdytään mahdollisesti oleellisiin ja kiinnostaviin tutkittavan ilmiön taustalla vaikuttaviin tekijöihin.

Suomessa käytetty lomake vastasi mahdollisimman täsmällisesti yhteistutkimuksen lomaketta. Osa kysymyksistä, joissa oli kolme vastausvaihtoehtoa, oli analyysissa hieman ongelmallisia. Kysymykset selvittivät vastaajien mielipiteitä erilaisten asioiden tärkeydestä tai paikkansapitävyydestä. Vastausvaihtoehtoista puuttui ns. neutraali vaihtoehto, ja tällöin kaksi vastausvaihtoehtoa viittasi samaan suuntaan ja ainoastaan yksi vastakkaiseen suuntaan (esim. ei lainkaan tärkeä, jonkin verran tärkeä, tärkeä). Vastausvaihtoehtojen rajoittaminen voi joissakin tapauksissa helpottaa vastaamista, jolloin siitä on etua. Rajoittaminen voi kuitenkin vaikuttaa vastausten hajontaan, etenkin jos vastaaja on taipuvainen välttämään ääri vaihtoehtoja. Pyrimme ottamaan huomioon vastausvaihtoehtojen mahdollisesti aiheuttamat varaukset vastausten tulkinnassa.

Kysymysten muotoilu ja kääntäminen suomen kielelle voi olla yksi syy niihin tuloksiin, joiden osalta Suomi poikkesi selvästi muista maista. Koska emme olleet mukana suunnittelemassa kyselyä, emme välttämättä ole olleet tietoisia aivan kaikista painotuksista tai oleellista yksityiskohdista kysymyksiä muotoiltaessa. Kääntäminen voi helposti muuttaa kysymysten luonnetta. Hyvin pienetkin kielelliset yksityiskohdat voivat vaikuttaa kysymyksiin ja niihin yhdistyviin mielikuviin (vrt. esim. säilyketomaatti tai tomaattimurska). Vaikka Suomessa luotetaankin muita maita enemmän ruoan turvallisuuteen yleensä, ei luottamus elintarvikeketjun toimijoita tai muita ihmisiä kohtaan kuitenkaan poikkea ratkaisevasti muista korkean luottamuksen maista. Luottamus on Euroopan mittakaavassa melko voimakasta, mutta naiivin luottavaisia me suomalaisetkaan emme ole.

Ostotapojen tutkimiseen kyselyn avulla liittyy aina tiettyjä ongelmia, jotka on syytä ottaa huomioon. Jos halutaan tietoa kuluttajien todellisesta käyttäytymisestä kaupassa ja aidoista valintaperusteista sillä hetkellä, kun tuote poimitaan hyllystä ostoskoriin, ei kysely ole paras tutkimusmenetelmä. Nyt käsillä olevassa tutkimuksessa ei tavoitteena ollut todellisen ostokäyttäytymisen vaan ruoan turvallisuuden merkityksen ja kokemuksen selvittäminen väestötasolla. On hyvä huomata, että vaikka vastaajia pyydettiin arvioimaan esimerkiksi ruoan turvallisuutta juuri osto-tilanteessa, ovat vastaajat todennäköisesti arvioineet turvallisuuden merkitystä myös yleisemmällä tasolla.

5.2 Luottamus ruokaan osana perusluottamusta

Onko ruoka Suomessa turvallista, voiko siihen luottaa? Luottamuksessa tai epäluottamuksessa ruokaan tiivistyvät monenlaiset ulottuvuudet. Tutkimuksessa haluttiin ensin tarkastella luottamusta ruokaan kokonaisuutena ja sen jälkeen syventää luottamus kattamaan erilaisia ruokia ja elintarvikeketjun toimijoita. Yleistä luottamusta mitattiin kysymyksellä *Missä määrin luotatte siihen, että ostamanne ruoka on turvallista?* Suomalaisista kuluttajista melko moni, kuusi kymmenestä, näkee kaupoissa tarjolla olevan ruoan luottamuksen arvoisena ja on sitä mieltä, että kuluttajilla on hyvät mahdollisuudet hankkia turvallista ruokaa. Suomessa on enemmän turvallisuuden suuresti luottavia ja toisaalta vähemmän epäluottavaisia kuluttajia kuin missään vertailumaassa. Ainoastaan yksi sadasta suomalaisesta kuluttajasta luottaa ostamansa ruoan turvallisuuden vain vähän. Prosentti on huomiota herättävän pieni osuus, etenkin verrattuna luottamuksessa toista ääripäätä edustaviin Portugaliin ja Italiaan, missä noin kolmannes kuluttajista ei luota ruoan turvallisuuteen. Tästä huolimatta ei voida sanoa, että Suomessakaan voimakas luottamus olisi täysin jaettua kaikkien kuluttajien kesken. Neljä kymmenestä suomalaisesta näkee ruoan turvallisuudessa ongelmia tai epäilyksiä, jotka vähentävät luottamusta. Vaikka osa kuluttajista ei kovin voimakkaasti luota ostamansa ruoan turvallisuuteen, kuuluu Suomi kuitenkin ns. korkean luottamuksen maihin muiden Pohjoismaiden ja Ison-Britannian ohella. Luottamuksen suhteen Eurooppa jakautuu luottavaiseen pohjoiseen ja epäilevään etelään.

Sosiodemografisista muuttujista sukupuoli on selvimmän yhteydessä luottamukseen. Miehet luottavat ruoan turvallisuuteen naisia enemmän, mikä on käynyt ilmi muissakin tutkimuksissa (ks. esim. Berg 2000, Kirk ym. 2002, Poppe ja Kjærnes 2003, Miles ym. 2004). Vastaajat jaettiin luottamuksen perusteella kahteen ryhmään; suuresti eli enemmän luottaviin ja jossakin määrin tai vähemmän luottaviin. Seuraavassa tarkastellaan näiden kahden vastaajaryhmän välisiä eroja.

Sukupuolta ja koulutusta lukuun ottamatta sosiodemografiset muuttujat erottelevat enemmän ja vähemmän luottavia heikosti. Kiinnostavaa on, että yleinen luottamus ruoan turvallisuuteen on yhteydessä kaikkiin muihin tarkasteltuihin luottamuksen ulottuvuuksiin. Ruoan turvallisuuteen suuresti luottavat näkevät myös muut ihmiset useammin luottamuksen arvoisina. He luottaisivat elintarvikeketjun toimijoiden tiedotukseen skandaalitalanteessa enemmän ja etenkin suuresti luottavat naiset näkevät myös ruoan laadun osatekijöiden kehittyneen parempaan suuntaan kuin ne, jotka luottavat ruoan turvallisuuteen vähemmän. Myös erilaiset ruoantuotannon ongelmat, kuten ruokamyrkytykset, torjunta- ja lisäaineiden käyttö tai ruoan liian korkeat hinnat, liittyvät luottamukseen. Edellä mainitut asiat koetaan vakavampina ongelmina, kun luottamus on vähäisempää. Erityisesti miehillä tämänsuuntainen ero on selvästi nähtävissä, sen sijaan naiset pitävät monia ongelmia hyvin vakavina riippumatta yleisestä luottamuksesta ruokaan. Verrattuna muihin maihin suomalaiset ovat hyvin optimistisia suhteessa ruoan ja sen laadun eri osatekijöiden kehitykseen (pl. hinnat).

Toimijoiden rooleihin liittyvät vastuut ja velvollisuudet nähdään tärkeinä riippumatta siitä, kuinka voimakkaasti ruokaan luotetaan, mutta luottamus näiden tahojen rehellisyyteen ja toiminnan tavoitteisiin vaihtelee. Vaikka tutkijoiden, kuluttajajärjestöjen, median ja ympäristöjärjestöjen toiminta turvallisuuden varmistamisessa on kaikkien mielestä suunnilleen yhtä tärkeää, ei luottamus niiden toimintaan ongelmatilanteessa ole yhtenäistä. Suuresti ruoan turvallisuuden

luottavat näkevät ruoan kehityksen parempana, minkä voi tulkita esimerkiksi siten, että järjestelmät heidän mielestään toimivat paremmin.

On huomionarvoista ja jossain määrin huolestuttavaakin, että yli puolet vastaajista kokee omilla mielipiteillään kuluttajina olevan vain vähän merkitystä. Voivatko tai haluavatko kuluttajat silti välillisesti vaikuttaa ruoan turvallisuuteen omalla toiminnallaan ja ostokäyttäytymisellään? Näyttäisi siltä, että tuntemus omista vaikutusmahdollisuuksista kuluttajana ja tähän yhteydessä oleva aktiivisuus eivät suoranaisesti liittyisi ruoan turvallisuutta kohtaan tunnettuun luottamukseen. Koska ruoan turvallisuus koetaan yleisesti erittäin hyväksi, aktiiviseen toimintaan turvallisuuden takaamiseksi ei välttämättä ole mitään tarvetta. Kiinnostavaa sinänsä on, että naiset, jotka yleensä luottivat ruoan turvallisuuteen miehiä vähemmän, olivat aktiivisempia ja uskoivat enemmän omiin vaikutusmahdollisuuksiinsa.

Luottamuksen eri ulottuvuudet muodostavat kokonaisuuden, joka kuvastaa laajemminkin perusluottamusta maailmaan ja turvallisuuden kokemusta (ks. Giddens 1991). Ruokaan kohdistuva luottamus ei ole irrallaan yhteiskunnasta vaan osa henkilökohtaista, mutta sosiaalisissa ja kulttuurisissa puitteissa rakentuvaa, suhdetta maailmaan. Luottamus näyttää kasautuvan. Ne, jotka luottavat ruokaan yleisellä tasolla, luottavat muita enemmän myös yksittäisiin elintarvikkeisiin, eri toimijoihin ja muihin ihmisiin. Vaikka osa elintarvikkeista herättää epäilyksen turvallisuudesta, on epäily vähäisempää silloin, kun luottamus yleensä ruoan turvallisuuteen on suurempaa.

5.3 Moniulotteinen turvallisuus

Yleisen luottamuksen lisäksi luottamusta haluttiin tarkastella erilaisten ruokien ja elintarvikeryhmien kautta. Mukana oli 16 raaka-aineiltaan ja tuotantoteknologialtaan erilaista ruokaa, elintarviketta tai tuoteryhmää. Näistä 12 oli mukana yhteistutkimuksessa, muut neljä ainoastaan Suomen osiossa. Suomessa luottamus erilaisten ruokien ja elintarvikkeiden turvallisuuteen on muihin yhteistutkimuksessa mukana olleisiin maihin verrattuna voimakasta. Suomalaiset kuluttajat pitävät lähes kaikkia tutkimuksessa mukana olleita elintarvikkeita ja ruokia turvallisempina kuin vastaajat muissa maissa keskimäärin. Osaa niistä (vähärasvaisia tuotteita, ravintolaruokaa, luomunaudanlihaa ja sianlihaa) pidetään kaikkein turvallisimpina juuri Suomessa. Myös Isossa-Britanniassa kuluttajat näkevät monet ruoat hyvin turvallisina. Isoa-Britanniaa ja Pohjoismaita kuvaa korkea luottamus. Selityksenä korkeaan luottamukseen Suomessa voisi olla ainakin se, että täällä ei ole ollut suuria ruokaskandaaleja. Se ei silti liene ainut selittäjä luottamukselle, sillä Suomessa luottamus on melko voimakasta kaikilla ulottuvuuksilla, kohdistuipa se ruokaan, ihmisiin tai järjestelmiin.

Suomessakin kuluttajat suhtautuvat eri tavoin erilaisiin ruokiin ja elintarvikkeisiin. Ei ole yllättävää, että yleinen luottamus ruokaan ja luottamus tiettyihin elintarvikkeisiin ovat sidoksissa toisiinsa. Yhteys ei kuitenkaan ole yksiselitteinen, sillä nimenomaisiin tuotteisiin tai ruokiin kohdistuva luottamus jäsentyy toisin kuin yleinen luottamus. Esimerkiksi saatetaan epäillä vaikkapa makkaran turvallisuutta, mutta Meikäläisen maksamakkara on tuttu tuote, johon luotetaan. Vastaavasti voidaan uskoa viranomaisvalvontajärjestelmän takaavan lihan laadun, mutta jos kerran on saatu pilaantunutta Virtasen pakkaamaa jauhelihaa lähikaupasta, voidaan jauhelihaan suhtautua epäilevästi ainakin jonkin aikaa.

Liha onkin kiinnostava esimerkki elintarvikkeesta, johon suhtaudutaan monin tavoin. Miehet näyttävät arvioivan yleensä lihan turvallisemmaksi kuin naiset, ei kuitenkaan luomunaudanlihaa, jota muuten pidetään turvallisimpana lihatuotteena. Yleisesti naiset suhtautuvat miehiä epäilevämmiin yksittäisiin elintarvikkeisiin. Yksi selitys siihen voi olla, että naiset ovat edelleen usein vastuussa myös muiden, lähinnä lasten ja puolison, syömisestä, jolloin elintarvikkeiden turvallisuuden pohtiminen on lähellä heidän arkipäiväisiä valintojaan. Sukupuolen ohella ikä näyttäisi vaikuttavan arviointeihin elintarvikkeiden turvallisuudesta. Usein nuoremmat vastaajat arvioivat elintarvikkeet turvallisemmiksi kuin vanhemmat, mikä näkyy erityisesti ”turvattomina” pidettyjä ruokia (esim. säilyketomaatit, hampurilaiset) koskevilla arvioilla.

Jotta olisi mahdollista saada laajempaa ymmärrystä luottamuksen muotoutumisesta, on hyvä tarkastella, minkälaisia ulottuvuuksia erilaisiin ruokiin ja elintarvikkeisiin liittyy. Luottamus näyttäisi ensinnäkin liittyvän ainakin osin siihen, kuinka työstetty tai työstämätön jokin elintarvike on. Grillien ja pikaruokapaikkojen hampurilaisia voidaan pitää hyvinkin työstettyinä tuotteina ja niiden turvallisuuteen suhtaudutaankin kriittisesti. Kuluttajien on vaikea selvittää monista eri osista muodostuvan hampurilaisen kaikkia vaiheita raaka-aineista valmiiksi ruoaksi. Turvallisimmiksi elintarvikkeiksi koettiin tuoreet tomaatit, hedelmät ja muut kasvikset, jotka voidaan mieltää käsittelemättömiksi ja ”luonnollisiksi”. Niihin ei liitetä turvallisuutta uhkaavia riskejä, vaikka julkisuudessa säännöllisesti keskustellaan torjunta-aineista. Lehdistä saa myös usein lukea Tullilaboratorion tuoreiden vihannesten mahdollisia torjunta-ainejäämiä käsittelevistä tutkimuksista. Aikaisemmat tutkimukset ovat osoittaneet, että lisäaineet ym. kemialliset riskit askarruttavat kuluttajia enemmän kuin mikrobiologiset riskit, joihin kuluttajat periaatteessa voivat omalla toiminnallaan vaikuttaa (Miles ym. 2004, Järvelä 1998a). Tämä ei kuitenkaan käy ilmi, kun kuluttajat arvioivat tuoreiden kasvien tai hedelmien turvallisuutta. Silloin arvioihin ilmeisesti vaikuttaa jonkinlainen ”luonnollisuuden” ulottuvuus, mutta ehkä myös tuttuus, terveellisyys ja jopa kotimaisuus.

Lähes kaikkia tarkasteltuja ruokia määrittelee selvästi useampi kuin vain yksi ominaisuus. Edellisen työstetty–työstämätön-ulottuvuuden ohella kumpaakin edellä mainittua tuoteryhmää, tuoreita kasviksia ja pikaruokapaikkojen hampurilaisia, voi tarkastella sen mukaan, onko kuluttajien mahdollista käyttää omia aistejaan niiden turvallisuuden arvioinnissa. Kaupassa irtomyynnissä olevia tomaatteja voi hypistellä, katsella ja haistella ennen ostamista. Sen sijaan hampurilainen valmistetaan jossakin kuluttajien silmien ja muiden aistien ulottumattomissa ja aisteja pääsee käyttämään vasta syömisestä yhteydessä. Kuluttajien on mahdotonta tietää, minkälaisista raaka-aineista esimerkiksi yksittäinen makkara on tehty. Varsinkin vanhemmilla vastaajilla saattaa olla vahva muistikuva pari vuosikymmentä sitten käydystä makkarakeskustelusta, jossa yksityiskohtaisesti tarkasteltiin sitä, mistä makkara oikein tehdään. Julkinen keskustelu vaikuttaakin turvallisuuden arvioimiseen. Esimerkiksi ruoan turvallisuuskampanjoissa on viime vuosina painotettu broilerin oikeanlaista käsittelyä sen turvallisuuden kannalta. BSE-kriisin hälvettyä broilerinliha koetaan vähemmän turvallisiksi kuin naudanliha, mihin edellä mainittu keskustelu on voinut vaikuttaa. Se, mistä puhutaan, myös mielletään tärkeäksi (esim. keskustelu ylipainosta).

Yksittäisistä elintarvikkeista eniten epäilyksiä herättävät geenimuunnellut tomaatit, joita tosin Suomessa ei ainakaan vielä ole saatavissa. Geenitekniikan

hyödyntäminen ruoantuotannossa on uusi asia kuluttajille, mistä kertonee se, että monet eivät osanneet tai halunneet ottaa kantaa gm-tomaatin turvallisuuteen. Tuttuus on varmasti yksi tekijä, joka lisää luottamusta turvallisuuteen. Geenitekniologiassa ei ole sellaista tuttuuden elementtiä, joka voisi herättää kuluttajissa luottamusta. Geenimuunneltu tomaatti onkin hyvä esimerkki tuotteesta, jossa on monta erilaista luottamusta jäsentävää ulottuvuutta. Gm-tomaatti, kuten hampurilainenkin, voidaan tuotantoteknologiansa takia mieltää varsin työstetyksi ja käsitellyksi tuotteeksi huolimatta siitä, että kyse on tuoreesta kasviksesta. Geenimuuntelun mahdollisista riskeistä ei ole yksimielisyyttä, joten sen turvallisuudesta voi olla vaikeaa vakuuttua. Asiantuntijoiden mukaan teknologisia sovelluksia käytetään usein juuri parantamaan turvallisuutta. Argumentti ei kuitenkaan välttämättä vakuuta kuluttajia, jos he pitävät teknologisia tuotteita juuri turvallisuuden kannalta epäilyttävimpinä kuin vähän käsiteltyjä, ”luonnollisia” elintarvikkeita.

Kehittynyt teknologia ei kuitenkaan automaattisesti tee tuotteesta turvallisuuden kannalta epäilyttävää. Kuluttajat näyttävät luottavan vähärasvaisten tuotteiden turvallisuuteen, vaikka ne ovatkin melko uuden teknologian avulla työstettyjä tuotteita. Vähärasvaisia tuotteita on kuitenkin ollut markkinoilla suhteellisen pitkään, joten ne ovat tuttuja kuluttajille. Niiden käyttö on myös ravitsemussuosituksen mukaista. Ne voidaan mieltää lähtökohtaisesti terveellisiksi niin kuin esimerkiksi tuoreet hedelmät ja kasvikset. Näin myös oletettu ja tunnustettu terveellisyys saattaisi olla yksi luottamusta jäsentävä tekijä. Myös hampurilaisten ja makkaran turvallisuuden arviointiin vaikuttavat todennäköisesti käsitykset terveellisestä syömisestä, jolloin niitä arvioidaan ikään kuin pitkäaikaisemmän ravitsemuksellisen riskin näkökulmasta.

Myös elintarvikkeiden alkuperä saattaa vaikuttaa arvioihin turvallisuudesta. Järvelän (1998a) tutkimuksessa kuluttajien mielipiteitä terveysvaaroista tarkasteltiin eri elintarvikkeissa ja elintarvikeryhmissä. Yleisesti ottaen kotimainen ruoka nähtiin turvallisempuna kuin tuontiruoka, samoin itse valmistettu näyttäytyi turvallisempuna kuin esimerkiksi hampurilais- ja kebabpaikkojen tarjoama ruoka. Nyt käsillä olevassa tutkimuksessa kasvikset ja hedelmät rikkovat kotimainen-ulkomainen-asetelman, sillä etenkin hedelmät ovat kesälläkin monesti peräisin muualta kuin Suomesta. Alkuperän merkitystä on hankalaa arvioida nyt saatujen tulosten valossa, sillä mistään kysytystä elintarvikkeesta ei määritelty alkuperää. Tulokset kertovat kuitenkin sen, että vastaajat suosivat kotimaista ruokaa (tai ainakin kotimaisia tomaatteja ja naudanlihaa).

Turvallisuuden luonnetta ja merkitystä on syytä pohtia. Turvaton voi ruoan yhteydessä merkitä sitä, että jokin tuote on ”vaarallinen” minulle, mutta turvallisuuden liittyy muitakin ulottuvuuksia. Tuote voi aiheuttaa riskin esimerkiksi jollekin erityisryhmälle (esim. keskustelu kalansyönnin rajoituksista raskaana oleville ja lapsille). Turvallisuuden käänköpuoli, käytettäköön siitä nyt nimitystä terveysvaara, voi olla lyhyen, mutta myös pitkän aikavälin ongelma. Ruokamyrkytys tai äkillinen allerginen reaktio ovat erilaisia uhkia kuin ylipaino ja sen mahdollisesti aiheuttamat sairaudet vuosien kuluttua. Luottamus ruoan turvallisuuden voi olla kuluttajille hyvin monitulkintainen asia.

Kysymys kuuluukin: mitä turvallisuudella lopulta tarkoitetaan? Turvallisuuden liittyy kiinteästi riskin käsite, jonka kautta turvallisuutta on mahdollista tarkastella. Riskejä on erilaisia, eivätkä asiantuntijoidenkaan käyttämät luokitukset riskeistä ole yhtenäisiä. Näyttää kuitenkin siltä, että nyt kuluttajatkin alkavat huolestua

kansanterveydellisistä riskeistä, kun aikaisemmin kuluttajien huoli on kohdistunut lähinnä kemiallisiin ja mikrobiologisiin riskeihin (esim. lisäaineet, salmonella). Kuluttajille voi kuitenkin olla eri asia syödä perunalastuja, jos heitä mahdollisesti uhkaa tulevaisuudessa ylipaino, korkea verenpaine tai diabetes, eli riski jonka he ottavat tietoisesti, kuin jos perunalastuissa osoitetaan olevan syöpävaarallista akryyliamidia, josta kuluttajat eivät ole aikaisemmin kuulleetkaan. Vapaaehtoisuus on tärkeä riskin määrittäjä kuluttajille, vaikka asiantuntijoiden laskelmat riskien todennäköisyydestä painottaisivatkin riskejä toisin.

5.4 Luottamuksen tilannesidonaisuus

Toimijoihin kohdistuvaan luottamukseen liittyy jaottelu luottamuksen kahteen tyyppiin sen mukaan, kuinka kaukana tai lähellä luottamuksen kohde on. Näitä voidaan kutsua luottamukseksi sääntelyyn ja luottamukseksi tuttuuteen tai ne voidaan nähdä luottamuksen abstraktina ja henkilökohtaisena ulottuvuutena. Erottelulla näyttää olevan myös empiiristä kaikupohjaa. Tuloksemme osoittavat, että suomalaisille järjestelmät ja säännöt ovat tärkeämpiä luottamusta rakentavia elementtejä kuin tuttuus, jonka voidaan ajatella lähestyvän henkilökohtaisen luottamuksen ulottuvuutta. Suuri osa vastaajista pitää tiukkoja kotimaisia hygieniasäädöksiä, myyntipaikan säännöllisiä tarkastuksia, hyviä tuotetietoja, EU:n turvallisuussäädöksiä ja kaupan omavalvontajärjestelmiä tärkeinä naudanlihan turvallisuutta ja laatua luovina tekijöinä. Sen sijaan kaupan tai sen henkilökunnan tuttuutta pitävät tärkeänä harvemmat. Vaikka kysymys rajattiin vain yhteen elintarvikkeeseen, naudanlihaan, uskoisimme tärkeysjärjestyksen olevan samansuuntainen elintarvikkeissa yleisemminkin.

Luottamus ruoan turvallisuuteen ei näytä olevan yhteydessä siihen, kuinka tärkeinä säädöksiä ja järjestelmiä pidetään turvallisuuden takaajina. Säädöksiä pidetään jaetusti hyvin tärkeinä. Abstrakti ja henkilökohtainen luottamus eivät kuitenkaan ole kaikille ihmisille samanlaisessa asemassa. Tuloksemme viittaavat siihen, että ruokaa kohtaan tunnetun luottamuksen vähetessä henkilökohtaisen luottamuksen merkitys kasvaa, etenkin naisilla. Ne naiset, jotka suhtautuvat ruoan turvallisuuteen varauksellisesti, pitävät kaupan ja sen henkilökunnan tuttuutta tärkeämpinä ruoan turvallisuuden muodostumisessa kuin luottavaisemmat naiset. Miehillä luottamus ruokaan ei näytä olevan yhteydessä abstraktin ja henkilökohtaisen luottamuksen keskinäiseen suhteeseen. Naiset ja miehet eroavat toisistaan myös siinä, että naisille turvallisuutta luovat järjestelmät ovat tärkeämpiä kuin miehille.

Ihannemaailmassa kaikki ruoka on turvallista. Kuluttajien ei tarvitse sitä pohtia, sen varmistamiseksi ei tarvita erityisiä arkipäivän strategioita tai tuotteiden välttämistä eikä turvallisuudesta tarvitse maksaa lisähintaa. Turvallisuus ja siten myös luottamus ovat annettuja. Todellisessa maailmassa turvallisuus on kuitenkin yhä useammin kyseenalaista. Laatustrategioiden, ohjeiden ja säännösten viranomaiset hallinnoivat turvallisuutta ja pyrkivät luomaan edellytyksiä luottamukselle. Laatu- ja -merkein sekä markkinoinnin keinoin valmistajat pyrkivät vakuuttamaan kuluttajat juuri omien tuotteidensa laadukkuudesta. Suurelta osin luottamus on varmasti edelleenkin itsestään selvänä pidettyä. Emme valitessamme ruokaa kaupassa aina erikseen pohdi, voiko ruokaan luottaa vaan oletamme, että vastuulliset toimijat ja sanktioivat järjestelmät pitävät huolen turvallisuudestamme.

Turvallisuuden annettua luonnetta kuvaa sekin, että valintaperusteena vastaajat asettivat sen tärkeydessä vasta toiselle sijalle, hyvän maun jälkeen. Myöskään Greenin ym. (2003) tutkimuksessa riskit tai ruoan turvallisuus eivät olleet keskeinen ruoan valinnan viitekehys kuluttajien keskusteluissa. Jos turvallisuus olisi valintaperuste, useimmat riskejä kaihtavat kuluttajat varmasti asettaisivat järjestyksen toisin. Kuka valitsisi mehukkaan ja maukkaan mutta ”vaarallisen” tomaatin tai söisi taivaallisenmakuista pihviä, joka on peräisin hullun lehmän tautiin sairastuneesta eläimestä?

Suomessa uskotaan ruoan terveellisyyden ja turvallisuuden parantuneen viime vuosikymmeninä ja ruokaan luotetaan enemmän kuin monissa muissa maissa. Siitä huolimatta Suomeen ei voida pitää turvallisuuden lintukotona, jossa kansalaiset jakamattomasti ja samalla tavoin luottaisivat tarjolla olevaan ruokaan. Kaikkiin elintarvikealan toimijoihin ei luoteta kovinkaan vankasti. Luotettavimmiksi nähdään tahot, joilla ei ole ruoan tuotantoon liittyviä omia taloudellisia intressejä, kuten kuluttajajärjestöt ja elintarvikealan asiantuntijat.

Suomessa viranomaisten ja median antamaan tietoon luotetaan enemmän kuin monissa muissa Euroopan maissa, joskin niiden toimintaan liittyy epäilyksiäkin. Huomionarvoista on voimakas luottamus kuluttajajärjestöihin. Suomessa kuluttajajärjestöillä ei ole perinteisesti nähty kovin voimakasta ”vahtikoiran” roolia yhteiskunnallisten ongelmien esiin nostamisessa ja kansalaisille tiedottamisessa, vaan niiden toimintaa kuvaa ehkäpä paremmin neuvonta. Yksittäinen tulos ei tietenkään kerro kovin paljon eri instituutioiden uskottavuudesta ja legitimiisyydestä kansalaisten silmissä. Silti on pohdinnan arvoista, onko luottamus julkisiin instituutioihin ja kansalaisjärjestöihin ja niiden keskinäisiin rooleihin muuttumassa ja mitä mahdollinen muutos kertoo luottamuksesta laajemmin suomalaisessa yhteiskunnassa.

Tuloksemme kertovat elintarvikkeisiin ja ruokaan kohdistuvan luottamuksen moniulotteisuudesta. Vaikka tutkimus ei pureutunut kovin syväälle luottamuksen vaihteluun esimerkiksi valmistajien tai kauppojen välillä, tuoteryhmän sisällä tai erilaisissa ruokaskandaaleissa tai -kriiseissä, osoittavat tulokset luottamuksen kontekstisidonnaisuuden. Luottamus vaihtelee tuotteittain, toimijoittain ja tilanteittain. Kriisin kohdatessa monet tekijät vaikuttavat kuluttajien tulkintaan siitä, mistä se on aiheutunut sekä kenen ja millä tavoin se tulisi korjata. Kriisitilanteessa luottamus voidaan menettää, eikä sen palauttaminen ole helppoa. Luottamus kuitenkin punnitaan varsinaisesti vasta ongelmien ilmetessä. Esimerkiksi Isossa-Britanniassa viranomaisten lepsu suhtautuminen BSE-kriisiin sen alkuvaiheissa murensi kuluttajien luottamusta viranomaisiin. Vastaavasti Suomessa viranomaisten määrätietoinen ote BSE:hen hillitsi voimakkaiden reaktioiden syntymistä silloin, kun ensimmäinen ja toistaiseksi ainoa hullun lehmän taudista kärsivä nauta vuonna 2001 löytyi. Tässä mielessä suomalaisten suhteellisen vankka luottamus ruokaan ei ole mitenkään yllättävää, sillä Suomessa pahasti luottamusta horjuttaneita kriisejä on ollut melko vähän. Sen sijaan olisi syytä huolestua, jos näinkin vakaisissa oloissa kuluttajat suhtautuisivat ruoan turvallisuuden hyvin epäluottavaisesti.

Luottamuksen ylläpito tavanomaisissakin oloissa vaatii toimijoilta jatkuvaa tarkkuutta ja toimintaa turvallisuuden ylläpitämiseksi, vaikka säädökset, valvonta ja erilaiset järjestelmät eivät juuri näy kuluttajien arjessa. Järjestelmien ja säädösten toimivuutta voidaan myös epäillä jo ennen kuin ne ovat todistaneet toimivuutensa

tai puutteellisuutensa. Näin on geeniteknikassa ja gm-ruoassa, joiden kohdalla luottamuksesta on pulaa jo ennen kuin niiden sovelluksia on markkinoilla tai niiden on täsmällisesti osoitettu olevan vaarallisia. Pelkkä epäily turvallisuudesta voi riittää luomaan epäluottamusta. Luottamuksen synnyttäminen on haasteellista, jos se jo lähtökohtaisesti puuttuu.

Modernissa, epävarmuuden hallitsemassa maailmassa luottamuksen ylläpito merkitsee kaikkien toimijoiden osalta aktiivista otetta. Aktiivisen luottamuksen (ks. Giddens 1996) rakentamiseen sisältyy vastuullisuus ja avoimuus sekä se, että kansalaiset pääsevät osallistumaan heitä koskevaan päätöksentekoon. Lisäksi on muistettava, että luottamuksen merkitykset laaja-alaisesti. Yhä useammalle kuluttajalle ruoka on myös eettinen kannanotto sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen sekä ympäristön ja eläinten hyvinvointiin. On voitava luottaa paitsi siihen, ettei ruoka aiheuta vaaraa terveydelle, myös siihen, että ruoan tuotanto on niin ekologisesti kuin sosiaalisesti kestävä. Unni Kjørnes (1999) onkin puhunut siitä, että kuluttajien luottamus ruokaan muodostuu dynaamisesti sekä ruokajärjestelmää ja markkinoita refleksiivisesti arvioiden että arjen rutiineissa yksinkertaisten päättelysääntöjen avulla. Siten luottamus tai sen puute näkyy kuluttajien arjen valinnoissa moninaisin, ennakoimattominkin tavoin.

LÄHTEET

- Aalto-Setälä V., Halonen M., Nikkilä, M., Peura-Kapanen, L., Raijas, A. & Saarinen P. 2003. Euro, kuluttajat ja markkinat. Kuluttajatutkimuskeskus. Helsinki.
- Andersson, C. & Wahlberg, K. 1996. Sträng bedömning av riskerna. Vår föda 48, 5: 12–17.
- Berg, L. 2000. Tillit til mat i kugalskapens tid. Statens institutt for forbruksforskning. Rapport nr. 5 – 2001. Lysaker.
- Berg, L. & Kjærnes, U. 2001. Consumers and food safety policies in the Nordic countries. Teoksessa Kjærnes, U. (toim.). Eating patterns: A day in the lives of Nordic peoples. SIFO Report No. 7 – 2001. SIFO. Lysaker. 235–254.
- Bhaskaran, S. & Hardley, F. 2002. Buyer beliefs, attitudes and behaviour: foods with therapeutic claims. Journal of Consumer Marketing 19, 7: 591–606.
- Elintarvikevirasto tutkitutti margariinien PAH-pitoisuudet Ruotsissa syntyneen kohun seurauksena. 2003. Elintarvikeviraston tiedote 17.6.2003. Saatavissa: <http://www.elintarvikevirasto.fi> (7.4.2004).
- Eurobarometri 49. 1998. Elintarvikkeiden turvallisuus. 3.9.1998.
- Eurobarometri 56. 2001. Saatavissa: http://www.europa.eu.int/comm/public_opinion/archives/eb/eb56/eb56_en.pdf (20.4.2004).
- Giddens, A. 1991. Modernity and self identity: self and society in the late modern age. Stanford University Press. Stanford, California.
- Giddens, A. 1996. Riski, luottamus, refleksiivisyys (luvussa Kommentteja). Teoksessa: Beck, U., Giddens, A. & Lash, S. Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio. Vastapaino. Tampere. 249-267. (Engl. alkuteos Reflexive modernization. Politics, traditions and aesthetics in the modern social order. Polity Press 1994).
- Green, J., M., Draper, A., K. & Dowler, E. 2003. Short cuts to safety: risk and ‘rules of thumb’ in accounts of food choice. Health, risk and society 5, 1: 33–52.
- Gronow, J. 1998. “In food we do not trust”. Kulutuksen vaarat ja riskit. Tiede ja Edistys 23, 1: 1–10.
- Haikonen, J. & Kiljunen, P. 2003. Mitä mieltä, suomalainen? Evan asennetutkimuksien kertomaa vuosilta 1984–2002. Taloustieto oy. Helsinki.
- Helakorpi, S., Patja, K., Prättälä, R., Aro, A. R. & Uutela, A. Suomalaisen aikuisväestön terveystietäytyminen ja terveys, kevät 2003. Kansanterveyslaitoksen julkaisu B 17. Helsinki
- Hopearuoho, H. 2003. Millä kriteereillä suomalaiset ruokansa valitsevat? Saatavilla: <http://www.finfood.fi/> (6.4.2004).
- <http://www.trustinfood.org>
- Husu-Kallio, J. 2004. Tiede päätösten pohjana – terveydeksi ja turvaksi. Esitelmä Maataloustieteen päiville 2004. Saatavissa: <http://www.agronet.fi/maataloustieteellinenseura/julkaisut/esi04/ma003.pdf> (27.4.2004).
- Ilmonen, K. (toim.). 2000. Sosiaalinen pääoma ja luottamus. SoPhi. Jyväskylä.
- Ilmonen, K. & Jokinen, K. 2002. Luottamus modernissa maailmassa. SoPhi. Jyväskylä.

- Järvelä, K. 1998a. Kuluttajien mielipiteet elintarvikkeisiin liittyvistä terveysvaaroista ja elintarvikevalvonnasta. Elintarvikeviraston tutkimuksia 1. Helsinki.
- Järvelä, K. 1998b. Kuluttajien käsitykset lihasta ja liha-alasta: laadullinen tutkimus. Kuluttajatutkimuskeskuksen julkaisuja 14. Helsinki.
- Kanniainen, A. 1999. SPSS for Windows menetelmiä. Oulun yliopisto, ATK-keskus. Oulu.
- Kirk, S. F. L., Greenwood, D., Cade, J. E. & Pearman, A. D. 2002. Public perception of a range of potential food risks in the United Kingdom. *Appetite* 38: 189–197.
- Kjærnes, U. 1999. Food risks and trust relations. *Sociologisk tidsskrift* 7: 265–284.
- Leppälähti, K. & Ukkonen, M. (toim.) 2000. Maa- ja metsätalousministeriö. Helsinki.
- Luomubarometri 4/2003. Saatavissa: <http://www.finfood.fi/finfood/luomu.nsf> (6.4.2004).
- Miles, S., Brennan, M., Kuznesof, S., Ness, M., Ritson, C. & Frewer, L. J. 2004. Public worry about specific food safety issues. *British Food Journal* 106, 1: 9–22.
- Misztal, B. A. 1996. Trust in modern societies. Polity Press. Cambridge, UK.
- Mäkelä, J., Isoniemi, M., Niva, M., Piironen, S. ja Viinisalo, M. 2004. Kuluttajat, luottamus ja elintarvikeketju. Käsiteanalyysi. Kuluttajatutkimuskeskuksen Työselosteita ja esitelmiä 83. Helsinki. Tulossa.
- Männistö, L., Ovaskainen, M-L. & Valsta, L. (toim.) 2003. Finravinto 2002 – tutkimus. Helsinki: Kansanterveyslaitoksen julkaisuja 3B.
- Niva, M., Mäkelä, J. & Piironen, S. 2003. Kotimaisia marjoja ja kasvistanoleja. Terveysvaikutteisten elintarvikkeiden hyväksyttävyyden Suomessa. Kuluttajatutkimuskeskuksen julkaisuja 9. Helsinki.
- Poppe, C. & Kjærnes, U. 2003. Trust in Food in Europe. A Comparative Analysis. National institute for consumer research. Professional report 5 – 2003. Saatavissa: <http://www.trustinfood.org/SEARCH/BASIS/tif0/all/wp/DDD/24.pdf> (6.4.2004).
- Ruokatieto 2003. 2003. Suomen Gallup Elintarviketieto oy. Espoo.
- Schafer, E., Schafer, R. B., Bultena, G. L. & Hoiberg, E. O. 1993. Safety of the U.S. food supply: consumer concerns and behaviour. *Journal of Consumer Studies and Home Economics* 17: 137–144.
- Senauer, B. 1992. Consumer Food Safety Concerns. *Cereal Foods World* 37, 4: 298–303.
- Smith, D. & Riethmuller, P. 2000. Consumer concerns about food safety in Australia and Japan. *British Food Journal* 102, 11: 838–855.
- Suomen elintarviketalouden laatustrategia ja –tavoitteet. 1999. Maa- ja metsätalousministeriön elintarvikkeiden laatujohtoryhmä, elokuu 1999. Saatavissa: http://www.mmm.fi/maatalous_maaseudun_kehittaminen/alkupera_nimisuoja_laatu/strategia/strategia1.htm (23.4.2004).
- Suomen tilastollinen vuosikirja 2003. 2003. Tilastokeskus.
- Tiedebarometri 2001. Tutkimus suomalaisten suhtautumisesta tieteeseen ja tieteellis-teknologiseen kehitykseen. 2001. Tieteen tiedotus ry. Helsinki.

- Tillgrén, S. & Kupiainen, T. 2002. Letuista samppanjaan. Mansikankuluttaja elämäntyylitutkimuksen näkökulmasta. MTT:n selvityksiä 10. Helsinki.
- Valkoinen kirja elintarvikkeiden turvallisuudesta. 2000. Euroopan yhteisöjen komissio. KOM (1999) 719. Bryssel 12.2.2000.
- Valtion ravitsemusneuvottelukunta. 2003. Toimintaohjelma kansallisten ravitsemussuositusten toteuttamiseksi. Maa- ja metsätalousministeriön komiteamietintö. Helsinki. Saatavissa:
http://www.mmm.fi/julkaisut/mietinnot/toimintaohjelma_kansalliset_ravitsemussuosituks.pdf (20.4.2004).
- White, A. 2002. Growing consumer concern over food safety yet few adhere to guidelines. Just-food.com 12.9.2002. Saatavissa:
<http://www.just-food.com/index.asp?c=1>.

Kyselylomake

Haastattelija (TNS Gallup Oy) esittäytyy ja kysyy kiinnostusta osallistua tutkimukseen.

Seuraavaksi joitakin kysymyksiä ruokatottumuksistanne:

1. Syöttekö seuraavia elintarvikkeita päivittäin, viikoittain, kuukausittain, harvemmin vai ei koskaan? (+EOS)

- a. Kasviksia
- b. Tuoreita tomaatteja
- c. Säilyketomaatteja
- d. Kalaa
- e. Lihaa
- f. Naudanpaistia tai -pihviä
- g. Naudan jauhelihaa tai jauheliharuokia, kuten hampurilaisia, lihapullia, lihakastiketta tms.

2. Kuinka usein syötte lämpimän aterian kodin ulkopuolella, esim. ravintolassa, kahvilassa, ruokalassa tai pikaruokapaikassa? (LUE VASTAUSVAIHTOEHDOT ÄÄNEEN)

1. päivittäin
2. viikoittain
3. kuukausittain
4. harvemmin
5. ei koskaan
6. vaihtelee tai ei tiedä (ÄLÄ LUE)

3. Kuinka usein ostate ruokaa talouteenne? (LUE VAIHTOEHDOT ÄÄNEEN)

1. ei koskaan
2. satunnaisesti
3. säännöllisesti

JOS VASTAUS 1, SIIRRY KYSYMYKSEEN 14

4. Kuinka usein ostate tomaatteja? (LUE VAIHTOEHDOT ÄÄNEEN)

1. ei koskaan
2. satunnaisesti
3. säännöllisesti

JOS VASTAUS 1, SIIRRY KYSYMYKSEEN 8

5. Mistä yleensä ostate tomaatteja? Ostateko... (LUE VAIHTOEHDOT ÄÄNEEN –VAIN YKSI VASTAUS. OHJE: JOS VASTAAJA SANOO, ETTÄ OSTOPAIKKA VAIHTELEE, PYYDÄ ILMOITTAMAAN, MISTÄ USEIMMIN OSTAA.)

1. isosta marketista
2. kauppahallista tai erikoismyymälästä, esim. hedelmä ja vihannes -kaupasta tai luomukaupasta
3. lähikaupasta
4. torilta
5. muualta, esim. suoramyynnistä tilalta, ruokapiiristä tai kasvatatte itse

6. Kuinka tärkeinä pidätte seuraavia seikkoja ostaessanne tomaatteja? Pyydän, että arvioitte asteikolla ei lainkaan tärkeä, jonkin verran tärkeä tai tärkeä (+EOS).

- a. hyvä maku
- b. turvallisuus
- c. ympäristöystävällinen kasvattaminen
- d. kaupan hyvä sijainti
- e. edullinen hinta

7. Jos saatavilla on sekä kotimaisia että ulkomaisia tomaatteja, suositteko tuontitomaatteja, kotimaisia tomaatteja vai onko tomaattien alkuperä teille merkityksetön?

1. tuontitomaatteja
2. kotimaisia tomaatteja
3. alkuperällä ei ole merkitystä
4. EOS

8. Kuinka usein ostate naudanlihaa? (LUE VAIHTOEHDOT ÄÄNEEN)

1. ei koskaan
2. satunnaisesti
3. säännöllisesti

JOS VASTAUS 1, SIIRRY KYSYMYKSEEN 13.

9. Mistä yleensä ostate naudanlihaa? (LUE VAIHTOEHDOT ÄÄNEEN – VAIN YKSI VASTAUS. OHJE: JOS VASTAAJA SANOO, ETTÄ OSTOAIKKA VAIHTELEE, PYYDÄ ILMOITTAMAAN, MISTÄ USEIMMIN OSTAA.)

1. isosta marketista
2. kauppahallista tai lihakaupasta
3. lähikaupasta
4. muualta, esim. suoramyynnistä tilalta tai ruokapiiristä

10. Kuinka tärkeinä pidätte seuraavia asioita ostaessanne naudanlihaa? Pyydän, että arvioitte asteikolla ei lainkaan tärkeä, jonkin verran tärkeä tai tärkeä (+EOS).

- a. hyvä maku
- b. vähärasvaisuus
- c. turvallisuus
- d. edullinen hinta
- e. kaupan hyvä sijainti

11. Kuinka tärkeinä pidätte seuraavia turvallisuuden ja laatuun liittyviä tekijöitä ostaessanne naudanlihaa? Pyydän, että arvioitte tekijöitä asteikolla ei lainkaan tärkeä, jonkin verran tärkeä tai tärkeä (+EOS).

- a. Kaupalla on käytössään hygieniää koskeva omavalvontajärjestelmä
- b. Maataloustuottajalla on käytössään hygieniää koskeva omavalvontajärjestelmä
- c. Tunnette kaupan henkilökunnan
- d. Tiedätte, mistä liha on peräisin
- e. Kunnalliset terveystarkastajat tarkastavat myyntipaikan säännöllisesti
- f. Suomessa on voimassa tiukat naudanlihan hygieniasäädökset
- g. EU asettaa naudanlihalle hyvät turvallisuussäädökset
- h. Kauppa on tuttu entuudestaan
- i. Lihan tuotetiedot ovat hyvät

12. Suositteko tuontilihaa, kotimaista lihaa vai onko lihan alkuperä teille merkityksetön?

1. tuontilihaa
2. kotimaista lihaa
3. alkuperällä ei ole merkitystä
4. EOS

13. Yleensä kun ostate ruokaa, teettekö seuraavia asioita usein, silloin tällöin vai harvoin? (+EOS)

- a. ostate hieman kalliimpia tuotteita, jos ne ovat paremman makuisia
- b. teette ruokaostoksia, koska se on hauskaa
- c. tarkastatte päiväysmerkinnät
- d. ostate luomutuotteita
- e. pitäydytte tietyissä tuotemerkeissä
- f. ajattelette enemmän hintaa kuin terveellisyyttä ja ravintosisältöä
- g. huomaatte, että tv-ohjelmat tai lehtiartikkelit vaikuttavat ruokaostosiinne

14. Ovatko seuraavat ruokaan ja elintarvikkeisiin liittyvät asiat mielestänne parantuneet, pysyneet suunnilleen ennallaan vai muuttuneet huonommaksi viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana? (+EOS)

(OHJE: KYSYMYS KOSKEE YLEISESTI YHTEISKUNNAN KEHITYSTÄ, EI HENKILÖKOHTAISIA KOKEMUKSIA, MINKÄ VUOKSI KAIKKI IKÄRYHMÄT VOIVAT VASTATA KYSYMYKSEEN.)

- a. maku ja laatu
- b. hinta
- c. turvallisuus
- d. terveellisyys ja ravintosisältö
- e. maatalouden tuotantomenetelmät

15. Mitä mieltä olette seuraavista ruoan tuotantoa ja jakelua koskevista väittämistä asteikolla täysin samaa mieltä, osittain samaa mieltä tai eri mieltä? (+EOS)

- a. Kaupalla on maataloustuottajia suurempi vastuu ruoan laadusta ja mausta
- b. Kuluttajilla on viranomaisia suurempi vastuu siitä, että ruoka on turvallista syödä
- c. Kuluttajilla on elintarviketeollisuutta suurempi vastuu ruoan ravitsevuudesta
- d. Kuluttajilla on maataloustuottajia suurempi vastuu eläinten hyvinvoinnin parantamisesta
- e. Kaupalla on Euroopan Unionia suurempi vastuu ruoan hintojen kohtuullisuudesta
- f. Maataloustuottajilla on elintarviketeollisuutta suurempi vastuu ruoan laadusta ja mausta
- g. Kaupalla on viranomaisia suurempi vastuu salmonellan ja muiden tartuntatautien ehkäisystä
- h. Julkisten tahojen tulisi vastata terveellisen ruokavalion edistämisestä
- i. Kaupalla on maataloustuottajia suurempi vastuu ruoan hinnoista
- j. Maataloustuottajilla on viranomaisia suurempi vastuu eläinten hyvästä kohtelusta

16. Kuinka tärkeänä pidätte seuraavien tahojen roolia ruoan turvallisuuden ja laadun valvonnassa asteikolla hyvin tärkeä, melko tärkeä tai ei lainkaan tärkeä? (+EOS)

- a. tutkijat
- b. kuluttajajärjestöt
- c. lehdistö, radio ja televisio
- d. ympäristöjärjestöt

Seuraavaksi haluaisin tietää osallistumisestanne ruokaan liittyviin asioihin.

17. Oletteko viimeisen vuoden aikana tehnyt seuraavia asioita tai ollut seuraavissa tilanteissa? (VASTAUSVAIHTOEHDOT: KYLLÄ, EI, EOS).

- a. Valittanut kaupalle ruoan laadusta
- b. Kieltäytynyt ostamasta tiettyjä elintarvikkeita tai tuotemerkkejä ilmaistaksenne yhteiskunnallisen mielipiteenne
- c. Ostanut tiettyjä elintarvikkeita tai tuotemerkkejä tukeaksenne niiden myyntiä
- d. Ottanut osaa kuluttajaboikottiin
- e. Ollut jäsenenä järjestössä, joka työskentelee ruoan laadun parantamiseksi liittyen esim. ravitsemukseen tai ympäristön ja eläinten hyvinvointiin. (Ohje: muita esimerkkejä ruoka-asiat liittyen turvallisuuteen tai hintoihin)
- f. Osallistunut muuhun poliittiseen tai yhteiskunnalliseen toimintaan ruoan laadun parantamiseksi esimerkiksi osallistumalla kampanjaan tai ottamalla yhteyttä päätöksentekijöihin. (Ohje: muita esimerkkejä: allekirjoittanut kansalaisadressin, tukenut rahallisesti jotakin kampanjaa, jakanut esitteitä tai lentolehtisiä, kerännyt rahaa tai nimiä adressiin, ottanut osaa mielenosoitukseen jne.)

18. Missä määrin uskotte mielipiteillänne kuluttajana olevan merkitystä? (LUE VAIHTOEHDOT ÄÄNEEN)

1. hyvin vähän
2. melko vähän
3. melko paljon
4. hyvin paljon
5. EOS

19. Oletteko yleisesti ottaen sitä mieltä, että ihmisiin voi luottaa vai että koskaan ei voi olla liian varovainen?

1. ihmisiin voi luottaa
2. ei voi olla liian varovainen
3. EOS

20. Missä määrin luotatte siihen, että ostamanne ruoka on turvallista? (LUE VAIHTOEHDOT ÄÄNEEN)

1. suuressa määrin
2. jossain määrin
3. hyvin vähän
4. EOS

21. Luettelen seuraavaksi joitakin elintarvikkeita. Pyytäisin Teitä arvioimaan, onko niiden syöminen mielestänne erittäin turvallista, melko turvallista vai ei kovin turvallista (+EOS).

- a. kananmunat
 - b. broileri
 - c. sianliha
 - d. tuoreet hedelmät ja kasvikset
 - e. tuoreet tomaatit
 - f. säilyketomaatit
 - g. naudanliha
 - h. luomunaudanliha
 - i. makkara
 - j. grillikioskien tai pikaruokapaikkojen hampurilaiset
 - k. vähärasvaiset tuotteet
 - l. ravintolaruoka
- SEURAAVAT KOHDAT (M-P) VIIMEISENÄ ILMAN ROTATOINTIA:
- m. geenimuunnettu tomaatti
 - n. kolesterolia alentava margariini

- o. maitohappobakteereita sisältävät juomat (esim. Gefilus maito/mehu)
- p. vitaminoitunut juomat

22. Kuvitellaan, että Suomessa tapahtuisi broilerintuotantoa koskeva ruokaskandaali. Uskotteko, että seuraavat tahot kertoisivat asiasta koko totuuden, osan totuudesta vai salaisivat tietoa? (+EOS)

- a. lehdistö, televisio ja radio
- b. elintarviketeollisuus
- c. kauppaketjut
- d. maataloustuottajat
- e. kuluttajajärjestöt
- f. poliitikot
- g. viranomaiset
- h. elintarvikealan asiantuntijat

23. Oletteko seuraavien väittämien kanssa täysin samaa mieltä, osittain samaa mieltä vai eri mieltä? (+EOS)

- a. Vähittäiskaupalle turvallinen ruoka on ensisijainen huolenaihe
- b. Elintarviketeollisuutta kiinnostaa enemmän tuloksen tekeminen kuin ruoan laatu ja maku
- c. Maataloustuottajien pyrkimykset tehostaa tuotantoa eivät heikennä eläinten hyvinvointia
- d. Viranomaiset ovat kiinnostuneempia säätelemään hintoja kuin suojaamaan kuluttajia ruoan riskeiltä
- e. Media liioittelee ruokaan liittyviä ongelmia saadakseen lisää lukijoita tai katselijoita

24. Luettelen seuraavaksi joitakin ruokaan liittyviä kysymyksiä. Pidättekö niitä yhteiskunnan kannalta merkittävänä ongelmina, ei kovin merkittävänä ongelmina vai oletteko sitä mieltä, että ne eivät ole ongelmia? (+EOS)

- a. hullun lehmän -tauti
 - b. ruokamyrkytykset kuten salmonella
 - c. geeniteknikalla muunnetut elintarvikkeet
 - d. eläinten hyvinvointi
 - e. torjunta-aineiden käyttö
 - f. lisäaineet, kuten säilöntä- tai väriaineet
 - g. ruoka-aineallergiat
 - h. epäterveelliset ruokailutottumukset
 - i. ruoan liian korkeat hinnat
- SEURAAVA KOHTA LISTAN VIIMEISENÄ:
- j. uudet funktionaaliset eli terveystuotteiset elintarvikkeet

25. Luen teille seuraavaksi muutamia väittämiä ruoasta ja ruoan tuotannosta. Pyydän, että kerrotte jokaisen väittämän jälkeen, kuinka samaa tai eri mieltä olette väittämän kanssa. Vastausvaihtoehdot ovat 5=täysin samaa mieltä, 4=jokseenkin samaa mieltä, 3=ei samaa eikä eri mieltä, 2=jokseenkin eri mieltä, 1=täysin eri mieltä (+EOS).

- a. Elintarvikkeiden pakkauksissa päiväysmerkinnät olisi hyvä korvata tuoreutta ja laatua mittaavilla tunnistimilla eli indikaattoreilla
- b. On hyvä, että elintarvikkeiden terveellisyyttä parannetaan nykyaikaisella teknologialla
- c. Elintarvikkeiden jatkuva muokkaaminen on luonnotonta
- d. Elintarvikkeiden käsittely tuhoaa niiden luontaisen terveellisyyden
- e. Elintarvikkeiden turvallisuutta pitäisi parantaa uusien teknologioiden avulla
- f. Geenitekniiikan käyttöönottoa olisi edistettävä elintarvikkeiden tuotannossa
- g. Syön mahdollisimman vähän käsiteltyjä elintarvikkeita
- h. En juurikaan kiinnitä huomiota ruoan terveellisyyteen
- i. Syön usein valmisruokia
- j. Ihmisten pitäisi edistää terveyttään syömällä terveellisesti
- k. On hyvä, että markkinoille tulee uusia funktionaalisia eli terveystuotteisia elintarvikkeita

26. Aluksi kysyisin ikäänne haastattelukiintiötämme varten

(Kysymys esitetty haastattelun aluksi.)

27. Kuinka monta henkilöä talouteenne kuuluu lapset mukaan lukien?

YHDEN HENGEN TALouden KYSEESSÄ OLLESSA SIIRRY KYSYMYKSEEN 29.

28. Kuinka monta alle 18-vuotiasta henkilöä taloudessanne on?

29. Mikä on koulutuksenne? (LUE ÄÄNEEN)

1. Peruskoulun ala-aste, kansakoulu
2. Peruskoulun yläaste, keskikoulu
3. Ammatillinen perustutkinto, ammattikoulu
4. Ylioppilas
5. Opistoasteen ammatillinen tutkinto
6. Ylempi opistoasteen tutkinto, ammattikorkeakoulututkinto, alempi yliopiston tai korkeakoulu akateeminen tutkinto
7. Yliopiston ja korkeakoulun ylempi akateeminen tutkinto tai enemmän
8. EOS

30. Mihin ammattiryhmään kuulutte? (LUE ÄÄNEEN)

1. Työntekijä
2. Alempi toimihenkilö
3. Ylempi toimihenkilö
4. Johtavassa asemassa toisen palveluksessa
5. Yrittäjä/ammatin harjoittaja
6. Maanviljelijä
7. Koululainen/opiskelija
8. Kotiäiti tai -isä
9. Eläkeläinen
10. Muu

JOS VASTAUS 5–10, SIIRRY KYSYMYKSEEN 32.

31. Työskentelettekö julkisella vai yksityisellä sektorilla?

1. Julkisella sektorilla
2. Yksityisellä sektorilla

32. Asuinpaikka

1. Isossa, yli 100 000 asukkaan kaupungissa
2. Pienessä, yli 10 000 asukkaan kaupungissa
3. Maalla / kaupunkialueen ulkopuolella

33. Missä kunnassa asutte?

34. Sukupuoli (ÄLÄ KYSY)

1. Mies
2. Nainen

LIITETAULUKKO 1

Haastatteluun osallistuneet, haastattelusta kieltäytyneet sekä niiden perusteella laskettu vastausprosentti

Haastattelusta kieltäytymisen syy:	n
Ei aikaa	2 404
Ei suostu periaatteesta	991
Sairas	302
Tutkimuksesta ei ole hyötyä	8
Ei tiedä mihin tuloksia käytetään	1
Ei puhu suomea	112
Ruotsinkielinen	116
Muu syy	86
Kesken tuhotut haastattelut	29
Yhteensä	4 049
Loppuun saatetut haastattelut	1 207
Loppuun saatetut haastattelut / (loppuun saatetut haastattelut + eri syistä kieltäytyneet) eli vastausprosentti	1 207 / 5 256 = 0,23

LIITETAULUKKO 2

Tiettyjen ruokien ja ruoka-aineiden syöminen sukupuolittain (%)

		Naiset (n = 607–609)	Miehet (n = 593–597)	Kaikki (n = 1 202–1 206)
Kasvikset*	Päivittäin	84	70	77
	Viikoittain	14	23	18
	Kuukausittain	1	2	2
	Harvemmin	1	4	2
	Ei koskaan	0	1	1
	Yhteensä	100	100	100
Tuoreet tomaatit*	Päivittäin	66	52	59
	Viikoittain	26	35	30
	Kuukausittain	3	6	4
	Harvemmin	2	4	3
	Ei koskaan	4	4	4
	Yhteensä	101	101	100
Säilyketomaatit*	Päivittäin	1	1	1
	Viikoittain	11	7	9
	Kuukausittain	19	13	16
	Harvemmin	30	28	29
	Ei koskaan	40	50	45
	Yhteensä	101	99	100
Liha*	Päivittäin	23	33	28
	Viikoittain	64	62	63
	Kuukausittain	7	3	5
	Harvemmin	3	2	3
	Ei koskaan	3	1	2
	Yhteensä	100	101	101
Jauheliharuokat naudan jauhelihasta*	Päivittäin	3	7	5
	Viikoittain	66	67	67
	Kuukausittain	19	17	18
	Harvemmin	7	7	7
	Ei koskaan	5	2	4
	Yhteensä	100	100	101
Naudan paisti tai pihvi*	Päivittäin	1	3	2
	Viikoittain	25	45	35
	Kuukausittain	40	33	37
	Harvemmin	23	15	19
	Ei koskaan	12	5	8
	Yhteensä	101	101	101
Kala*	Päivittäin	2	7	4
	Viikoittain	63	65	64
	Kuukausittain	24	21	22
	Harvemmin	7	5	6
	Ei koskaan	3	3	3
	Yhteensä	99	101	99

* p < 0,05

Pyöristämisen vuoksi kaikki luvut eivät summaudu sataan.
n vaihtelee, koska eos-vastaukset poistettu.

LIITETAULUKKO 3

Ruoan ostoon liittyvien väittämien jakaumat sukupuolittain (%)

		Naiset (n = 584–603)	Miehet (n = 534–555)	Kaikki (n = 1 118–1 158)
Ostatte hieman kalliimpia tuotteita, jos ne ovat paremman makuisia	Usein	59	60	60
	Silloin tällöin	33	31	32
	Harvoin	8	9	8
	Yhteensä	100	100	100
Teette ruokaostoksia, koska se on hauskaa*	Usein	18	15	16
	Silloin tällöin	30	22	26
	Harvoin	52	63	58
	Yhteensä	100	100	100
Tarkastatte päiväysmerkinnät*	Usein	93	80	86
	Silloin tällöin	5	11	8
	Harvoin	2	10	6
	Yhteensä	100	101	100
Ostatte luomutuotteita*	Usein	14	10	12
	Silloin tällöin	45	30	38
	Harvoin	41	60	50
	Yhteensä	100	100	100
Pitäydytte tietyissä tuotemerkeissä	Usein	54	51	53
	Silloin tällöin	27	25	26
	Harvoin	18	24	21
	Yhteensä	99	100	100
Ajattelette enemmän hintaa kuin terveellisyttä ja ravintosisältöä*	Usein	12	17	15
	Silloin tällöin	30	28	29
	Harvoin	59	55	57
	Yhteensä	101	100	101
Huomaatte, että tv-ohjelmat tai lehtiartikkelit vaikuttavat ruokaostoksiin*	Usein	9	8	8
	Silloin tällöin	37	22	30
	Harvoin	54	70	62
	Yhteensä	100	100	100

* p < 0,05

Pyöristämisen vuoksi kaikki luvut eivät summaudu sataan.
n vaihtelee, koska eos-vastaukset poistettu.

LIITETAULUKKO 4

Ruoan ostoon liittyvien väittämien jakaumat ikäryhmittäin (%)

		Ikä			
		18–29 (n = 179–180)	30–44 (n = 382–391)	45–59 (n = 276–286)	60–79 (n = 281–301)
Ostaa hieman kalliimpia tuotteita, jos ne ovat paremman makuisia*	Usein	45	60	64	64
	Silloin tällöin	49	33	29	25
	Harvoin	6	8	7	11
	Yhteensä	100	101	100	100
Tekee ruokaostoksia, koska se on hauskaa*	Usein	14	12	15	25
	Silloin tällöin	35	28	21	24
	Harvoin	51	61	64	52
	Yhteensä	100	101	100	101
Tarkastaa päiväysmerkinnät*	Usein	81	93	86	82
	Silloin tällöin	16	4	8	8
	Harvoin	3	4	7	9
	Yhteensä	100	101	101	99
Ostaa luomutuotteita	Usein	12	11	11	14
	Silloin tällöin	39	42	36	33
	Harvoin	49	47	53	53
	Yhteensä	100	100	100	100
Pitäytyy tietyissä tuotemerkeissä*	Usein	56	49	51	58
	Silloin tällöin	28	33	25	18
	Harvoin	16	19	23	24
	Yhteensä	100	101	99	100
Ajattelee enemmän hintaa kuin terveellisyttä ja ravintosisältöä*	Usein	19	12	14	15
	Silloin tällöin	37	34	25	20
	Harvoin	43	54	62	65
	Yhteensä	99	100	101	100
Huomaa, että tv-ohjelmat tai lehtiartikkelit vaikuttavat ruokaostuksiin*	Usein	9	10	7	7
	Silloin tällöin	44	37	22	20
	Harvoin	47	53	71	74
	Yhteensä	100	100	100	101

* p < 0,05

Pyöristämisen vuoksi kaikki luvut eivät summaudu sataan.
n vaihtelee, koska eos-vastaukset poistettu.

LIITETAULUKKO 5

Vastaajien luottamus ruoan turvallisuuteen taustamuuttujittain (%)

		Luottaa suurem- määrin	Luottaa jossakin määrin / vähän	Yhteensä
Sukupuoli* (n = 1 203)	Naiset (n = 608)	55	45	100
	Miehet (n = 505)	63	37	100
Ikäryhmä (n = 1 203)	18–29 (n = 191)	65	35	100
	30–44 (n = 395)	60	41	101
	45–59 (n = 299)	59	41	100
	60+ (n = 318)	55	45	100
Koulutus* (n = 1 198)	Perusaste (n = 316)	51	49	100
	Keskiaste (n = 663)	61	39	100
	Korkea-aste (n = 219)	66	34	100
Ammattiryhmä* (n = 1 203)	Työntekijä (n = 300)	61	39	100
	Alempi toimihenkilö (n = 161)	63	37	100
	Ylempi toimihenkilö / johtavassa asemassa toisen palveluksessa (n = 153)	69	31	100
	Yrittäjä / ammatin harjoittaja / maanviljelijä (n = 110)	54	46	100
	Koululainen / opiskelija / kotivanhempi / muu (n = 147)	56	44	100
	Eläkeläinen (n = 332)	54	46	100
Työsektori* (n = 596)	Yksityinen sektori (n = 316)	69	31	100
	Julkinen sektori (n = 280)	58	42	100
Kaikki (n = 1 203)		59	41	100

* p < 0,05

LIITETAULUKKO 6

Vastaajien näkemykset tiettyjen ruokien ja elintarvikkeiden turvallisuudesta sukupuolittain (%)

		Naiset (n = 512–607)	Miehet (n = 471–589)	Kaikki (n = 991–1 196)
Tuoreet tomaatit (n = 1190)	Erittäin turvallista	75	78	76
	Melko turvallista	25	22	23
	Ei kovin turvallista	1	1	1
	Yhteensä	101	101	100
Tuoreet hedelmät ja kasvikset* (n = 1 196)	Erittäin turvallista	67	74	70
	Melko turvallista	31	25	28
	Ei kovin turvallista	2	1	2
	Yhteensä	100	100	100
Säilyketomaatit (n = 995)	Erittäin turvallista	20	23	22
	Melko turvallista	60	57	58
	Ei kovin turvallista	20	20	20
	Yhteensä	100	100	100
Naudanliha* (n = 1 181)	Erittäin turvallista	38	53	46
	Melko turvallista	56	44	50
	Ei kovin turvallista	6	3	5
	Yhteensä	100	100	101
Luomunaudanliha (n = 1 110)	Erittäin turvallista	60	65	62
	Melko turvallista	38	33	35
	Ei kovin turvallista	2	2	2
	Yhteensä	100	100	99
Sianliha* (n = 1 184)	Erittäin turvallista	45	60	52
	Melko turvallista	52	38	45
	Ei kovin turvallista	3	2	3
	Yhteensä	100	100	100
Makkara* (n = 1 175)	Erittäin turvallista	23	36	30
	Melko turvallista	62	55	58
	Ei kovin turvallista	15	9	12
	Yhteensä	100	100	100
Broileri* (n = 1 177)	Erittäin turvallista	36	41	38
	Melko turvallista	60	51	55
	Ei kovin turvallista	5	9	7
	yhteensä	101	101	100
Kananmunat (n = 1 185)	Erittäin turvallista	53	56	55
	Melko turvallista	44	39	42
	Ei kovin turvallista	3	5	4
	Yhteensä	100	100	101
Ravintolaruoka* (n = 1 137)	Erittäin turvallista	36	43	40
	Melko turvallista	60	52	56
	Ei kovin turvallista	4	5	4
	Yhteensä	100	100	100
Grillien tai pikaruokapaikkojen hampurilaiset * (n = 1 113)	Erittäin turvallista	6	12	9
	Melko turvallista	55	53	54
	Ei kovin turvallista	39	36	38
	Yhteensä	100	101	101
Vähärasvaiset tuotteet (n = 1 185)	Erittäin turvallista	52	56	54
	Melko turvallista	44	41	43
	Ei kovin turvallista	4	3	3
	Yhteensä	100	100	100
Geenimuunnettu tomaatti* (n = 991)	Erittäin turvallista	4	9	7
	Melko turvallista	25	35	30
	Ei kovin turvallista	71	56	64
	Yhteensä	100	100	101
Kolesterolia alentava margariini* (n = 1 111)	Erittäin turvallista	29	40	34
	Melko turvallista	52	49	51
	Ei kovin turvallista	19	11	15
	Yhteensä	100	100	100
Maitohappobakteereita sisältävät juomat (n = 1 095)	Erittäin turvallista	59	56	58
	Melko turvallista	37	37	37
	Ei kovin turvallista	4	7	5
	Yhteensä	100	100	100
Vitaminoidut juomat (n = 1 089)	Erittäin turvallista	37	41	39
	Melko turvallista	53	49	51
	Ei kovin turvallista	10	10	10
	Yhteensä	100	100	100

p < 0,05

Pyöristämisen vuoksi kaikki luvut eivät summaudu sataan.
n vaihtelee, koska eos-vastaukset poistettu.

LIITETAULUKKO 7

Eri tekijöiden tärkeys tomaattien ostotilanteessa sukupuolittain (%)

		Naiset (n = 575–585)	Miehet (n = 485-501)	Kaikki (n = 1 061–1 086)
Hyvä maku	Tärkeä	94	92	93
	Jonkin verran tärkeä	5	7	6
	Ei lainkaan tärkeä	0	1	1
	Yhteensä	99	100	100
Turvallisuus*	Tärkeä	80	75	78
	Jonkin verran tärkeä	17	17	17
	Ei lainkaan tärkeä	3	8	6
	Yhteensä	100	100	101
Ympäristöystävällinen kasvattaminen*	Tärkeä	51	46	48
	Jonkin verran tärkeä	41	36	39
	Ei lainkaan tärkeä	9	18	13
	Yhteensä	101	100	100
Kaupan hyvä sijainti	Tärkeä	64	60	62
	Jonkin verran tärkeä	25	24	24
	Ei lainkaan tärkeä	12	16	14
	Yhteensä	101	100	100
Edullinen hinta	Tärkeä	44	46	45
	Jonkin verran tärkeä	43	38	40
	Ei lainkaan tärkeä	13	16	15
	Yhteensä	100	100	100

* p < 0,05

Pyöristämisen vuoksi kaikki luvut eivät summaudu sataan.
n vaihtelee, koska eos-vastaukset poistettu.

LIITETAULUKKO 8

Eri tekijöiden tärkeys tomaattien ostotilanteessa ikäryhmittäin (%)

		Ikä				
		18–29 (n = 155–157)	30–44 (n = 376–382)	45–59 (n = 263–271)	60–79 (n = 264–277)	Kaikki (n = 1 061– 1 086)
Hyvä maku	Tärkeä	90	93	95	94	93
	Jonkin verran tärkeä	8	6	5	6	6
	Ei lainkaan tärkeä	2	1	0	0	1
	Yhteensä	100	100	100	100	100
Turvallisuus*	Tärkeä	64	79	81	80	78
	Jonkin verran tärkeä	27	16	14	16	17
	Ei lainkaan tärkeä	9	5	5	5	6
	Yhteensä	100	100	100	101	101
Ympäristöystävällinen kasvattaminen*	Tärkeä	38	45	50	58	48
	Jonkin verran tärkeä	48	45	38	26	39
	Ei lainkaan tärkeä	13	10	13	17	13
	Yhteensä	100	100	101	101	100
Kaupan hyvä sijainti*	Tärkeä	55	60	61	70	62
	Jonkin verran tärkeä	31	26	23	19	24
	Ei lainkaan tärkeä	14	14	16	11	14
	Yhteensä	100	100	100	100	100
Edullinen hinta*	Tärkeä	52	41	48	44	45
	Jonkin verran tärkeä	39	47	38	34	40
	Ei lainkaan tärkeä	9	12	14	22	15
	Yhteensä	100	100	100	100	100

* p < 0,05

Pyöristämisen vuoksi kaikki luvut eivät summaudu sataan.
n vaihtelee, koska eos-vastaukset poistettu.

LIITETAULUKKO 9

Eri tekijöiden tärkeys naudanlihan ostotilanteessa sukupuolittain (%)

		Naiset (n = 518–526)	Miehet (n = 467–471)	Kaikki (n = 989–997)
Hyvä maku*	Tärkeä	93	87	90
	Jonkin verran tärkeä	6	11	8
	Ei lainkaan tärkeä	2	2	2
	Yhteensä	101	100	100
Vähärasvaisuus*	Tärkeä	74	56	66
	Jonkin verran tärkeä	20	29	25
	Ei lainkaan tärkeä	6	14	10
	Yhteensä	100	99	101
Turvallisuus*	Tärkeä	90	73	82
	Jonkin verran tärkeä	8	19	13
	Ei lainkaan tärkeä	2	8	5
	Yhteensä	100	100	100
Edullinen hinta*	Tärkeä	34	42	38
	Jonkin verran tärkeä	53	46	49
	Ei lainkaan tärkeä	14	12	13
	Yhteensä	101	100	100
Kaupan hyvä sijainti	Tärkeä	57	55	56
	Jonkin verran tärkeä	26	27	27
	Ei lainkaan tärkeä	17	18	17
	Yhteensä	100	100	100

* p < 0,05

Pyöristämisen vuoksi kaikki luvut eivät summaudu sataan.
n vaihtelee, koska eos-vastaukset poistettu.

LIITETAULUKKO 10

Eri tekijöiden tärkeys naudanlihan ostotilanteessa ikäryhmittäin (%)

		Ikä				
		18–29 (n = 153)	30–44 (n = 354–355)	45–59 (n = 249–253)	60–79 (n = 230–238)	Kaikki (n = 989–997)
Hyvä maku	Tärkeä	86	90	91	91	90
	Jonkin verran tärkeä	11	9	7	7	8
	Ei lainkaan tärkeä	3	1	2	2	2
	Yhteensä	100	100	100	100	100
Vähärasvaisuus*	Tärkeä	43	62	73	78	66
	Jonkin verran tärkeä	38	31	18	13	25
	Ei lainkaan tärkeä	19	7	9	9	10
	Yhteensä	100	100	100	100	101
Turvallisuus	Tärkeä	75	85	83	82	82
	Jonkin verran tärkeä	21	12	12	12	13
	Ei lainkaan tärkeä	5	3	5	6	5
	Yhteensä	101	100	100	100	100
Edullinen hinta*	Tärkeä	41	32	36	45	38
	Jonkin verran tärkeä	51	56	49	39	49
	Ei lainkaan tärkeä	8	11	16	16	13
	Yhteensä	100	99	101	100	100
Kaupan hyvä sijainti*	Tärkeä	50	54	53	67	56
	Jonkin verran tärkeä	33	29	27	19	27
	Ei lainkaan tärkeä	18	17	21	14	17
	Yhteensä	101	100	101	100	100

* p < 0,05

Pyöristämisen vuoksi kaikki luvut eivät summaudu sataan.
n vaihtelee, koska eos-vastaukset poistettu.

LIITETAULUKKO 11

Eräiden turvallisuuteen ja laatuun liittyvien tekijöiden tärkeys naudanlihan ostotilanteessa sukupuolittain (%)

		Naiset (n = 505–525)	Miehet (n = 447–471)	Kaikki (n = 952–995)
Kaupalla on käytössään hygieniää koskeva omavalvontajärjestelmä*	Tärkeä	82	73	78
	Jonkin verran tärkeä	13	21	17
	Ei lainkaan tärkeä	4	6	5
	Yhteensä	99	100	100
Maataloustuottajalla on käytössään hygieniää koskeva omavalvontajärjestelmä*	Tärkeä	78	68	73
	Jonkin verran tärkeä	17	24	20
	Ei lainkaan tärkeä	6	8	7
	Yhteensä	101	100	100
Tunnette kaupan henkilökunnan	Tärkeä	29	27	28
	Jonkin verran tärkeä	31	35	33
	Ei lainkaan tärkeä	40	38	39
	Yhteensä	100	100	100
Tiedätte, mistä liha on peräisin*	Tärkeä	75	59	67
	Jonkin verran tärkeä	20	28	24
	Ei lainkaan tärkeä	5	14	9
	Yhteensä	100	101	100
Kunnalliset terveystarkastajat tarkastavat myyntipaikan säännöllisesti*	Tärkeä	86	76	81
	Jonkin verran tärkeä	10	16	13
	Ei lainkaan tärkeä	4	9	6
	Yhteensä	100	101	100
Suomessa on voimassa tiukat naudanlihan hygieniasäädökset*	Tärkeä	95	86	91
	Jonkin verran tärkeä	5	10	8
	Ei lainkaan tärkeä	0	3	2
	Yhteensä	100	99	101
EU asettaa naudanlihalle hyvät turvallisuussäädökset*	Tärkeä	85	74	80
	Jonkin verran tärkeä	13	20	16
	Ei lainkaan tärkeä	2	7	4
	Yhteensä	100	101	100
Kauppa on tuttu entuudestaan	Tärkeä	51	53	52
	Jonkin verran tärkeä	34	31	32
	Ei lainkaan tärkeä	15	17	16
	Yhteensä	100	101	100
Lihan tuotetiedot ovat hyvät* (n = 984)	Tärkeä	87	73	80
	Jonkin verran tärkeä	11	21	16
	Ei lainkaan tärkeä	2	7	4
	Yhteensä	100	101	100

* p < 0,05

Pyöristämisen vuoksi kaikki luvut eivät summaudu sataan.
n vaihtelee, koska eos-vastaukset poistettu.

LIITETAULUKKO 12

Eräiden turvallisuuteen ja laatuun liittyvien tekijöiden tärkeys naudanlihan ostotilanteessa ikäryhmittäin (%)

		Ikä			
		18–29 (n = 150–153)	30–44 (n = 341–355)	45–59 (n = 239–252)	60–79 (n = 222–236)
Kaupalla on käytössään hygieniää koskeva omavalvontajärjestelmä*	Tärkeä	65	73	84	88
	Jonkin verran tärkeä	26	21	13	10
	Ei lainkaan tärkeä	9	7	4	2
	Yhteensä ¹	100	101	101	100
Maataloustuottajalla on käytössään hygieniää koskeva omavalvontajärjestelmä*	Tärkeä	63	72	77	79
	Jonkin verran tärkeä	26	20	19	16
	Ei lainkaan tärkeä	11	8	4	5
	Yhteensä ¹	100	100	100	100
Tunnette kaupan henkilökunnan*	Tärkeä	8	19	34	48
	Jonkin verran tärkeä	35	34	34	29
	Ei lainkaan tärkeä	58	47	33	24
	Yhteensä ¹	101	100	101	101
Tiedätte, mistä liha on peräisin	Tärkeä	60	71	65	69
	Jonkin verran tärkeä	31	22	24	21
	Ei lainkaan tärkeä	10	7	11	10
	Yhteensä ¹	101	100	100	100
Kunnalliset terveystarkastajat tarkastavat myyntipaikan säännöllisesti*	Tärkeä	71	78	85	89
	Jonkin verran tärkeä	18	15	10	8
	Ei lainkaan tärkeä	11	7	5	3
	Yhteensä ¹	100	100	100	100
Suomessa on voimassa tiukat naudanlihan hygieniasäädökset	Tärkeä	86	90	92	94
	Jonkin verran tärkeä	12	9	6	4
	Ei lainkaan tärkeä	1	2	2	2
	Yhteensä ¹	99	101	100	100
EU asettaa naudanlihalle hyvät turvallisuussäädökset*	Tärkeä	73	78	85	81
	Jonkin verran tärkeä	24	16	13	15
	Ei lainkaan tärkeä	3	5	2	5
	Yhteensä ¹	100	99	100	101
Kauppa on tuttu entuudestaan* (n = 994)	Tärkeä	31	44	60	70
	Jonkin verran tärkeä	39	38	28	23
	Ei lainkaan tärkeä	31	18	12	6
	Yhteensä ¹	101	100	100	99
Lihan tuotetiedot ovat hyvät*	Tärkeä	70	81	83	83
	Jonkin verran tärkeä	22	15	16	13
	Ei lainkaan tärkeä	8	4	1	4
	Yhteensä ¹	100	100	100	100

* p < 0,05

Pyöristämisen vuoksi kaikki luvut eivät summaudu sataan.
n vaihtelee, koska eos-vastaukset poistettu.

LIITETAULUKKO 13

Vastaajien näkemykset ruokaan ja sen tuotantoon liittyvien tekijöiden kehityksestä viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana ikäryhmittäin (%)

		Ikä				
		18–29 (n = 180– 184)	30–44 (n = 365– 388)	45–59 (n = 281– 292)	60–79 (n = 266– 295)	Kaikki (n = 1 092– 1 156)
Maku ja laatu*	Parantunut	38	45	51	44	45
	Pysynyt suunnilleen samana	57	44	32	40	42
	Huonontunut	6	11	17	16	13
	Yhteensä	101	100	100	100	100
Hinta*	Parantunut	11	18	26	18	19
	Pysynyt suunnilleen samana	25	25	29	30	27
	Huonontunut	64	57	45	53	54
	Yhteensä	100	100	100	101	100
Turvallisuus	Parantunut	72	68	76	68	71
	Pysynyt suunnilleen samana	21	20	16	22	20
	Huonontunut	7	12	8	9	9
	Yhteensä	100	100	100	99	100
Terveellisyys ja ravintosisältö	Parantunut	73	71	71	69	71
	Pysynyt suunnilleen samana	21	20	24	25	23
	Huonontunut	6	9	5	6	7
	Yhteensä	100	100	100	100	101
Maatalouden tuotantomenetelmät	Parantunut	72	70	72	64	69
	Pysynyt suunnilleen samana	16	17	15	17	17
	Huonontunut	12	13	13	18	14
	Yhteensä	100	100	100	99	100

* p < 0,05

Pyöristämisen vuoksi kaikki luvut eivät summaudu sataan.
n vaihtelee, koska eos-vastaukset poistettu.

LIITETAULUKKO 14

Vastaajien näkemykset ruokaan liittyvien mahdollisten ongelmien suuruudesta sukupuolittain (%)

		Naiset (n = 543–606)	Miehet (n = 527–587)	Kaikki (n = 1070–1 193)
Hullunlehmäntauti* (n = 1 184)	Merkittävä ongelma	63	60	62
	Ei kovin merkittävä ongelma	27	22	25
	Ei ongelma	10	18	14
	Yhteensä	100	100	101
Ruokamyrkytykset kuten salmonella* (n = 1 193)	Merkittävä ongelma	60	55	58
	Ei kovin merkittävä ongelma	34	34	34
	Ei ongelma	7	11	9
	Yhteensä	101	100	101
Geeniteknikalla muunnetut elintarvikkeet* (n = 1 119)	Merkittävä ongelma	65	54	60
	Ei kovin merkittävä ongelma	29	33	31
	Ei ongelma	6	13	9
	Yhteensä	100	100	100
Eläinten hyvinvointi* (n = 1 168)	Merkittävä ongelma	59	50	55
	Ei kovin merkittävä ongelma	30	29	29
	Ei ongelma	12	21	16
	Yhteensä	101	100	100
Torjunta-aineiden käyttö* (n = 1 181)	Merkittävä ongelma	65	51	58
	Ei kovin merkittävä ongelma	32	37	35
	Ei ongelma	3	12	7
	Yhteensä	100	100	100
Lisäaineet, kuten säilöntä- ja väriaineet* (n = 1 177)	Merkittävä ongelma	64	46	55
	Ei kovin merkittävä ongelma	32	45	39
	Ei ongelma	5	9	7
	Yhteensä	101	100	101
Ruoka-aineallergiat* (n = 1 168)	Merkittävä ongelma	73	64	69
	Ei kovin merkittävä ongelma	24	30	27
	Ei ongelma	3	6	5
	Yhteensä	100	100	101
Epäterveelliset ruokailutottumukset (n = 1 181)	Merkittävä ongelma	75	74	75
	Ei kovin merkittävä ongelma	23	22	22
	Ei ongelma	2	5	3
	Yhteensä	100	100	100
Ruoan liian korkeat hinnat* (n = 1 178)	Merkittävä ongelma	51	48	50
	Ei kovin merkittävä ongelma	43	38	40
	Ei ongelma	6	15	10
	Yhteensä	100	101	100
Uudet funktionaaliset eli terveysvaikuttiset elintarvikkeet* (n = 1 070)	Merkittävä ongelma	18	17	18
	Ei kovin merkittävä ongelma	49	43	46
	Ei ongelma	33	40	36
	Yhteensä	100	100	100

* p < 0,05

Pyöristämisen vuoksi kaikki luvut eivät summaudu sataan. n vaihtelee, koska eos-vastaukset poistettu.

LIITETAULUKKO 15

Vastaajien näkemykset ruokaan liittyvien mahdollisten ongelmien suuruudesta ikäryhmittäin (%)

		Ikä			
		18–29 (n = 188–191)	30–44 (n = 381–395)	45–59 (n = 259–299)	60–79 (n = 241–308)
Hullunlehmäntauti* (n = 1 184)	Merkittävä ongelma	48	54	66	76
	Ei kovin merkittävä ongelma	39	32	20	11
	Ei ongelma	13	14	14	14
	Yhteensä	100	100	100	101
Ruokamyrkytykset kuten salmonella* (n = 1 193)	Merkittävä ongelma	47	46	64	74
	Ei kovin merkittävä ongelma	43	45	26	20
	Ei ongelma	11	9	10	7
	Yhteensä	101	100	100	101
Geeniteknikalla muunnetut elintarvikkeet* (n = 1 119)	Merkittävä ongelma	50	53	65	70
	Ei kovin merkittävä ongelma	40	38	25	21
	Ei ongelma	10	9	10	9
	Yhteensä	100	100	100	100
Eläinten hyvinvointi* (n = 1 168)	Merkittävä ongelma	57	50	53	61
	Ei kovin merkittävä ongelma	35	33	29	21
	Ei ongelma	8	17	19	18
	Yhteensä	100	100	101	100
Torjunta-aineiden käyttö* (n = 1 181)	Merkittävä ongelma	56	57	59	61
	Ei kovin merkittävä ongelma	41	36	31	32
	Ei ongelma	4	6	10	8
	Yhteensä	101	99	100	101
Lisäaineet, kuten säilöntä- ja väriaineet* (n = 1 177)	Merkittävä ongelma	37	56	59	61
	Ei kovin merkittävä ongelma	55	39	34	32
	Ei ongelma	8	6	7	6
	Yhteensä	100	101	100	99
Ruoka-aineallergiat* (n = 1 168)	Merkittävä ongelma	58	70	71	72
	Ei kovin merkittävä ongelma	40	26	25	20
	Ei ongelma	3	4	4	7
	Yhteensä	101	100	100	99
Epäterveelliset ruokailutottumukset (n = 1 181)	Merkittävä ongelma	76	73	75	75
	Ei kovin merkittävä ongelma	22	25	21	21
	Ei ongelma	2	2	5	5
	Yhteensä	100	100	101	101
Ruoan liian korkeat hinnat* (n = 1 178)	Merkittävä ongelma	37	46	54	57
	Ei kovin merkittävä ongelma	56	44	34	31
	Ei ongelma	7	9	12	12
	Yhteensä	100	99	100	100
Uudet funktionaaliset eli terveysvaikuttiset elintarvikkeet* (n = 1 070)	Merkittävä ongelma	12	14	23	22
	Ei kovin merkittävä ongelma	47	49	41	47
	Ei ongelma	41	37	37	31
	Yhteensä	100	100	100	100

* p < 0,05

Pyöristämisen vuoksi kaikki luvut eivät summaudu sataan. n vaihtelee, koska eos-vastaukset poistettu.

Vastaajien näkemykset toimijoiden vastuista ja velvollisuuksista ikäryhmittäin (%)

		Ikä				
		18–29 (n = 189– 191)	30–44 (n = 386– 392)	45–59 (n = 282– 300)	60–79 (n = 270– 304)	Kaikki (n = 1 128– 1 177)
Vähittäiskaupalle turvallinen ruoka on ensisijainen huolenaihe*	Täysin samaa mieltä	45	44	51	65	51
	Osittain samaa mieltä	44	41	35	29	37
	Eri mieltä	11	15	14	6	12
	Yhteensä	100	100	100	100	100
Elintarviketeollisuutta kiinnostaa enemmän tuloksen tekeminen kuin ruoan laatu ja maku*	Täysin samaa mieltä	16	30	38	42	33
	Osittain samaa mieltä	62	50	44	41	48
	Eri mieltä	22	20	18	18	19
	Yhteensä	100	100	100	101	100
Maataloustuottajien pyrkimykset tehostaa tuotantoa eivät heikennä eläinten hyvinvointia*	Täysin samaa mieltä	16	17	24	33	23
	Osittain samaa mieltä	38	43	40	32	39
	Eri mieltä	46	40	37	35	39
	Yhteensä	100	100	101	100	101
Viranomaiset ovat kiinnostuneempia säätelemään hintoja kuin suojaamaan kuluttajia ruoan riskeiltä*	Täysin samaa mieltä	17	19	28	33	25
	Osittain samaa mieltä	49	47	42	43	45
	Eri mieltä	34	34	30	24	31
	Yhteensä	100	100	100	100	101
Media liioittelee ruokaan liittyviä ongelmia saadakseen lisää lukijoita tai katselijoita*	Täysin samaa mieltä	38	44	50	56	47
	Osittain samaa mieltä	47	39	37	30	37
	Eri mieltä	15	18	14	14	15
	Yhteensä	100	101	101	100	99

p < 0,05

Pyöristämisen vuoksi kaikki luvut eivät summaudu sataan.
n vaihtelee, koska eos-vastaukset poistettu.

LIITETAULUKKO 17

Vastaajien näkemykset eri toimijoiden tärkeydestä ruoan turvallisuuden ja laadun valvonnassa ikäryhmittäin (%)

		Ikä				
		18–29 (n = 189–191)	30–44 (n = 392)	45–59 (n = 290–299)	60–79 (n = 297–314)	Kaikki (n = 1 168– 1 196)
Tutkijat*	Hyvin tärkeä	51	57	57	74	61
	Melko tärkeä	46	40	39	25	37
	Ei lainkaan tärkeä	3	3	4	2	3
	Yhteensä	100	100	100	101	101
Kuluttajajärjestöt*	Hyvin tärkeä	31	34	45	51	41
	Melko tärkeä	64	59	51	43	54
	Ei lainkaan tärkeä	5	7	4	6	6
	Yhteensä	100	100	100	100	101
Lehdistö, radio ja tv*	Hyvin tärkeä	17	21	25	30	24
	Melko tärkeä	57	54	56	51	54
	Ei lainkaan tärkeä	26	25	19	20	22
	Yhteensä	100	100	100	101	100
Ympäristöjärjestöt*	Hyvin tärkeä	27	21	22	29	24
	Melko tärkeä	57	57	51	51	54
	Ei lainkaan tärkeä	16	22	27	20	22
	Yhteensä	100	100	100	100	100

p < 0,05

Pyöristämisen vuoksi kaikki luvut eivät summaudu sataan.
n vaihtelee, koska eos-vastaukset poistettu.

LIITETAULUKKO 18

Vastaajien näkemykset eri toimijoiden tiedottamisesta mahdollisen ruokaskandaalin yhteydessä ruokaa kohtaan koetun luottamuksen mukaan (%)

		Suuresti luottavat (n = 674–690)	Varauksin luottavat (n = 468–478)	Kaikki (n = 1 142–1 168)
Lehdistö, radio, tv*	Koko totuuden	55	47	52
	Osatotuuden	43	47	45
	Salaisi tietoa	2	6	4
	Yhteensä	100	100	101
Elintarviketeollisuus*	Koko totuuden	28	20	25
	Osatotuuden	59	61	60
	Salaisi tietoa	13	19	15
	Yhteensä	100	100	100
Kauppaketjut*	Koko totuuden	28	16	23
	Osatotuuden	61	66	63
	Salaisi tietoa	11	18	14
	Yhteensä	100	100	100
Maataloustuottajat*	Koko totuuden	33	24	29
	Osatotuuden	55	59	56
	Salaisi tietoa	12	17	14
	Yhteensä	100	100	99
Kuluttajajärjestöt*	Koko totuuden	79	68	74
	Osatotuuden	20	28	23
	Salaisi tietoa	1	4	2
	Yhteensä	100	100	100
Poliitikot*	Koko totuuden	17	7	13
	Osatotuuden	59	55	57
	Salaisi tietoa	25	38	30
	Yhteensä	101	100	100
Viranomaiset*	Koko totuuden	61	44	55
	Osatotuuden	34	47	39
	Salaisi tietoa	5	9	6
	Yhteensä	100	100	100
Elintarvikealan asiantuntijat*	Koko totuuden	69	58	64
	Osatotuuden	28	36	31
	Salaisi tietoa	4	7	5
	Yhteensä	101	101	100

* p < 0,05

Pyöristämisen vuoksi kaikki luvut eivät summaudu sataan.
n vaihtelee, koska eos-vastaukset poistettu.

LIITETAULUKKO 19

Vastaajien tekemien aktiivisuutta mittaavien asioiden määrä viimeisen vuoden aikana taustamuuttujittain (%)

	Ei yhtään	Yhden	Kaksi	Kolme tai enemmän	Yhteensä
Sukupuoli* (N = 1 207)					
Naiset (n = 609)	34	26	20	21	101
Miehet (n = 598)	42	30	16	12	100
Ikäryhmä* (N = 1 207)					
18–29-vuotiaat (n = 191)	33	30	16	21	100
30–44-vuotiaat (n = 395)	31	27	22	21	101
45–59-vuotiaat (n = 302)	41	28	17	15	101
60–79-vuotiaat (n = 319)	47	28	14	10	99
Koulutus* (n = 1 202)					
Perusaste (n = 318)	53	26	14	8	101
Keskiaste (n = 664)	35	29	19	18	101
Korkea-aste (n = 220)	26	27	22	26	101
Asuinpaikan koko* (n = 1 206)					
Yli 100 000 asukasta (n = 279)	29	30	18	23	100
10 000–99 999 asukasta (n = 576)	38	27	21	15	101
Alle 10 000 asukasta (n = 351)	45	27	14	14	100
Luottamus ruoan turvallisuuteen (n = 1 203)					
Suuri (n = 711)	37	28	20	15	100
Kohtalainen (n = 492)	39	27	15	18	99
Kaikki (N = 1 207)	38	28	18	16	100

p < 0,05

Pyöristämisen vuoksi kaikki luvut eivät summaudu sataan.

LIITETAULUKKO 20

Vastaajien näkemykset siitä, onko heidän omilla mielipiteillään kuluttajana merkitystä, taustamuuttujittain (%)

	Mielipiteillä paljon merkitystä	Mielipiteillä vähän merkitystä	Yhteensä
Sukupuoli (n = 1194)			
Nainen (n = 602)	44	56	100
Mies (n = 592)	40	60	100
Ikäryhmä* (n = 1 194)			
18–29-vuotiaat (n = 191)	42	58	100
30–44-vuotiaat (n = 394)	43	57	100
45–59-vuotiaat (n = 300)	47	53	100
60–79-vuotiaat (n = 309)	36	64	100
Koulutus (n = 1 189)			
Perusaste (n = 310)	38	62	100
Keskiaste (n = 660)	42	58	100
Korkea-aste (n = 219)	48	53	101
Luottamus ruoan turvallisuuteen (n = 1 192)			
Luottaa suurella määrin (n = 701)	43	58	101
Luottaa jossakin määrin (n = 491)	41	59	100
Kaikki (n = 1 194)	42	58	100

* p < 0,05

Pyöristämisen vuoksi kaikki luvut eivät summaudu sataan.

KULUTTAJATUTKIMUSKESKUKSEN JULKAISUJA -SARJA 2003–2004

- 2004:4 Piironen, S., Mäkelä, J., Niva, M.**
Luottavaiset suomalaiset? Kuluttajien näkemykset ruoan turvallisuudesta
- 2004:3 Järvinen, R., Heino, H.**
Kuluttajien palvelukokemuksia vakuutus- ja pankkisektorilta
- 2004:2 Tuorila, H.**
Yli 50-vuotiaat Internet-palvelujen käyttäjinä
- 2004:1 Timonen, P., Mäkelä, J., Niva, M., Hyvönen, K., Vesmanen, E.**
Tulevaisuuden keittiö
-
- 2003:14 Kytö, H., Aatola, L., Tuorila, H., Lehtinen, A-R.**
Kauas kaikki karkaa – vai karkaako? Palvelut tietoyhteiskunnassa -tutkimuskokonaisuuden yhteenvetoraportti
- 2003:13 Kytö, H., Aatola, L., Tuorila, H.**
Palvelut tietoyhteiskunnassa -tutkimuskokonaisuuden loppuraportti
- 2003:12 Isoniemi, M.**
Kuluttajien juustovalinnat kaupassa
- 2003:11 Aalto, K.**
Kuka pesee Suomen pyykit? Tekstiilienhoito kotitalouksissa ja tekstiilienhoitopalvelut
- 2003:10 Hyvönen, K.**
Ruokaa netistä – Sähköinen päivittäistavarakauppa kuluttajien arjessa
- 2003:9 Niva, M., Mäkelä, J., Piironen, S.**
Kotimaisia marjoja ja kasvistanoleja. Terveysvaikutteisten elintarvikkeiden hyväksyttävyyys Suomessa
- 2003:8 Heiskanen, E., Timonen, P.**
Kohti kestäväää tietoyhteiskuntaa? Päivittäistavaroiden verkkokaupan osallistuvan ja rakentavan teknologian arvioinnin kokeilu
- 2003:7 Tuorila, H., Kytö, H.**
Yhteistyöllä parempaan palveluun? Kuntapäätäjien näkemykset kunnan nykyisestä ja tulevasta palvelutarjonnasta
- 2003:6 Järvelä, K.**
"Kahdeksikon antaisin arvosanaksi..." – Kuluttajien ja suurtalousalan ammattilaisten näkemyksiä suurtalousperunan laadusta
- 2003:5 Repo, P., Hyvönen, K., Pantzar, M., Timonen, P.**
Mobile video
- 2003:4 Kytö, H., Aatola, L., Lehtinen, A-R.**
Kotitalouksien palvelutarpeet ja palvelujen käyttö – Tutkimus kolmella aluerakenteeltaan erilaisella seudulla
- 2003:3 Järvinen, R., Saarinen, P.**
Kaupan suuryksiköiden kilpailuvaikutusten arviointi – Kirkkonummen Prisma arviointikehikossa
- 2003:2 Repo, P., Hyvönen, K., Pantzar, M., Timonen, P.**
Mobiili video
- 2003:1 Römer-Paakkanen, T., Pentikäinen, A.**
Paperisodasta ulosottoon – Tutkimus rauenneista velkajärjestelyistä velallisen kokemana

KULUTTAJATUTKIMUSKESKUS
PL 5 (KAIKUKATU 3)
00531 HELSINKI
PUH. (09) 77 261
FAKSI (09) 7726 7715
www.kuluttajatutkimuskeskus.fi
tiedotus@kuluttajatutkimuskeskus.fi